

VI.
X 37978,
P.

37978, VI, X, f.

37978, VII. X. f

Ljubljana, 1907.

VAŠKA KRONIKA

ː SPISAL ː
IVAN LAH

ː V LJUBLJANI 1907 ː
„NARODNA ZALOŽBA“

VAŠKA KRONIKA.

SPISAL

IVAN LAH.

V LJUBLJANI.

„NARODNA ZALOŽBA“.

1907.

△ . △ △

TISK „NARODNE TISKARNE“ V LJUBLJANI.

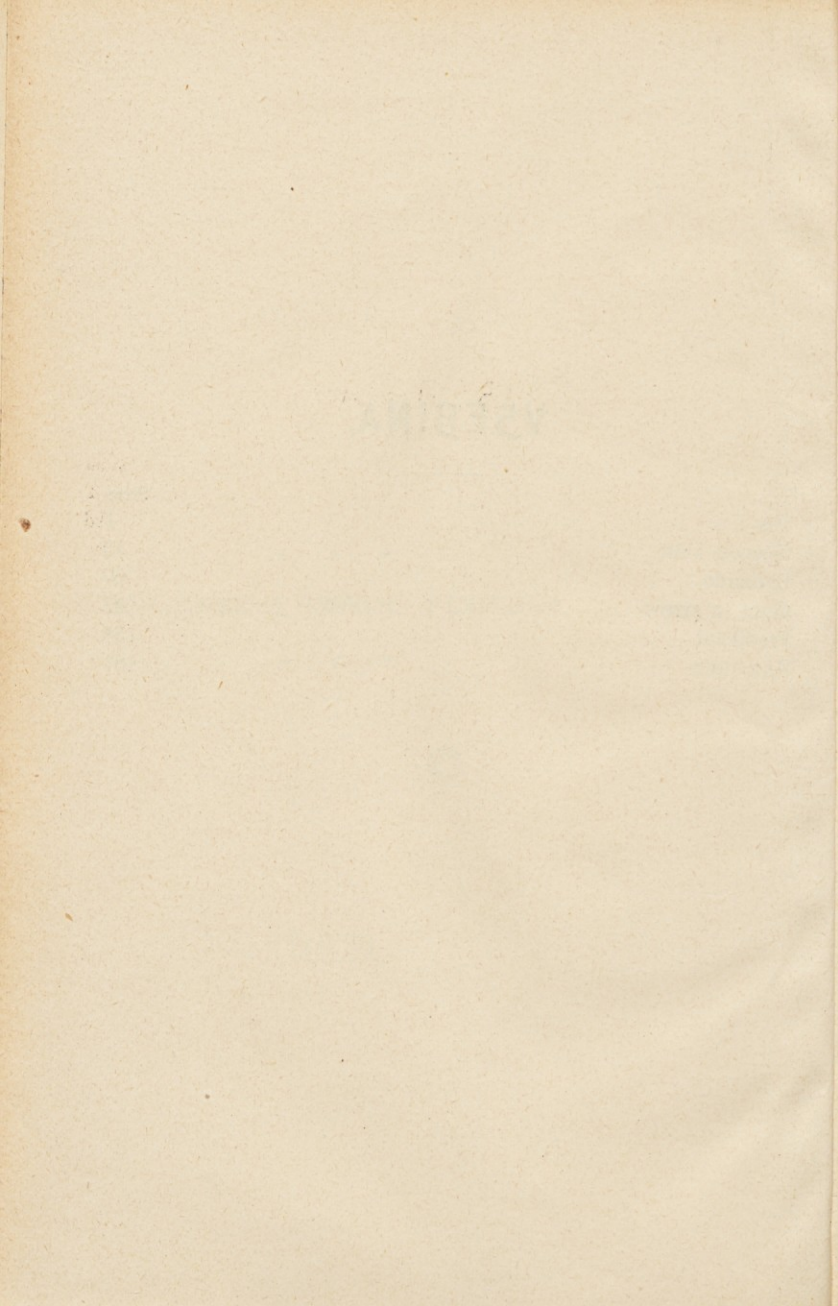
▽ . ▽ ▽

030045914

VSEBINA.

	Stran
Vas	1
Gospod Vitič	13
Bernardo	60
Gura in sinovi	83
Predikant	138
Antonijeta	161

Vas.

Ob cesti med griči je vas, kakor so take dolenske vasi ob široki cesti, in vsaka ima zase nekaj posebnega, da si je brez tega kar ne more misliti človek in si domneva, da mora prav tako biti, kakor je. Nihče ne ve, kdaj je nastala taka vas in kako. Pred davnimi časi so prišli sem ljudje in so se ustavili. Videli so krasno zemljo pred seboj, priljubila se jim je in ostali so tukaj. Dolina se je razprostirala med brdi, zapuščena, kakor pozabljena. Gozdi so morda šumeli daleč naokoli, da so skrili vase vso dolino. In zdaj se širi tam pisano polje, vinogradi zelene po brdih, veselo se v solncu svetijo gorice, v soteskah pod njimi pa šume košati gozdovi, tihi gaji, ponosni lesovi. Cesta se vije po dolini, daleč iz sveta prihaja in vodi daleč naprej v svet. Odkod, kam — komaj bi si človek upal pomisliti. Hiše stoje ob cesti na vsako stran med sadnimi vrtovi. Ponosni beli domovi so vmes, in nizke lesene kočice s slamnatimi strehami in lesenimi oboji. Kozelci, skednji in gospodarska poslopja se skrivajo za njimi. Ob cesti stoji cerkev z visokim rdečim stolpom med močnim zidovjem. Pozna se, da je stala nekdanj trdnjava tukaj, in čas je porušil mogočno zidovje. Ostal je samo spomin nekdanjih časov. Prešli so sovražni časi in trdnjave ni bilo

treba več, samo ostanki zidovja so ostali za spomin, da govore o davnosti.

Proti vzhodu je dolina odprta in tam je odprt razgled po svetu. Dolenjski griči se kopičijo v daljavi, kakor valovi morja. Čudovito krasno je zjutraj, ko vstaja nad njimi solnce in odkriva njih zelene vrhove. Svetijo se tam holmi z belimi cerkvami, goli bregovi z osamelimi bajtami, zelene gorice poleg gostih lesov in skalne strmine z razvalinami gradov. In čudovito krasno je zvečer, ko zahaja daleč nekje solnce ter prihaja sanjava noč s tihimi koraki čez vrhove in lesove; bliža se dolini, kakor da nosi v svoji tišini tisoč sanj, bajk in pravljic.

Tam niže po dolini se je razlila reka. Mlini klopočejo ob njej in osamele bajte stoje na njenem bregu. Vije se reka po dolini in hiti po strugi dalje med griči proti dolenjski Krki. Z nerodnimi vrbami in šibkimi grmovi je ovenčan njen breg, njena dolina je polna neverjetnih pripovedk o starem mlinu, o vragu, o mlinarici in o ljubečih deklicah . . .

Na širokem vrhu nad vasjo se dviga star grad med košatimi hrasti in gleda ponosno daleč čez dolino v široki svet naokoli. Kadar se noči, strme njegovi temni stolpi z višave, kakor da govore o davnih časih. Na drugi strani se vzpenja na strmem obronku zapuščena razvalina. Drevje in pusto grmovje raste po strmini in okoli razpadlega zidovja. Kamen za kamenom se ruši z razvaline ter se vali v goščave in v prepade pod njo, a razvalina ne premine, cela stoletja je enaka. Ponosno moli svoje ostre robove izza zelenih vrhov in priča o slavi davnih časov. Kadar je temna noč, mole njene mrtve sence nekako strašeče pod

nebo. V stari razvalini stanuje noč, tam se zbirajo oblaki in megle in od tam prihajajo zopet na dan. In daleč okoli pripovedujejo mnogo povesti o starem gradu. Stari ljudje so znali praviti čudne stvari o strahovih. Strašni so bili nekdanji časi.

Niže v dolini blizu ceste stoji grajska pristava, lepo, poluzapuščeno poslopje z velikimi strehami, sredi dolgih drevoredov. Sezidali so jo grajski gospodarji. Prazno bi bilo zelo tam niže v dolini, ako je ne bi bilo.

Tako leži vas med griči ob cesti. Čudna zemlja, krasna zemlja. Obstane človek, gleda in se čudi. In takrat se mu zazdi, da ne bi moglo biti drugače, da je najlepše tako, kakor je, da mora biti vas v dolini ob cesti prav tukaj, da morajo hiše stati prav tako, celo drevje ima svoje mesto in bi bilo brez pomena, ko ne bi bilo prav tam, kakor je. Stolp mora imeti prav tako streho in zidovje mora ostati okoli cerkve; na širokem vrhu se prida grad, da zakrije praznoto in na strmini mora biti razvalina; reka z mlini po dolini in pristava z drevoredi — vse je, kakor da mora tako biti in človek ljubi vse to, kakor lepo staro navado, zakaj vse govori in priča o starodavnosti, vedno ljubljene, nikdar pozabljeni. Časi so šli mimo in so pustili sledove za seboj. To je zgodovina, vsa naša zgodovina. Vas v dolini ob cesti, razvalina na strmini, grad na ponosnem mestu, cerkev z zidovjem sredi vasi, pristava med drevoredi — vse je živa zgodovina. Rodovi so pomrli, stoletja so minila, a to je ostalo in je naša zgodovina. In zdi se človeku, da je to vse ustvarjala nevidna sila usode, kakor so jo prinesli časi s seboj. A ni ustvarila tega usoda. Sam trud, delo

naroda, sila človeška... Od takrat, ko so prišli ljudje, ter se jim je priljubila dolina in so ostali tu, od takrat se je začela ta zgodovina, dolga zgodovina naroda. Isti narod je postavil razvalino na strmini, ki je stoletja ne morejo uničiti v prah, isti narod je sezidal cerkev z mogočnim obzidjem, isti narod je zložil ponosni grad nad vasjo, isti narod je postavil pristavo z drevoredi. In zato ljubi vse to, zakaj vse to je njegovo delo. Prišli so tujci iz tujine in so posedli njegovo mirno zemljo in roboval je narod — suženj, delal in trpel. To je bila njegova zgodovina. A vse trpljenje je pozabljeno in iz vsega so ostali lepi svetli spomini. Sledili so vedno hujši, slabejši časi in kdo se ne bi rad spominjal onega, kar je bilo lepega nekdanj. In kdo ne bi ljubil te krasne doline med griči, široke bele ceste, ki vodi iz sveta in odhaja v svet, in jasnih gričev v daljavi, odkoder prihaja solnce in prihaja noč, in doline ob reki in lepih pravljic o mlinih in vragih? Kdo ne bi ljubil vsega tega! Zakaj prihaja dolgčas v srce in tesnoba v dušo, ako človek tega ne vidi tri dni? Mnogo je vasi po Dolenjskem, nobena ni taka kot je ta. Prinesli so in odnesli časi s seboj marsikatero izpremembo, a vas je ostala in dolina, cesta in mlini ob reki. In tudi v trpljenju je tukaj krasno življenje. Kdo ve kako je bilo v starih časih s starimi ljudmi! Prešli so časi, pomrli so dedje s svojo starino in časi so se kakor sami izpremenili, da ne veš, ali se je človek izpreminjal s časi, ali časi s človekom. In šla je naprej dolga historija in kdo bi mogel vedeti vse neštete povesti, ki so se godile v vasi: kako so zidali prvo hišo, kako so zidali druge poleg nje, kaj je vse polnilo tiha bivališča, ki stoje nemo ob cesti,

vsako s svojo zgodovino. Menjavalni so se časi, prinesli so smrt in zopet novo življenje. Brez konca se nadaljuje žalostno vesela igra, da človek ne ve, ali se igra on z življenjem ali življenje z njim; pol je smeha, pol je joka. Tako se je menjavalo od davnih časov do sedanjosti in v tem je vsa zgodovina. Razvalina, grad, pristava, to vse so samo mejniki v zgodovini. Prišle so preteče sile od tujih strani, in odšle so kakor so prišle, vas pa je ostala. Zato strmi razvalina nad strminami, zato gleda temno grajsko zidovje z višave, zato leži tiho pristava med kostanjevimi drevoredi. Nihče ne ve, odkod je vse to prišlo! Stari ljudje pripovedujejo, kar so jim povedali starejši ljudje in ti so slišali povesti in bajke zopet od starejših ljudi. Zato je vse, kar pripovedujejo, motno in nejasno, kakor bajka. Vseeno je, ali pripovedujejo o graščakih na starem gradu, ali o mlinarici in vragu. Bilo je in je minilo, kdo bi vedno premišljal o starini. Tako leži v dolini vas in z njo cela zgodovina; kakor žive ondi ljudje, tako živi zgodovina, in ako bi vsi umrli, umrla bi zgodovina z njimi, izginile bi vse bajke preteklih let, ali pa bi jo kdo kam zapisal sebi na veselje, drugim za kratek čas, kakor pripoveduje ded staro bajko in ne ve, če zabava bolj sebe ali druge, ki jo poslušajo. Bilo bi vse to, kakor pokopališče za vasjo, spomin po smrti. Rodovi leže tam in stoletja z njimi. Prišlo je, bilo je in je prešlo. Stari ljudje so začeli praviti bajko o tem. Tako sedi na primer zvečer starček s pipo v ustih pri peči in premišlja vse to, odkod je prišlo in kam gre. Malo mu je mar, kako in kaj je sedaj, ampak gotovo je slabše od prejšnjega. Saj je pravljica o zlati dobi in tako je to nazadovalo, da je prišla

sedanja težava, da je slabo na svetu. Stari ljudje so poznali boljše čase in starejši še boljše.

„Časi, časi,“ premišlja ded v svoji stari pameti, kučmo pomakne od težkega premišljanja na stran in dim spusti predse.

„Tudi kadili niso včasih, no, tako se časi izpreminjajo. In bogve, kako bo . . .“ si misli.

In potem premišlja vse, kakor se mu zdi, da je bilo. Brezverci, pogani so bili, ki so prišli sem. „Slovani“ so jim rekli, močni so bili stari ljudje. Prišli so in so delali menda in bogove so častili. A drugi ljudje pravijo, da so bili prej še drugi ljudje, peso-glavci in kdo ve, kaj še vse. Prebili so tudi hude čase stari ljudje. Ob reki, kjer je grič, so imeli boga . . . In starček pomisli: kdaj je neki bilo vse to? In kaj potem? No, potem so se pokristjanili, Ciril in Metod sta prišla, cerkev so sezidali. In potem? Živeli so mirno, srečno in zadovoljno, svoji gospodarji so bili . . . In starček se spomni razvaline na strmini. Kdaj je bilo to, kdo jo je zidal? Spomni se bajke, ki so jo pravili ljudje, da je bil prišel tuj grof in sezidal grad na strmini. Z bičem je tepel ljudi, nositi so morali kot živina. Zato, pravijo, se hodi tam vsako leto kača na solnce gret. In otira si starček čelo, težko je vse to razumeti. In zakaj pripovedujejo o korotanskih vojvodih? Svoje vojvode so imeli, ki so jih izbirali na Gospo-svetskem polju, stare junake. Obljubiti je moral vsak, da bo branil pravico kmeta in tako je bilo. In starček pomisli, kako pelje cesta naprej in naprej med gorenjske planine in v Korotan in tam je Gosposvetsko polje.

A kako je prišel grad na strmino? Ali je bila vojska in so bili premagani? Kakor čez noč je vzrastel

grad, zidali so ga tlačani, podložni kmetje. In kako podložni tujcu, in zakaj, ko je bila njih zemlja, ko so se ustanovili na nji? In odnikoder ni nobenega odgovora. Preden je kdo vprašal, kaj in kako, je namesto gradu stala mrtva razvalina . . . In kam so prešli vojvode in vse, kar so imeli stari očetje? . . . Bolj in bolj se temni zunaj mrak, bolj in bolj je temna zgodovina. Zakaj in odkod je vzrastel drug večji grad nad vasjo? Spomni se zidovja okoli cerkve in dobro še pomni, da je bila tam trdnjava. Prišli so Turki. Težki časi so bili to. Usipali so se od Turčije naprej, koder jih je nesla nevihta. Takrat je padel gospod Vitič, junak brez primere. Tudi luterš vera je prišla v tistih časih. Jurij Kobilja jo je oznanjal. Na njivi ob cesti je njegov grob. Starček premišlja povesti o kloštrih in se spominja, kaj so stari ljudje pravili o luterš-ljudih. V vaški cerkvi je pridigoval Jurij Kobilja. Gospod Ravbar je potolkel Turke in trdnjave okoli cerkve ni več. Huda leta so prišla nad kmeta, zato se je vzdignil, napadel je tudi grad nad vasjo. Starček maje z glavo. Vse leži nejasno in temno v preteklosti. Cesar Jožef je prišel potem in on je bil dober kmetu; zato je kmalu umrl. In potem je prišel Napoleon in Francozi. Preobrnil je svet in posedel je cesarski Dunaj, dobil je celo cesarjevo hčer. Junak je bil Napoleon in očistil je deželo, da si lahko popotoval. Ded se spomni še starih ljudi, ki so bili včasih Napoleonovi vojaki, in drugih, ki so še pomnili one čase. Zadovoljno si prikima, zakaj zdi se mu, da je premotril vso zgodovino in da ve vse, kolikor je mogoče vedeti. Kar se je potem zgodilo, to pomni sam in zdi se mu, da ve zelo mnogo. Tako so minevali časi, leta, stoletja,

to je zgodovina. Leto za letom mine tako. Govore vsi o novem letu, a življenje gre dalje, kakor da se ni izpremenilo nič. Dan se daljša po Božiču, koledniki hodijo po hišah, snubači se vozijo po vaseh. Ljudje čepe pri peči in ugibljejo novice iz starih in novih časov, vesele svatbe se vozijo po belih sneženih cestah. Sneg kopni, led se taja, na polju se oživi, gozd ozeleni, pomlad prihaja . . . In nova omlajena vstane Velika noč, polna mladega življenja. In začno delati in truditi se na trdi zemlji pod gorkim solncem. A krasne so noči, ki prihajajo po jasnih dneh; kresna noč, kraljica poletnih noči, zažari nekoč v tisoč ognjih nad vso zemljo. To je čas, ko se gode v dolini ob reki, v mlinu in ob tolmunih, na vrtu in v gošči pod starim gradom čudne reči. In dan se nagne, bliža se jesen, gozdi rumene, kozelci se polnijo, dan mrka. Bolj in bolj se hladi solnce, mrzel veter zavija preko strnišč, drevoredi izgublajo zadnje listje in pada prvi sneg. Vse se umika v gorke zapečke in vse čaka Božiča. Bliža se poln tolažbe in veselja, skrita radost polni srca. Božične pesmi čuješ, prijeten vonj polni hišo. Prišla je Sveta noč, kraljica zimskih noči. Teman je njen plašč, posut z zlatimi zvezdami, srebrna je njena pot. To je čas, ko so čudovita znamenja na križpotih in so pota samotnemu popotniku nevarna zaradi čarovnic. Tihe, veličastne so božične noči. V njih odzvanja božična pesem. Hišni gospodar obesi novo pratiko na hišna vrata in povsod se kažejo znamenja novega leta. Tako preide leto, tako beže leta, tako so prešli vek, stoletja. Tako je prešla zgodovina. In ko starček premisli vse to, vidi, da je historija brez konca. Vnuka vzame k sebi o božičnih dneh in mu

pripoveduje, kar je slišal bogve kdaj. Tako je sedel nekoč vaški letopisec in je zapisal, kar je bil slišal. Videl je vas, razvalino, grad, pristavo, vse je bil videl. Tudi pred njim je ležala cela dolga preteklost s svojimi povestmi, ki so jih pripovedovali stari ljudje kakor bajke. Poznal je vso usodo časa, ki se imenuje naša zgodovina. Poznal je veseli svet bajk, o katerem sanja brezskrbno življenje. Videl je svetle kresne noči s srebrnimi zvezdami; vsako leto je šla ta krasna noč z jasnimi znamenji čez zeleni svet, čez pomlajene cvetne livade polne življenja in nanjo so gledale neštete množice, verujoč v solnčno srečo. In v njenem svitu je videl narod v dolini in njegovo zgodovino. A videl je tudi zlato božično noč in je slišal njeno pesem in tudi takrat je čutil isto hrepenenje ljudi, verujočih v srečo. Ni zapisal njih povesti, ampak povesti, ki so izšle iz njih, iz večnega hrepenenja od kresne do božične noči in od božične do kresne. Šli so ljudje neprestano isto pot, ne da bi se oddehnili. Kadar so se oni igrali z življenjem, so se smejali in kadar se je življenje igralo z njimi, so se jokali. A niso se ustavili na poti, kakor se ni ustavil čas, kakor se ni ustavila njih zgodovina. Tako je rodil povesti čas sam in prinesla jih je zgodovina. Bile so trpke in resnične, kakor je bil trpek in resničen njih čas, ampak ljudje se neradi spominjajo žalosti in žalostna povest je prišla k njim, v čase, bolj žalostne od prejšnjih in jim je bila lepa, tolažilna bajka. Nikogar ni bilo, ki bi bil pisal zgodovino vasi, izginila bi bila cela preteklost popolnoma, ko ne bi bila pustila sledov za seboj: razvalino na strmini, grad na višini, pristavo v dolini, okoli njih pa so ostale kakor narodu v

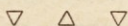
tolažbo lepe stare bajke, mične povesti, polupozabljene pesmi. Pripovedovali so jih od roda do roda in jih izpreminjali; čim dalje je bilo, tem lepše, zakaj čim bližja je sedanost, tem trpkejša je. Vsak ded je prideval po svoje in izpreminjal po svoje. In prišel je kronik ter je zapisal vse, kakor je bil slišal, sebi v radost, drugim na veselje, časom v spomin. Pojdejo poslej časi naprej in pojavijo se nove povesti in zapisaval jih bo star letopisec čez mnogo stoletij v drugi kroniki. Nihče ne ve, kdo je bil in kaj je bil mož, ki je spisal to vaško kroniko. Je tudi vseeno. Povesti je spisalo življenje, kakor so se porajale v njem, on pa jih je napisal na papir. Ni velika umetnost napisati na papir povesti, ki jih je spisalo življenje, ki jih je rodil čas, ki jih je s seboj prinesla zgodovina. A brez časopisca ne bi bilo kronike in neznana pozabljena bi bila brez nje vas in njena zgodovina. Ali bi bile morda povesti čez nekaj let še lepše, ko bi jih še bolj oddaljil čas v njih preteklost ter bi sijale v še lepšem svitu? Mogoče, zakaj žalostna je sedanost. Toda utegnila bi pri tem izginiti počasi povest za povestjo v neskončno daljavo pozabljenosti. In komaj odmev, komaj ime bi morda ostalo po njej, kakor se je to zgodilo z najlepšo povestjo o zlatem veku. Zato je prav, da je napisal spisovatelj kronike vse, kar in kakor je slišal, kajti dolga je cesta, ki se vije po deželi, mnogo je dolin med griči in mnogo je vasi ob cesti.

In bogve, koliko enakih in podobnih povesti se je takrat godilo tam in drugod. In zdaj, ko so napisane, bodo stopile druge jasneje v življenje, dokler ne pride zopet nov kronik, da jih pobere in napiše. Ča-

sopisec je napisal kroniko brez uvoda in zato je pozabljeno njegovo ime, kraj in čas.

In morda je to sreča zanj, zakaj neprijazni so danes časi tistim, ki pišejo. Po starem je pisal, kakor je bil vse slišal od ljudi in kdo ve, kaj je čutil ob tem. Drug čas je sedaj in druga umetnost, zato je prav, da je pozabljen umrl letopisec, da je neznan njegov grob in ime. In nikomur ni naročil, kaj je hotel povedati in zakaj je pisal vaško kroniko. Vse leži pred nami nejasno, kakor njegove povesti. Morda je živel dolgo v vasi, tih in neznan in je poslušal bajke, ki jih je pripovedoval ded za pečjo. In pomišljal je morda ob tem o življenju in je razumel bajko in nje skrito povest. Morda je sam stal vrh razvaline na strmini in je čutil nekdanje čase. Morda je posedal ob gradu in gledal na vas v dolini. Razvaline je videl in spomenike. Sprehajal se je morda po drevoredih okoli pristave in se je spomnil Gure, kakor je pripovedovala o njem povest in je premišljal o časih, ki so šli mimo. In zvečer je morda sedel k staremu dedu na vasi in začela se je povest: o razvalini, o gradu, o pristavi. Zašel je morda v tiho dolino ob reki in zvečer je slišal bajko o vragu. Tako je vzniknila ta kronika iz živega življenja. Morda njen spisovatelj ni hotel pisati umetnosti, morda sploh ni bil umetnik. O tem ne vemo, zakaj težko je danes reči, kaj je umetnost in kdo je umetnik. Če je kroniko napisal kronik, kakor jo je slišal, ni on umetnik, ampak stari ded, ki jo je tako pripovedoval. A stari ded jo je slišal od drugih, in drugi zopet od drugih. In skoraj vsakdo ve, da ni bilo vse čisto tako, ne tako lepo, in da je vse to izpremenil čas. Tako je torej tukaj vprašanje, kdo je

bil umetnik. Ako pa kronik ni zapisaval, kakor je slišal, potem je vprašanje, ali je lepše slišal ali napisal. Morda je celo skazil, kar je bilo lepega, ali pa bi utegnil priti nekoč kdo in bi napisal vse lepše, ker je stari ded zmožen, da pove povest stoinstokrat, nikakor pa je ne bi mogel napisati. In po njem bi morda že lahko izginila ena teh povesti. Stari dobri pripovedovalci mrjo in kmalu ne bo pripovedoval nihče več. Brez bajk in brez povesti bodo stale razvaline, grad in pristava in bodo z bridko resnostjo gledale na vas in brez misli pojde človek mimo njih. In pusto bo takrat življenje, pusto in težko v vsej svoji resnobi. Zato, da bi zakril resnico, si je izmislil človek bajko, zdi se mi, da jo je rodilo življenje samo.

Gospod Vitič.

1.

V začetku pomladi je prijezdila po dolenjski cesti v vas majhna vojaška četa in se ustavila ob trdnjavi okoli cerkve. Vaščani so radovedno obkolili nove goste, saj že dolgo ni bilo nobene čete od Ljubljane, ker je bilo že nekaj časa mirno na Hrvaškem in v vojni granici, ker so vozniki in kupci mogli popotovati brez zaprek in niso vedeli ničesar poročati niti o Vlahih niti o Turkih. Sploh si takrat malo slišal o razbojnikih in celo berači so vedeli le stare basence o turških napadih. Zato je vojaška četa vzbudila mnogo zanimanja, ker so vaščani od vojakov mogli izvedeti mnogo novega; sicer pa se jih niso razveselili; vojaki zahtevajo svoje, dobiti morajo hrane sebi in konjem in ne vprašajo, čigavo je kaj. Pogosto so prišli neusmiljeni poveljniki in so obrali vas, kakor da je prišel sovražnik. Vojaki sami so bili navadno siroveži, pogosto tujci, ki jih ni mogel nihče razumeti in so oblastno zapovedovali po hišah in vaščani so morali trpeti vse. Komu naj bi se pritožili? Ako bi godrnjali, bi jih dal poveljnik pretepti. Zato se niso veselili vojakov, naj so že prihajali od juga ali od severa, od vzhoda ali zahoda. Ako so bili prijazni, da so vedeli kaj pripovedovati o vojski in o daljnih mestih, tedaj so bili

vaščani zadovoljni. Najprej so se vojakom oddaleč bližali otroci, ki so si dobro ogledovali vojake. Vojaki so bili večinoma starejši možje, ki so že izza svoje mladosti služili v vojski; temni, porastli so jim bili obrazi in oči so se jim svetile divje. Krepka jim je bila postava, železne čelade so nosili na glavi in dolge meče ob bokih. Njih konji so bile suhe a močne živali z gostimi grivami, z debelimi, košatimi repovi. Trda sedla so nosili na hrbtih in na vsako stran vojno prtljago. Primerjali so otroci konje in vojake vsemu, kar so doslej videli podobnega, a od vsega so bili konji in vojaki močnejši in strašnejši, zato se ni upal nihče blizu. Pogum so dajale deci šele ženske, katere je radovednost prignala na vas; matere z otroki v naročju so prišle gledat in tudi dekleta za njimi. Naposled so prišli tudi možje. Prišli bi bili že prej, a ne spodobi se možu, da bi bil radoveden, kakor ženska. Počasi so se bližali, kakor mimogrede, in so izkušali govoriti z vojaki. A težava je bila vselej; nikdar niso vedeli, kakšen jezik govori četa, ki je prišla todtam in včasih so se vojaki sirovo smejali njih vprašanjem. Vojaki pa se niso menili za vaščane, pač pa so se ozirali po vaščankah. Popravljali so konjem vajeti in sedla ter se posvetovali, kam pojdejo po seno.

Vtem se je približal vaški starejšina in vprašal: „Kam pa gre vojska?“

Ponosni vojaki so se nejevoljno ozrli, kakor da ne govore radi. Vaškemu starejšini se je zmračilo čelo.

A stal je tam poleg visokega konja mlad fant, ki je šel morda šele prvič na vojsko, in je rekel veselo:

„Protī Turkom, očka . . .“

„Naši so, naši,“ je zašumelo veselo med vaščani, ko so dobili odgovor in upali so se za korak bliže.

„Kaj že zopet ne bo miru?“ je vprašal starejšina.

„Kaj miru! Velika vojska gre proti Krajini,“ je dejal fant.

Ženske so zagnale takoj veliko tarnanje, sklepale so roke :

„Bog nas varuj!“

Možje pa so mirno nadaljevali pogovor :

„Kdo pa je poveljnik četi?“ je vprašal starejšina.

„Gospod Vitič,“ je odgovoril mladenič.

Možje so se pomenljivo spogledali in veselje je zasijalo na njih obrazih. Dobro jim je bilo znano ime junaka, ki je mlada leta prebil na njih gradu, potem pa oveličal vso Krajino s svojo slavo. Vsi popotniki in berači so vedeli o njem čudovite reči in slavili so ga tudi vojaki. Právili so vsi, da ni enakega junaka na meji in da podi pogosto cele čete Turkov, kadar ostane sam na bojišču.

Zato se je vaščanom razveselilo srce.

„Poznamo gospoda Vitiča,“ so rekli veselo, „on je junak“.

„Potem se ni treba bati Turkov, ako gre on na mejo,“ je rekel vaški starejšina.

Pri tem se je približal star vojak, s zatemnelim resnim obrazom in rekel :

„Danes prenočimo tu, dajte četi, kar bo hotela!“

Vaščani so se porazgubili po hišah in vojaki so odšli ž njimi. Postregli so vojakom radi, ker so se z njimi lahko pogovarjali o vojskah. Starejši ljudje pa so mlajšim pripovedovali o gospodu Vitiču, kako je bil dober, ko je bil še mlad in je živel na gradu.

Vmes pa so ugibali, kaj bo, ako vdere v deželo velika turška vojska.

2.

Medtem je jezdil proti gradu gospod Vitič na visokem črnem konju, poleg njega pa mlad, vitek jezdec. Gospod Vitič je imel na sebi črn plašč, ki se je izpod njega svetil bleščeč oklep. Ob pasu mu je visel dolg meč z velikim ročem, podoben križu. Njegovo lice je kazalo moža ob štiridesetih letih, postava pa junaka nenavadne moči. Poseben izraz njegovemu obrazu je dajalo krepko široko čelo, ki pa ni kazilo lepote. Tudi precej veliki nos je bil nekako primeren njegovemu obrazu in mu ni mogel kaziti lepote. Nosil je kratko, lepo pristriženo brado in dolge brke. Njegova zunanost je bila zelo prijetna in ni kazala nič divjega, dasi je skoraj vse svoje življenje preživel ob orožju. Iz njegovih oči je sijala taka milina, da je bil povsod po gradovih zelo priljubljen, nele zaradi svoje priznane hrabrosti, ampak tudi zaradi ljubeznivega lica in jasnih oči. Mlajši jezdec na levi strani je bil še mladenič, golo-brad in skoraj šibke postave. Lepo belo je bilo njegovo gladko lice in izpod svetle čelade so se usipali rumeni kodri. Njegove modre oči so veselo gledale v svet in mlada, še nežna roka je ponosno poprijemala roč neprimerno dolgega meča ob pasu. Zagledal se je menda v deželo, ki se je odpirala bolj in bolj, ko sta se bližala ozidju grada. Pokazali so se na vzhodu Gorjanci s temnimi vrhovi. „Tam leži vojna Krajina,“ je pomislil mladenič, tam se začno boji, lepi, junaški in moje ime zasluje po gradovih, kakor zdaj sluje ime gospoda Vitiča.“

Prenehal je gozd ob poti. Prijezdila sta na plano. Spodaj v dolini se je prikazala vas s cerkvijo in trdno visoko zidovje se je dvigalo okoli cerkve. Gospod Vitič se je spomnil, da mora pregledati trdnjavo, če je dovolj močna, in spomnil se je zaeno tudi nekaterih vaščanov, katere je poznal še izza mladih let, ko je bival na gradu. Spomnil se je onih mladih časov, ki tako pogosto silijo človeku z vso silo nazaj v spomin, in so kakor lepe sanje. Znani so mu bili vsi ti kraji okrog, gozdi, lesovi, doline, saj je bil lovil po njih mnogokrat. Ozrl se je na obzidje in je videl, da je še vse, kakor je bilo; tisti jarki, tisti stolpi, tisto zidovje. Kakor pa da se ne bi hotel več spominjati preteklosti, je potegnil z roko preko čela, se ozrl na mladeniča ter rekel:

„No, gospod Erazem, brez dvoma so vam daleč za vami ostale misli?“

„Nikakor ne, gospod,“ mu je odgovoril mladi junak. „Nasprotno: šle so daleč naprej tja za Gorjance.“

Gospod Vitič se je lahko nasmehnil. Ugajal mu je zelo ta odgovor, ker je videl, da je dobil dobrega tovariša s seboj. Ampak popolnoma mu ni verjel; zato je pristavil pomenljivo:

„Zdi se mi vendar, da je nekoliko srca ostalo v Ljubljani.“

Ob tem se je ozrl na veseli obraz mladeniča. Toda tega se ni lotila zadrega; pogledal je ponosno, položil konju roko na grivo in rekel:

„Lahko se komu zdi tako, a jaz vem, da je treba za boj vsega srca, in táko sem vzел s saboj?“

„In se ne bojite, da bo plakala gospodična Ana za vami?“

„O tem izvem pozneje . . .“

Gospod Vitiču se je zdelo neprimerno, da bi še izpraševal po srčnih skrivnostih mladega junaka. Čudil se je sam sebi, kako da je sploh pričel ta pogovor. Mladenič se je nerad spominjal gospodične Ane; vedel je, da jo ljubi drug in hrepenel je samo po tem, kako se v vojni krajini izuri v bojevanju in kako premaga marsikoga v dvoboju . . .

Približala sta se velikemu vhodu. Gospod Vitič se je ozrl po mogočnih vratih in rekel bolj sam zase:

„Vse, kakor je bilo; vidim, da gospod Krištof malo popravlja. Vidite, tak je vaš dom,“ je pripomnil mladeniču. Prijahala sta v dvorišče in poskakala s konj. Velik pes je zalajal na dvoru, prihitel je hlapec in prijel oba konja. Vprašan, če je gospod doma, je prikimal in se pokonil.

3.

Gospod Vitič je odhitel v grad in postal na stopnicah, kakor da se je hotel nečesa domisliti. Prijel je svojega tovariša za roko in rekel:

„No, to bo presenečenje! Kako vam ugaja tu?“

Mladenič ni odgovoril. Stopal je s krepkimi koraki po kamenitih stopnicah navzgor. Po praznih hodnikih je odmevalo rožljanje mečev.

Naenkrat se je oglasil mogočen glas:

„Valeas, valeas, carissime!“

In pojavila se je orjaška postava gospoda Krištofa, ki jima je hitel z razprostrtimi rokami nasproti. „Bog te sprimi,“ je vzkliknil veselo in je krepko objel gospoda Vitiča. Vitič se je oprostil njegovega trdega objema in mu predstavil svojega tovariša.

„Tu objemlji, Erazem je . . . sin Katarinin.“

Gospodu Krištofu so zablestele solze v očeh. Objel je svojega mladega stričnika, ki ga je zdaj prvokrat videl v življenju . . .

„Erazem, Erazem,“ je ponavljal, „daj, da te poljubim . . .“ In debele solze so mu tekle po licu. „Ti hrabra duša, ti moj . . .“ In poljubljal je mladeniča po licih. „Glej, tu si doma, tu je bivala mati tvoja . . .“

Pri tem presrčnem sprejemu je stopil gospodar Krištof na sredo, prijel je oba gosta za roko in ju odvedel v sobo. Ni vedel, katerega ljubi zdaj bolj, ali prijatelja Vitiča ali svojega stričnika.

„Kam vendar zopet pojdeš, ves v železju?“ je vprašal glasno Vitiča, da je odmeval njegov glas med golimi stenami, kjer je viselo le tupatam rogovje jelenov, nekaj turških mečev in ščitov.

„No, kam pač vodi moja pot? Na vojsko vendar,“ je odgovoril gospod Vitič.

„Ah, vojska, vedno vojska! Odkoderkoli prihajaš, vselej prihajaš z vojske in kamorkoli odhajaš, zmeraj odhajaš na vojsko.“

„Da, tako je v življenju,“ je rekel mirno gospod Vitič.

In začel mu je razlagati, da mu je zaradi varnosti pregledati trdnjave po Dolenjskem in po vojni granici.

„Prihajam z Ogrskega in tam sem dobil tovariša, potomca vašega rodu . . .“ je rekel Vitič in se ozrl na Erazma. Gospod Krištof si ni mogel kaj, da ne bi bil zopet objel svojega stričnika. „Dobrega učitelja si dobil,“ je rekel, „ampak, Erazem, ti si mlad . . . A glej, kaj dela mati, Katarina?“

„Ne vem, dolgo je nisem videl . . .“

„In ti, ali jo ljubiš, ljubiš? je vprašal strogo gospod Krištof.

„Kako je ne bi ljubil,“ je rekel Erazem, „zelo se ljubiva, a časi so taki, da se je bilo treba ločiti . . .“

Vtem so stopili v sobo, kjer ju je gospod Krištof posadil k veliki mizi. Sluga je kmalu prinesel vina v lepih majolikah. Soba je bila preprosta, le par slik je viselo na stenah.

„Ločiti se . . .“ je rekel Krištof. „Eh, tudi jaz sem bil na vojski, pa smo prišli že po bitvi. Spominov sem vendar prinesel s seboj, kakor jih vidiš zunaj na stenah.“

Sicer je živel gospod Krištof sam na svojem gradu, ki je spadal pod grad Žužemberk. Ni ljubil visokega življenja, ki je cvelo po gradovih, in je prebival rajši tu v samoti. Tudi na vojsko se mu ni hotelo, ljubil je samo lov. Tudi žensk ni ljubil, a pil je zelo rad. Na njegovem gradu so se na love in gostovanja radi shajali stari samci in prijatelji vina, in daleč je bila znana gostoljubnost gospodarja Krištofa. In on je ljubil ljudi, zveste, odkrite in dobre, ki so hoteli živeti, piti in peti ž njim. Zato je zelo ljubil Vitiča, ki sta bila prijatelja izza mladih dni. Vedno je obžaloval, da nima veselja do boja, da bi se vsaj skupaj bojevala. Tako sta se le redko videla, kadar je prijezdil Vitič mimo, in še takrat le za kratko dobo. Obraz gospoda Krištofa je bil rdeč, kakor so obrazi ljudi, ki ljubijo vino. Dolge brke je vihal prav do ušes. Oči so mu ležale globoko pod visokim čelom, a sicer je njegovo lice kazalo zelo dobrovoljnega prijaznega moža.

Gospod Krištof se je začel takoj spominjati lepih starih časov, lovov in različnih dogodkov, ki jih je bil gospod Vitič pozabil že zdavnaj; njega so zanimali boji in vojna in se ni menil za love.

„Nekaj časa ostaneš pri meni, pojdemo na lov,“ je rekel Krištof z veselim smehom.

„Ne utegnem, jutri moramo dalje,“ je rekel gospod Vitič. „Zdaj pa moram govoriti s teboj o važni zadevi, ki me je privedla k tebi.“

Gospodu Krištofu se je zelo zresnil obraz. Ozrl se je na Erazma in neprijetna misel mu je šinila v glavo, ko je pomislil, kaj bi utegnilo biti. A prijateljevi želji je hotel ugoditi, naj bi mu bilo še tako težko. Da bi prikril zadrego, je položil roko na majoliko in rekel: „Prosim, prosim, na mojem gradu si kakor doma.“ Mislil je, da ima prijatelj Vitič kako veliko skrivnost, ki mu jo hoče povedati na samem, a gospod Vitič je začel takoj:

„Prosim te hotel ne zase, ampak za nekoga drugega. Moje življenje, kakor vidiš, je nestalno in sem brez doma . . .“

„Prosim, pri meni si kakor doma,“ mu je segel Krištof v besedo.

„Torej ne morem dati zavetja niti tistim, ki ga potrebujejo. Jaz zavetja in doma zase ne potrebujem, dobim ga, kadar obležim kje na polju“ — gospodar Krištof si je obrisal oči — „a časi so viharni in nešteto družin in otrok in žensk išče mirnega zavetja. Tukaj ne vidite tega, pač čutiš to v vojni krajini in povsod na meji. Imel sem srečo, da sem marsikomu rešil življenje, a kaj je življenje brez zavetja . . .“ Beseda je prihajala gospodu Vitiču čimdalje trša. Gledal je predse na mizo, in ni mogel skriti tega, da pripoveduje nekaj drugega nego misli; nadaljeval je vendar mirno in preko lica se mu je razlivala rdečica:

„V vojni krajini je sedaj polno beguncev, ki beže pred Turki. So tam Vlahi, Srbi, Hrvatje in ne vedo,

kam bi se obrnili po svetu. Celo plemenite rodbine so pustile svoje gradove ter beže na zapad, ker se ne morejo ubraniti divji sili. Našel sem tam na begu hrvatsko rodbino Bakićevo, pomogel sem jim na to stran meje a dalje jim nisem mogel pomagati. Sta tam mati in hči — brata so ubili v boju. Obljubil sem jima pomagati — in veže me beseda. Ker pa je na meji vedno nevarnejše, bi te prosil, da se smeta preseliti sem dotlej, da pridejo mirni časi. Sprejel bi jih kot svoje prijatelje in jaz bi ti bil hvaležen, a tudi onidve.“

Gospodar Krištof je veselo pogladil svoje dolge brke: „Z veseljem, z veseljem,“ je odgovoril z močnim glasom in vprašujoče pogledal zamišljenega prijatelja. Dasi je slabo poznal velike trenutke, ki se dogajajo v duši in se ne kažejo na zunanje, je vendar iz Vitičeve prošnje uvidel, da sta ona mati in hči več nego navadni begunki in da skrbi prijatelj morda za kaj več, nego samo za pomoč ljudem brez zavetja.

„Prostora je dosti v gradu,“ je dejal gospodar Krištof „in varni sta tukaj dovolj. Grad ne pade izlepa komu v roke. Sicer bi pa takrat tudi jaz pokazal svojo moč. Kar privedi sem obe, bosta kakor doma. Bakić, Bakić, to ime sem že slišal. Da, to je znano ime in zato bo tembolj treba pomagati.“

„Njih rodbina je znana po junakih,“ je rekel gospod Vitič mirno.

Erazem je poslušal molče ves pogovor. Predstavljal si je, kako bo branil domovino in narod pred Turki in kako bo ščitil zapuščene v težkih časih. A ko je bil gospod Vitič izustil ime Bakić, je Erazem ves vztrepetal, kri mu je šinila v bleda lica in roka je prijela železni

roč meča. Hotel je planiti na noge, prijeti gospoda Vitiča za rame, vprašati ga, kje je ona, a hipoma ga je obšla druga misel. Vprašujoče je pogledal svojega gospoda in je hotel v trdih njegovih besedah brat njegove misli.

„A vsaj ti bi ostal tu, Erazem; glej, doma si tu, prvič te vidim, dragi moj, ostani,“ je prošil Krištof.

„Ne, moja pot gre z gospodom Vitičem,“ je odgovoril mladenič.

„A kaj bom, jaz ne znam žensk zabavati,“ je rekel gospod Krištof.

Vitič se mu je zahvalil, da je obljubil dati zapuščenim zavetje in je trčil s prijateljem. Krištof pa je bil vesel, da ni Vitič prošil kaj drugega. Pri majolikah so pili in se pogovarjali pozno v noč.

4.

Ko je stopil gospod Vitič v sobo, ki mu jo je Krištof odločil za spalnico, se je naslonil na stol in se zamislil. Hitro so bežali pred njim spomini, težki in neprijetni. Dvorišče, grad, stopnice, soba, lesovi okoli gradu, vse ga je spominjalo krasnejših časov. Takrat je bil mlad in je prišel s svojimi prijatelji na grad. Živel je tu kakor doma. Krištof in njegovi bratje so lovili po gozdih in on z njimi. Za kratek čas so se bili v dvobojih. Obiskovali so gradove po okolici in jezdili tudi daleč v svet ter se zopet vračali domov. Včasih je prišla na grad Katarina. Krasna je bila kakor vila in ponosna kakor sokolica. Jezdila je z njimi tudi na lov. Visoka je bila nje postava, jasne oči, krasno lice, kakor obraz boginje, dolgi črni lasje, vse je kazalo njeno krasoto; v njenem ponosu je bilo nekaj božan-

skega, da bi pokleknil pred njo in jo molil. Njena podoba je stopila Vitiču sedaj živo pred oči, zdelo se mu je, da stoji pred njim prav tako, kakor je stala takrat, ko sta se ločila na stopnicah. Prišel je bil nekoč na grad in ona je stala sama sredi vrta. Obstal je ob ograji in velika sila je vstala v njem, zaplapolala je mlada ljubežen v neskončnem hrepenenju in je morala ostati skrita v srcu. In poslej so ga spremljale sanje o njej na vseh potih. Potrojile so se njegove moči, da bi se bil bojeval z gorami. A ona je bila krasna hči graščaka in stari graščak je pričakoval bogatih plemenitih gostov-snubačev, on pa je bil sin starega grajskega valpeta, in je po milosti dobrega gospodarja smel rasti med graščakovimi sinovi ter se vaditi ž njimi v orožju. Kaka predrznost bi bila, ljubiti krasno grajsko hčer. Samo na lovu je mogel v njeno obližje, le takrat je mogel govoriti z njo. A kaj govoriti in kako, ko ni smel govoriti tega, česar je bilo srce polno. Tako je pretekkel čas lepe mladosti, poln sladkih sanj.

In nekoč so prišli gostje iz daljnih krajev z bogatimi darovi. Velike gostije so bile in velik lov. — Odšli so domov in Katarina je bila nevesta. Daleč na Ogrsko je bila določena nje pot. Katarina se ni izpremenila, kakor da se ni zgodilo nič. Kakor prej je bila tudi zdaj tiha in ponosna. Majnikov večer se je vrnila z lova. Sama je pridirjala na konju na dvorišče in mladi Vitič za njo. Pomagal ji je stopiti s konja in zatrepetala je duša v njem. Odšla sta po stopnicah in tam je obstala. Poljubil ji je belo roko in rekel:

„Jasna golobica, kako velika je sreča moja . . .“
A v tem je začutil, kako se je nje roka trdo prijela njegove . . . „Gospod . . .“

„Gospodična, gospodična . . .“ je šepetal a kako bi bil mogel povedati v trenutku, kar je čutil cela leta! . . . Trepetale so njegove ustnice nad njeno roko . . .

„Jaz odidem . . . sreča s Teboj, kraljica . . .“ Tako živo je mislil Vitič na Katarino; zdelo se mu je, da se pogovarja z njo. Vendar ni bila nje podoba več tako jasna, kakor nekdanj. Viharji časov so polagoma zacelili težko rano v njegovem srcu. Dasi je imel poslej pogosto priliko ljubiti in je imel kot junak znane slave povsod mnogo uspeha med damami, vendar ni več mogla ženska krasota v njem vneti takega čuta, ki bi ga bil mogel imenovati ljubezen . . . dokler se ni zgodilo na hrvaški meji nekaj posebnega.

Tu se je gospod Vitič ustavil. Zdelo se mu je kakor greh, ki bi ž njim oskrnil te prostore, ako bi sem prišli drugi spomini, nego oni na Katarino.

In vendar so prišli spomini in so ga vznemirjali vso noč. Krasna, kakor kraljica, je stala pred njim Katarina, zdelo se mu je, da čuti nje roko v svoji, da sliši nje šepetanje. Same so ustnice šepetale nje ime in tiho šepetanje je polnilo nočno tišino v zapuščeni sobi.

Medtem je sedel gospod Krištof ob postelji svojega stričnika in se pogovarjal z njim.

„Tako sam sem ostal tukaj, tako sam brez ljudi . . .“ je rekel Erazmu, ki je ležal na postelji, „a povej, govori, kaj dela mati tvoja . . .?“

Vidno je bilo, da Erazem noče govoriti o tem. Njegove oči so se zagledale v strop in mislil je daleč drugam.

„Kraljuje na svojem gradu . . .“

„Kraljuje . . . In ti jo ljubiš . . .“

„Ljubim . . . Kako je ne bi ljubil . . .“

„Nisem je videl, odkar je odšla . . .“ Več gospod Krištof ni hotel govoriti o tem.

„A ti greš na vojsko in si njen edinec, njen ljubljene . . .“ je rekel zopet po kratkem molku.

„Dolžnost vsakega plemiča je, da gre v boj,“ je odgovoril Erazem.

Krištof je čutil usodo svoje sestre. Ljubil jo je zelo in zdelo se mu je, da ni bila nikdar srečna. Šli so vsi na vojsko in ona je ostala sama na kakem ogrskem gradu. S temi mislimi se je poslovil od stričnika in je odšel v svojo sobo spat.

Erazem pa se je sklonil na postelji, položil si je roko na glavo in rekel:

„In če je ona . . .“ In mislil je tako dolgo v noč.

5.

Drugo jutro se je gospod Vitič kratko poslovil od gospodarja Krištofa ter je odjezdil z Erazmom v vas.

Na vasi je stala četa pripravljena, da odrine. Vaščani so stali ob trdnjavi in ga pričakovali. Ko je prijezdil mednje, so ga veselo pozdravili. Vitič je pregledal trdnjavo in obzidje ter razlagal vaškemu starejšini, kaj naj prezidajo in popravijo.

„Kaj bo res nevarnost, Bog pomagaj,“ je vprašal starejšina.

„Res,“ je odgovoril gospod Vitič, „ali imate orožja?“

„Malo orožja imamo, gospod . . .“ je odgovoril starejšina.

„Slabo se bomo branili, če se ne bo branil grad,“ je opomnil drugi.

„Tudi grad se bo branil . . .“ je rekel Vitič.

„Ej, ni več gospoda na gradu,“ je rekel starejšina in se ozrl na Vitiča . . .

Vitič si je zapomnil, da je trdnjavi treba orožja in je sklenil to naznaniti stiškemu samostanu, kamor sta spadali cerkev in trdnjava. Medtem se je zbrala vsa vas, moški in ženske, da bi videli gospoda Vitiča . . . Vitič je zajahal konja ter rekel starejšini, ki ga je spremljal:

„Torej le dobro se branite . . .“

Nato je četa v veselem teku zapustila vas ter odjahala po cesti proti vzhodu.

Pri trdnjavi pa so obstali vaščani ter se začeli pogovarjati o resnih časih. Vedeli so, da ni brez pomena, ako gospod Vitič pregleduje trdnjave. Tudi njegove besede niso obetale nič dobrega.

Četa je jezdila v dirku, doline so se v lepem pomladanskem jutru razgrinjale v svojem zelenju, loke ob cesti so se svetile v pisanem cvetju, cesta se je vila med okrogle griče, v daljavi pa so se kazali bolj in bolj vrhovi Gorjancev.

Erazem se je zagledal v krasni božji svet, a vse to ni moglo ustaviti njegovih misli. Njegov cilj je ležal tam za gorami, kjer leže zapuščeni izgnanci brez domovja, brez zavetja, kjer se junakom nudi prilika, da pokažejo svoje sile. In glas o njih slavi se raznese po gradovih, po vsej deželi, prav do Ljubljane, kjer gospodične rade poslušajo o bojih. Tako so včasih prijezdili junaki na osamljen grad, lepe gospodične so bile tam, in so jim pripovedovali o bojih. Erazem sedaj ni mislil na to. Prečul je bil skoraj vso noč in je komaj čakal jutra, da odjezdijo dalje. Velik nemir mu

je polnil dušo in hotel je, da bi preskočil z enim skokom Gorjance, da bi vedel, če je ona rešena, če je živa, zdrava. Zdelo se mu je, da vstaja novo življenje iz obupa, ki je bil uničil vse njegove sanje. Zakaj nekoč je bil s četo sledil svojega poveljnika po Hrvatskem in poleg njega je jezdil njegov pobratim Bakić. Bližali so se posestvu Bakićevemu, kjer so hoteli prenočiti. Ko je Erazem stopil s pobratimom v dvorec, se je pojavila na pragu sestra Bakićeva in je vroče objela brata. Erazem je obstal. Kolikokrat je sanjala njegova mlada duša, da pride kdaj na grad in se pojavi gospodična, tanka, krasna in visoka, da z občudovanjem upre vanj svoje lepe oči in odpre se v njih tisti krasni svet, ki ga sluti mlada duša v svojem hrepenenju. In tedaj se je zgodilo vse to. Pobratim ga je predstavil sestri Jeleni. Odšli so v sobo, kjer jih je sprejela stara gospa. Drugo jutro je četa odšla in kmalu potem se je Erazem ločil od pobratima, ki je odšel proti domu. Ko je nekaj mesecev potem šla četa zopet mimo Bakićevega posestva, je bilo vse v razvalinah in o ljudeh ni bilo niti sledu. Razdrto zidovje — in črna obgorela bruna so ležala med razvalinami. Obup je napolnil takrat mlademu junaku srce — konec je bil tihe mlade sreče. Odšel je nazaj na Ogrsko ter se je pridružil Vitičevi četi, namenjeni v vojno krajino. Ni hotel drugega, nego da pride v boj, da maščuje usodo Jelene in svojega pobratima in da najde tam smrt. Brez pomena je bila zanj slava, saj ona morda ne živi več, ali ne more nikdar ničesar slišati o njem. Tako je mislil prej. Ko pa je snoči gospod Vitič izdal veliko skrivnost, se je izpremenilo vse, zato se je zdelo mladeniču, kakor da vstaja novo življenje na vzhodu. A pri

tem mu je druga misel motila skrito srečo. Spomnil se je, kako je gospod Vitič s čudnimi besedami pripovedoval o beguncih v vojni krajini, kako se mu je tresel glas, kako mu je rdel obraz. „In če jo ljubi on?“ Ta misel je stopala s tisoč vprašanji zopet in zopet med njegove spomine. Zato je bil prečul vso noč, zato je bilo tako nekaj čudnega, nerazumnega v tem pomladanskem jutru.

Gospod Vitič se je oziral po lepih gričih na obeh straneh ceste in je čutil veliko veselje, da je zopet na potu v vojno krajino. Čim bliže so se kazali vrhovi Gorjancev, tembolj je rastlo v srcu nemirno hrepenenje. Čudil se je temu, ker je čutil, da ni več tako mlad, da ne bi mogel obvladati svojih čuvstev, in ker niti živi spomini na Katarino niso mogli motiti ljubezni do nje, ki je postala njegova edina misel. Trudil se je, da bi preveril sam sebe, da ni tako, ampak, da bi ga Jelena ljubila, akotudi je ne bi bil rešil pred Turki. Ponavljal si je torej natančno, kako se je dovršila ta čudna izprememba v njegovem življenju, ki mu je prinesla novih sil ter ga pomladila za mnogo let. Krasna pomladanska природа in veselo žgolenje ptičev ob cesti, svet poln življenja — vse to mu je moglo krasiti spomine, ki so prihajali odnekod iz daljave, kakor bajka izza Gorjancev. Stvar je bila ta: Pred nekaj meseci je bilo, v jeseni, ko se je vračal gospod Vitič z vso četo z ogledov. Četa se je pomikala ob Kolpi in mračilo se je že. Naenkrat se je zažarilo za gričem, videli so sij majhnega požara. Zavili so ob bregu navzgor in ko so dospeli na vrh, se je pokazala goreča kočica in truma kričečih ljudi okoli nje. Takoj so spoznali turške roparje, katerih tolpe so se

potikale po teh krajih. Četa je varno oblezla prizorišče in napadla ljudi, ki so še rajali v veselju. Mnogo jih je popadalo, druge so ujeli . . . Ko se je Vitič približal pogorišču, koder je plamen že pojemal, je našel tam dve ženski, ki sta ga kleče zahvaljevali za rešitev. Izvedel je od njiju, da sta s spremstvom bežali proti kranjski meji, a roparji so ji napadli in ji privedli sem, njiju spremljevalce pa so pobili. Dal jima je konja in odjahali sta proti Kolpi . . . A gospodična je bila od straha tako oslABLJENA, da ni mogla vzdržati na konju. Da se četa ne bi zamudila, je vzel Vitič lahno devojko k sebi na močnega konja.

Očital si je sicer junak takoj, da ni ravnal popolnoma prav in tudi gospodična se je branila. Pogledala je Vitiču v obraz in se naposled vdala. Podala mu je roko in dvignil jo je predse v sedlo. Storila se je mrzla jesenska noč in mesec je vzplaval nad griči. Počasi se je pomikala četa zopet ob Kolpi in le zdaj-pazdaj se je čul globok vzdih gospe, ki je hvalila Boga, da ji je prinesel rešitev.

Gospod Vitič je zavil gospodično s svojim plaščem in ji pogledal resno v obraz. Bila je še bleda od strahu in vsa je drhtela kakor od mraza. A to je bilo razburjenje. Okleniti se je morala njegovega vratu in on ji je resno prigovarjal:

„Nasloni se, gospodična, in počij. Trudna si. Tudi lahko zaspiš, lahka si kakor pero . . .“

A gospodična se je začela jokati od veselja in hvaležnosti ter ihte izpregovorila:

„Jaz sem ti tako hvaležna, gospod, dobri gospod, ti naš rešitelj, poplačaj ti Bog . . . Kaj bi bilo z nami . . .“ In pri tem se je začela zopet jokati, ko je

pomislila, kaj bi se bilo zgodilo z njimi, in kaj se je zgodilo z vsem njenim spremstvom. A gospod Vitič je bil že vaju vsem hudim časom, krvi in smrti, zato je bil miren, a razumel je njeno boleost; slutil je, da je ostala zdaj osamljena in zapuščena, z materjo sama. In, kam naj gredo v teh časih ženske? Vendar ni hotel izpraševati po njenih domačih, ampak jo je hotel pomiriti. Zagledal se je vanjo, ko mu je skrivala glavo na prsi, kakor da se sramuje, da mu sedi v naročju. Čutil je njeno toploto in ji popravljaj lepe lase, ki so se ji usipali po ramenih. Videl je, da je še mlada a že zelo lepo razvita gospodična. Zdelo se mu je, ko jo je zagledal pred seboj, da njen obraz spominja nečesa, kar je tako rad videl v svojih sanjah. Ko je mesec zasijal zopet jasneje, je sklonil Vitič glavo nad njo in rekel:

„Gospodična, poglej, kako krasna je noč.“

A ona je skrivala svoj obraz in čutil je, kako je zadrhtela.

„Mene je tako sram, gospod.“

„No, ne sramuj se,“ jo je tolažil on, „kako bi ti mogel pomagati drugače. Upam, da dobro sediš v sedlu pred menoj . . .“

Stresnila je z glavo in prikimala.

„No, gospodična, poglej vendar,“ ji je šepetal, „ne misli vedno onih strašnih misli. Dosti je sedaj hudega na svetu. Misli rajše na svojo srečo, ko si rešena . . .“

„A drugi, drugi . . .“ je govorila in še vedno skrivala obraz.

„Tudi gospa je rešena in hvali Boga . . .“

„A drugi . . .“

„So ušli.“

„Ne, videla sem, kako so padli, ali . . .“ In nje tenka roka se je krčevito oprijela okoli njegovega vratu.

„Bodi mirna, gospodična,“ jo je tolašil, „pomisli, kolikokrat streljajo na nas in nič se ne bojimo smrti. Kakor je usojeno. Hvali Boga, da ni bilo hujšega.“

To jo je zopet potolažilo. Vzdihnila je globoko in si obrisala solze.

„No,“ je rekel, „sedaj menda vendar pogledaš k meni . . .“

Počasi, boječe se je dvignila nje glava iz gorkega ležišča, in ga je pogledala hvaležno. Solze so se še igrale po očeh, a rdečica se je vrnila na lice. Hotela se mu je nasmehniti, a premagal jo je zopet jok, on pa jo je tesneje stisnil k sebi.

„Kakor ona, kakor ona . . .“ je pomislil sam pri sebi. Spomnil se je Katarine; ista visoka postava, take jasne oči, isti lasje . . .

„Kako ti je ime, golobica?“ je vprašal.

„Jelena, gospod,“ je zašepetala poluglasno.

Zamislil se je v krasne spomine svoje mladosti. Kmalu se mu je zdelo, da je zaspala, dihala je mirno, enakomerno in le zdajpazdaj je zadrževalo mlado telo, kakor da so jo vznemirjale težke sanje . . .

6.

Gospod Vitič je pomislil na svoje življenje. Čudno milo mu je bilo pri srcu, ko je čutil na prsih nežno mlado bitje, ki je morda brez domovja in brez varstva na svetu ter beži v tuji svet iz svoje domače sreče. In kaj jo čaka tam, kdo jo sprejme? Mogoče ima sorodnike, znance? Pride morda mlad vitez in jo

vzljubi . . . A lahko da si poišče zavetja v bedni koči. Vse take misli so mu prihajale . . . Pri tem je pomislil sam nase. Že toliko let se bojuje po svetu in zakaj? . . . Edini višji cilj je, dajati utehe in pomoči zatiranim in preganjanim. In vse, kar je storil, storil je za druge in drugi — kaj so mu vrnili za vse to? Kaj mu je dal svet? Njega ne sprejema doma ljubeča žena, ne objemajo ga mehke roke, ne poljublajo ga nežne ustne. Prazno mu je ostalo življenje, nihče mu ga ni napolnil z ljubeznijo. Katarina je odšla in se omožila drugam in vsa ljubezen do nje je ostalo večno neutešno hrepenenje. Morda se ga ona niti ne spominja, ne misli morda nikdar nanj in le včasih morda sliši imenovati davno pozabljeno ime. Storil je dovolj in ljubil je mnogo, ali ne bi bilo čas odpočiti po trudih in uživati tisto tiho srečo, ki polni življenje z ljubeznijo, ko človek ljubi in je ljubljen.

„Ali pa je pri meni vse to mogoče?“ se je vprašal sam v negotovosti.

Doslej se mu je zdelo ob podobnih mislih vedno, da ni mogoče, da bi ljubil še kdaj; ena je bila, Katarina, ostala mu je v srcu in večno ne more biti drugače. Vsaka druga misel bi bila prevara samega sebe. Pogosto je vplivala nanj krasota tako, da se mu je zdelo, da pozabi vso preteklost ter začne ljubiti iznova, ljubiti in živeti, a vselej se je preveril, da je bil to samo trenotek in zdelo se mu je, da je grešil zoper sveto čuvstvo, tako čisto v njegovem srcu. In v jasnejši luči se je pokazala podoba Katarine, ki ji ni bila nobena enaka. Čutil je, da s tem služi nečemu velikemu, a ni si mogel razložiti, ali je to Katarina ali samo ljubezen do nje. Žal mu je bilo, da bi prešle

vse lepe sanje, ki je v njih presanjal vse življenje in so bile tako lepe. Zdelo se mu je, da se nekoč vrne Katarina in da pride velika nepopisna sreča, oni nerazumni trenotek, ki je pošiljal sanje v pusto njegovo življenje. Vse omladi tedaj, si je mislil, in v pozabljenje padejo težki časi in začne se v resnici, kar je zdaj v sanjah. Zdelo se mu je, da so sanje o njej krasnejše, nego pri drugi resnica. Tako se je ukoreninila v njem trdna zavest, da drugače ni mogoče in sčasoma je postal ponosen na to svoje življenje in videl je celo, da je prav tako, kajti težko je služiti obenem domu in boju, ženi in vojski. V višjih krogih, kamor je zahajal, so vedeli o njegovi ljubezni in govorili so vsi, da ga ta ljubezen dela tako silnega in slavnega. Tako je on ljubil in je bil svoboden, da je mogel služiti slavi, pomagati domovini ter braniti bedne in zapuščene, drugi pa so imeli domove in družine in so bili vezani nanje. Uvidel je počasi, da je prav, da je tako, in vsa nesreča mu je bila sladka, priljubilo se mu je to življenje, kakor so se drugim priljubila domača ognjišča. Srečen je bil v tem stanju skoraj bolj kakor bi bil sicer, zakaj ljubiti Katarino in jo pustiti kdaj samo doma ter oditi na mejo, ne bi mu bilo mogoče. Sedaj pa jo ljubi in čim bolj jo ljubi, tem rajši hodi s svojo četo po meji.

Vendar, kadar se je vrnil z meje v deželo, je čutil vselej, da je brez doma in da se nima kam vračati. Takrat je začutil praznoto v duši in zapuščeno v življenju. A to ga ni zmotilo, da bi bil izpremenil svoje življenje; rajši je zopet kmalu odšel nazaj med bojni hrum.

Ko si je sedaj zopet stavil isto vprašanje, mu je prihajal iz srca čisto drug odgovor. Zazdelo se mu je,

da je brez pomena ljubiti žensko, ki se je možila z drugim in mu ves čas, ko sta bila še skupaj, ni privoščila niti enega izraza ljubezni, niti enega poljuba. Res jo je opravičevalo to, da je bila mlada, da je bila tako vzgojena in da so drugi odločevali o njeni usodi. Vendar lahko bi mu bila vračala njegovo veliko ljubezen, vsaj en krasen trenotek bi mu bila dala na težko pot osamljenega življenja. In čemu boriti se zoper usodo, ko je tako, kakor je. Ona se ne vrne, in če se vrne, ne bo več, kakršna je bila. On pa ima še pravico do življenja, pravico ima ljubiti in ljubljen biti; dovolj je bilo trudnega, zapuščenega življenja. Tudi druge so krasne, tudi druge morejo ljubiti. Zdelo se mu je, da že čuti to srečo. Pomislil je na Jeleno in se je ozrl nanjo. Nje roke so speči zdrsnile z njegovega vratu, a čutil je še dobro, kako krepko so se ga oklepale preje. Spala je mirno in moral jo je dobro držati v naročju, da mu ni omahnila. Videl je sedaj lahko razločno njen obraz . . .

„Kakor ona“ je pomislil zopet s sladkim veseljem v srcu, „kako, da se je ona mlada vrnila . . . Kdo bi ne ljubil take drobne golobice,“ je zamrmral naposled sam pri sebi in čudno tesno čustvo mu je polnilo prsi . . . Začel je preudarjati o dolžnostih, katere ima junak, da brani in varuje zapuščene, in oni so mu dolžni hvaležnosti in ljubezni za ljubezen in pomoč. In zakaj ga ne bi ljubili? „In zakaj me ne bi ljubila uboga, zapuščena golobica, ako bi jo jaz tako ljubil?“ je pomislil gospod Vitič ter se zagledal v mirni speči obraz mlade Jelene.

Bila je res otročje krasna.

Cesta se je vila ob Kolpi med griči. Topot konjskih kopit in rožljanje orožja je odmevalo po nočni tmuni. Lesovi po bregovih so mirno šumeli, včasih se je po njih oglasil divji glas in je izginil v noči. Kolpa se je valila počasi, nje valovi so se lesketali v mesečnem svitu.

Kmaló se je pokazala vas, kjer je hotel Vitič s četo prenočiti do jutra.

Pogledal je na Jeleno; spala je še vedno. Škoda se mu je zdelo zbuditi jo, da se ne bi spomnila svoje nesreče; a tudi sebi je privoščil tiho srečo, ko je objemal z obema rokama nje vitko telo. Naenkrat je globoko vzdihnila, zadrhtela je in pogledala. Mesec ji je bil posvetil v obraz. Vitič se je sklonil čez njo in ji zašepetal:

„Spi, spi, gospodična . . .“

Ni se mogla takoj zavedati svojega položaja, zato je energično uprla roke vanj, kakor da se mu hoče iztrgati. Prijel jo je za nežne bele roke, ki so pokazale toliko sile, da se je junak čutil, in je rekel:

„No, kam hočeš, gospodična? . . .“

Gledala ga je, kakor da se je prebudila iz dolgih sanj in kakor bi sedaj premišljala, ali je res, kar vidi, ali so se le sanje izpremenile.

On se ji je posmejal in jo vprašal mirno:

„Ali si se dobro naspala, gospodična?“

Jelena se ga je ustrašila:

„Mati,“ je zaklicala vsa obupana. Vitič jo je tolažil: „Molči, gospodična, in ne vprij. Tudi mati je z nami. Ali se ti je sanjalo kaj lepega?“

Šele sedaj se je zavedla. Naslonila se je zopet na njegovo ramo in ni hotela govoriti. Zdelo se mu je, da plaka. Naj se izplaka, si je mislil, sama se bo potolažila najlepše. Vendar jo je hotel razveseliti.

„Nič nisi junaška, gospodična,“ ji je šepetal. „Predno si zaspala, si se že lepo z menoj pogovarjala, a zdaj, ko si se odpočila, se zopet jokaš. Umiri se vendar in zaspaj rajše!“

Jelena si je zakrila obraz z rokami in je tiho ihtela.

„Skoro bomo v vasi,“ je nadaljeval on, „tam dobiš lepo posteljico in se naspíš. Jutri bo že bolje. Ali si tu dobro spala?“

Jelena je pokimala. To mu je zelo ugajalo.

„Ali si trudna?“ jo je vprašal.

„Ne, nisem,“ je rekla poluglasno.

„No, torej se pa zopet lepo pogovarjaj z menoj!“ ji je dejal Vitič.

„Jaz sem tako nesrečna, gospod,“ je rekla in zaihtela.

„Tu pri meni si nesrečna?“ je vprašal Vitič šepetaje. Jelena ni odgovorila, a ljubeznjivo šepetajoč njegov glas jo je nekako mamil in čutila je njegov trdni objem. Nikdar še ni bila tako blizu možu, bala se jih je; a slutila je, da bo nekoč prišel tak junak, lep, visok in ji bo govoril tihe šepetajoče besede. Njena glava je trudno slonela na njegovi rami in časih je začutila na licu trdo šepetajočo njegovo brado.

Dvignila je glavo in ga pogledala.

„Kako naj ti pokažemo svojo hvaležnost, gospod,“ je rekla, „ti si nas rešil . . .“

Vitiču se je zdelo, da ni hotela odgovoriti na njegovo vprašanje in je rekel:

„Storil sem svojo dolžnost. Kako hvaležnost mi hočeš izkazati? Dovolj je, da sem prepričan, da jo imaš v srcu.“

„Da, imam jo, na večno, plati ti Bog,“ je rekla in čutil je, da ga je tesneje objela. A njemu ni bilo všeč, da je bil to objem hvaležnosti, dasi je bil mehak in prijeten.

„Torej tudi pri meni nisi srečna?“ je ponovil Vitič svoje vprašanje z istim šepetajočim glasom.

„Ah, jaz sem tako zelo žalostna,“ je odgovorila. In zdaj je začutil, da ni lepo, ker jo izprašuje take reči, ko je še vsa plaha in razmišljena. Pripovedoval ji je torej, odkod in kam gre njegova pot in koliko bitk in napadov so doživeli med potjo. Obljubil ji je tudi, da vzame njo in mater seboj, dokler jima ne preskrbi varnega zavetišča.

„Kako si dober, gospod,“ mu je rekla Jelena in čutil je njeno hvaležnost . . .

Medtem so se približali vasi in dva vojaka sta odšla naprej, da sta naznanila prihod straži, ki je pazila na prihajajoče čete. Kmalu so se na obsipu okoli vasi pokazale visoke črne sence z dolgimi puškami. Vojaka sta se vrnila in naznanila, da je v vasi vse varno.

Šli so skozi ozka lesena vrata. Ljudje so se zbirali na vasi.

Gospod Vitič se je ustavil pred njimi in zahteval prenočišča za četo, zase in za dve ženski.

Kakor je bilo videti, so poznali njegovo ime; takoj so se začeli meniti med seboj, kam naj nastanijo poveljnika in ženski.

Vojaki so privezali konje ob hišah in k drevju po vrtu ter so si poiskali ležišč.

Vitič je dvignil Jeleno ter ji pomagal na tla, potem pa je skočil s konja. Nekaj vaščank je obkrožilo Jeleno in njeno mater. Odvedli so ji s seboj.

Vitič je obstal na vasi in gledal za njima. Čudovito krasna je bila današnja pot. Sanjati se mu ne bi moglo lepše.

Ozrl se je po črnih postavah vaščanov. Vprašal jih je, kaj slišijo o napadih in tolpah in vaščani so mu povedali, da so Turki spomladi napadli vas in da je bil potem mir. Jeli so modrovati o vojski, a on je bil truden in je hotel biti sam. Spremili so ga h koči kmeta Timoteja, kjer je zaspal utrujen po dolgi ježi. Čutil je še v spanju gorko mesto na prsih, kjer je počivala nje glavica, nje mirni obraz mu ni izginil izpred oči in še v spanju se je otročje pogovarjal z njo ter ji prideval tako primerno ime „golobica“.

8.

Drugo jutro je solnce že jasno sijalo na podgorsko vas, ko je vstal Vitič. Zunaj pred kočo je stal kmet Timotej in se od samih skrbi praskal za ušesi, če ni morda kaka žival vznemirjala gospodu spanje ponoči. Vitič se je pogledal v vodo v posodi in je videl, da je že zelo porastel. Poklical je torej Timoteja, ki je bil zelo vesel, ko mu ni gospod nič omenil o živalih, ampak ga prosil, da ga obrije. Nekaj časa potem se je gospod Vitič v čisti obleki pogledal v stoječo vodo ter je bil sam s seboj zadovoljen, pogladil si je brado in si popravil brke. Ko je stopil v vas, so gnali vojaki konje na vodo in ob potoku je stala množica vaščank, ki so se veselo zabavale z njimi.

Vas je bila siromašna, hiše so bile razbite, strehe raztrgane. Povsod se je kazala velika beda, polunagi otroci so letali okoli.

„Zakaj ne podpreš hleva?“ je vprašal gospod Vitič kmeta, stoječega ob razbitem poslopju, ki je pretilo, da se vsak trenotek sesuje na kup.

„Za Turka je i to predobro, gospod,“ je odgovoril kmet in se posmejal iz prijaznosti. Vitič je odšel dalje.

Pomislil je, ali naj čaka še nekaj časa, ali naj gre takoj k Jeleni. Zdelo se mu je, da je njegova dolžnost skrbeti zanjo in za nje mater. Zato ni odlašal in je odšel k njima.

Za hišo ni bilo treba izpraševati, kajti ženske iz vse vasi so se bile sešle tam in so imele, kakor je bilo videti, važno posvetovanje. Ko so zagledale Vitiča, so se odmaknile od vrat ter mu naredile pot.

Vstopil je v nizko vežo, polno žensk, in tu so bila vrata odprta v malo sobo, kjer je takoj zagledal Jeleno, ki je klečala ob postelji. Ženske so utihnile. Jelena se je ozrla. Ko je ugledala Vitiča, je planila k njemu, položila mu je roke na ramo ter zaklicala z obupnim glasom:

„Gospod, gospod, pomagaj, mati bo umrla . . .“ in zaihtela je na njegovih prsih. Pogladi jo je po glavi in rekel:

„Uteši se, gospodična, saj bo bolje.“

Stopil je v sobo. Na postelji, napravljeni na tleh, je ležala Jelenina mati in ženske so sedele okoli. Na mizi je stala cela vrsta posod z raznimi zdravili, ki so jih bile znesle skupaj modre vaščanke. Prestana groza in hladna jesenska noč sta vplivali na staro

gospo tako, da je zjutraj obležala. A o smrti se še ni moglo govoriti. Tudi se je videlo, da so se vaščanke zelo potrudile, da jo ozdravijo.

Gospod Vitič je sedel na stol poleg postelje in se začel pogovarjati z bolno gospo, dočim so se ženske posvetovale o novih zdravilih. Jelena je stala poleg Vitiča in se je umirila. Opazovala je Vitiča. Zdel se ji je mnogo mlajši nego včeraj, ko se je skoraj bala njegovega temnega zarastlega obraza. Ugajala ji je njegova junaška postava. Vsa njena duša je trepetala od straha, če je pomislila na prejšnje doživljanje. Kako lahko bi ji umrla mati in ona bi ostala sama. To ji je nehote prisililo solze v oči. Čutila je veliko zaupanje do Vitiča; zdelo se ji je, kakor da ga jima je Bog poslal namesto vsega, kar sta izgubili.

Vitič se je spomnil dane besede. Zato je sklenil, da ostane v vasi, odkoder bo hodil na oglede. Ko je odhajal, ga je spremila Jelena na vrt in on se je čutil, kako je velika, ko mu je bila skoraj do ramen.

„Torej misliš, gospod, da ne bo . . .“

„Le umiri se, gospodična, vse bo dobro . . .“ In pogledal je njene jasne oči, orošene od solza.

Tako je ostala četa v vasi in je hodila na oglede po okolici. Pognali so nekaj sumne druhali iz zakotij. A Vitič je dobro vedel, da je tu malo varno, ako se zbero tolpe proti njemu. Zato je dal vsako noč pazno stražiti vas. Hotel je oditi naprej v Metliko ali v Novo mesto, a videl je, da je tudi tukaj dela dovolj. Poleg tega je bil rajši tu na samoti zaradi Jelene: bal se je da mu jo vzame svet, ako jo privede tja. Čutil je, da jo ljubi čimdalje bolj, da mu je ona napolnila praznoto življenja in zdelo se mu je, da ne bi mogel preživeti

nje izgube. V svoji nezaupnosti do sveta je ostal z njo rajši v zapuščeni vasi in je upal da jo na ta način reši zase. Tudi ona se ga je privadila bolj in bolj ter mu s svojo ljubeznivostjo izkazovala globoko hvaležnost za vse, kar je storil njej in materi.

Bližala se je že zima, ko je dobil poveiije, naj pride z oddelkom svoje čete v Ljubljano, drugi oddelek pa naj ostane na meji. Upal je, da se kmalu vrne, zato ni premišljal, kaj naj stori z njima. Hotel je svetovati, naj odideta z njim v mesto, a zmagala je njegova nezaupljivost. Čutil je, da mu vsaka mala izpremembra lahko iztrga iz rok novo srečo. Ker je imel del posadke ves čas ostati v obližju vasi, je bila vas pred navadnimi napadi varna. Poslovil se je torej zvečer in je obljubil, da se vrne kmalu. Ko je odhajal, ga je spremila Jelena na dvor. Obstala je tam pred njim in sklenila roke.

„Ti odhajaš, gospod, in kaj bomo me?“

„Vrnem se kmalu.“

„Poizvedi po sorodnikih, da odideva k njim.“

Prijel jo je za obe roke in jih začel poljubljati.

„Kaj delaš, gospod?“ je zašepetala sramežljivo in mu jemala roke, a on jo je zlahka privil k sebi ter jo začel poljubljati na čelo, na lice, na ustne. Obslonela je ob njem kakor da ne ve, kaj se godi z njo. Bila je brez moči.

„Bodi zdrava, Jelena, jaz se vrnem kmalu“, ji je zašepetal, ko je odhajal. Ozrl se je še in videl je med drevjem, kako je sklenila roke, uprla pogled v nebo in si zakrila obraz . . .

Drugo jutro je odšla četa iz vasi, preden je vstala Jelena. Hotel je tako sam gospod Vitič.

Vsega tega se je sedaj spominjal junak. V vsem je ostalo še mnogo nejasnega in neprijetnega, kar je motilo njegove mirne noči in kazilo njegovo tiho srečo. Očital si je pred vsem, da ji ni zadosti skrbel za varnost. Lahko bi se zgodilo, da Vlahi ali Turki pozimi napadejo vas ter mu odneso Jeleno s seboj. Zaupal je sicer straži na meji, a poznal je tudi predrznost divjih tolp, pred katerimi celo notranja dežela ni bila varna. Moral bi jo bil torej vzeti s seboj ter ji poiskati zavetišča v mestu. A tu je zopet pretila druga nevarnost; skozi mesta hodijo razne čete, katerih poveljniki pogosto niso boljši od turških paš. In s četami hodijo mladi junaki . . . Edina misel, ki ga je tolažila, je bila zavest, da se kmalu vrne na mejo, ko opravi svoje posle v Ljubljani. A tudi to se ni izpolnilo; kmalu potem, ko se je bil ustavil v Ljubljani, je moral s četo na štajersko mejo, kjer se je bilo bati pozimi napadov od ogrske strani. Takrat je začutil veliko nezadovoljnost sam s seboj; ko bi imel svoj dom, bi bil vzel Jeleno s seboj in bi umiril svoje življenje. Začutil je takrat časih bolj, nego kdaj prej, ljubezen do nje. Privadil se je bil življenju na meji, ker ga je tam pot z ogledov pripeljala zvečer k njej, sedaj pa je bilo vse pusto in prazno, kjerkoli se je ustavil. Sprejemali so ga povsod z velikim veseljem, a nikjer ni našel onega ljubeznipolnega sprejema, kakor pri Jeleni.

Poslal je sla v vojno krajino, da bi mu prenesel poročil o njej; sel se je vrnil, prinesel je pozdrave in poročila, da je zdrava in da so kraji okoli mirni. Z ogrske meje je poslal drugega sla tja in ta je prinesel enakih poročil. A vse to ga ni zadovoljilo. Ko

pa je pomislil na vse krasne čase in na trenotek, ko jo zopet ugleda, je potrpežljivo prenašal silo časov. Vznemirjalo ga je tudi to, da ni povpraševal po njenih sorodnikih, kakor ga je bila prosila. Tako bi ji najlaglje oskrbel mirno zavetje, nov dom pri domačih, kjer bi pozabila in prebolela izgubo, ki jo je zadela s tem, da je morala bežati s svojega doma, da je izgubila svoje imetje, brata in vse svoje ljudi ter morala prebivati v tuji hiši. Poizvedeti o njenih sorodnikih bi mu bilo tem lažje, ker je na meji trčil skupaj z različnimi četami in je bilo ime Bakićevo dobro znano poveljnikom. Toda on ni hotel o njej govoriti nikjer. Nепrestano mu je težil srce strah, da mu odide v svet in da mu jo vzame svet. In bil je vedno utrujen od neprestanih notranjih bojov, ko mu je očital tih glas, da dela Jeleni veliko krivico.

Nekoliko izpremembe v te težke čase je prineslo to, da je Erazem stopil v njegovo službo. Obnovil se mu je zopet spomin na Katarino in ljubil ga je kakor svojega sina.

Erazem ni imel sicer ničesar, kar bi bilo spominjalo nanjo, a Vitiča je veselila misel, da je njen sin blizu njega in da ona ve o tem. Vkljub temu, da je zelo ljubil Erazma, je malo govoril z njim in ga tudi ni izpraševal po Katarini in po njegovem domu. Ugajal mu je mladenič kot junak, ki oslavi domovino; zlasti pa mu je ugajalo, da se bo učil sin Katarine bojevati ob njegovi strani.

Tako je prešla zima in v zgodnji pomladi so pretili napadi čez mejo. Zato se je vrnil Vitič v Ljubljano, kjer je dobil povelje, naj odide v vojno krajino in pregleda trdnjave po Dolenjskem. Takrat mu je prišlo na misel, da spravi Jeleno k svojemu staremu prijatelju.

Bolj in bolj se mu je sedaj vznemirjalo srce, ko se je bližal Gorjancem in je slutil za njimi tiho podgorsko vas z razbitimi hišami... Vsi stari boji, očitanja, stare skrbi, vse se je ponavljalo. Novo življenje je kipelo iz mlade prirode ob cesti. Nemirna noč na gradu in živi spomini na Katarino so se čudno pomešali v te dogodke. V vsem pa je bilo nekaj skupnega, kakor da je Jelena omlajena Katarina, kakor nadomestilo za njo, kakor plačilo za dolge težke čase samote in zapuščенosti. Bilo je, kakor da se je omlajeno in oživljeno vrnilo, kar se je bilo postaralo in že skoraj umrlo. Sam se ni čutil starega, čutil je v sebi krepko moč, ki bi se mogla meriti z vsakim mladim junakom. In tem krepkejša je, ker je omlajena in okrepljena v novem globokem čutu, v živi, resnični sili, ki jo daje junaku ljubezen do žene tembolj takrat, ko mu je blizu. Samo upanje more dati veliko moč. Čutil je v sebi zavest, da je izpolnil dolžnost in nič mu ni moglo kaliti upanja na tem potu.

Tako je premišljal gospod Vitič in si je ponošno pogladil brado. Ozrl se je na Erazma in je rekel:

„Zamislili ste se, gospod!“

Mladenič je zardel; njegove misli so bile odlete v lepe doslej neznane kraje, polne čudovitih dogodb, kakršne so vedeli pripovedovati pevci iz starih časov. Tuintam se je pokazal vrh izza hribov ter je vzbudil misli o lepih dogodbah. V resnici pa ga je zanimalo le eno vprašanje, ljubi li gospod Vitič Jeleno, in strah mu je polnil srce, je-li še živa, ali niso morda napadli Turki one vasi, ali jo ugleda jutri ali ne.

„Mislim, če so gradovi dovolj utrjeni ali ne,“ je odgovoril gospodu Vitiču.

Drugi dan proti večeru je četa prestopila Kolpo, in se bližala podgorski vasi. Ko je gospod Vitič stopil na drugi breg, je izpodbodel konja in je bil kmalu daleč spredaj pred četo. Tako ga je vzveselilo, ko je zagledal vas in ljudi ob reki.

V največjem diru je pridirjal pred kočo na vasi, skočil je s konja ter hitel v vežo, da je gospodarica prestrašena vzkliknila v veži. Odprl je vrata v izbo in zagledal je tam Jeleno. Stala je ob mizi in preden je mogla vedeti, kaj se godi, je klečal pred njo in ji poljubljal roke. Ta trenotek se je čudil sam sebi, kako jo je mogel zapustiti, kajti čimbolj se je bližal njej, tembolj se je bal, da planejo sovražni ljudje odkod in mu jo odneso s seboj.

„Samo, da te še vidim, golobica moja,“ je izpregovoril.

Stala je kakor okamenela pred njim.

„Gospod, ti si, kako si me presenetil!“

A on ni videl nič in ni slišal nič. Pritiskal je nje roke na ustne in šepetal:

„Jelena, Jelena, ti sreča moja, odpusti . . .“

Pogledal ji je v obraz. Bila je, kakor jo je bil pustil, le poteze na obrazu niso bile več otroške temveč so bile zelo resne.

„Kdaj si prišel, gospod?“ ga je vprašala.

„Odpusti, tako dolgo se nisem vrnil k tebi.“

„Sedi vendar, gospod, truden si,“ mu je rekla.

Sedel je poleg nje in je še vedno držal nje roko. Čutil je zdaj bolj nego kdaj prej, kako se boji zanjo, da je ne izgubi. Ni ji mogel tega povedati.

„Pripoveduj, kako je bilo,“ ji je rekel.

„Bilo je dolgočasno,“ je odgovorila, „utekla bi bila, ko bi bila mogla.“

„Kam bi bila utekla?“

„V svet kam . . . Enkrat so prišli Vlahi, a napodili so jih vojaki. Sovražniki so mislili pač tudi, da si ti tukaj, gospod, in so se bali vasi in okolice. Boje se te zelo . . .“

„Samo, da si zdrava, živa . . .“

„Bila sem kakor kraljica, gospod.“

„Ti si kakor kraljica,“ in zopet ji je poljubil roko.

„A sedaj hočem drugam, gospod! Ali si kaj izvedel o mojih sorodnikih? . . .“

To vprašanje mu je skazilo veselje.

„Ne, nisem,“ je odgovoril, „a pripravil sem ti varno zavetje. Pojdeš tja? . . .“

Povesila je glavo in on je čutil, zakaj.

„Ali si sam prišel, gospod,“ je vprašala Jelena čez kratek čas.

„Ne, s četo . . .“ Gospod Vitič je čutil, da se bo moralo razjasniti to, kar ni jasnega med njima. Zunaj se je začul peket konjskih kopit. Jelena je odhitela iz sobe in obstala na pragu. Vitič je počasi in zamišljen odšel za njo. Ravno se je dvignil Erazem v sedlu ter lahko skočil na tla. Za njim so vojaki poskakali raz konje.

Erazem je zagledal Jeleno na pragu in Vitiča poleg nje.

Držal je še svojega čilega konja za uzdo. Ozrl se je na Jeleno, skrit ogenj je zažarel v njegovih očeh, čutil je vročo rdečico na obrazu. Ta trenotek mu je odgovoril na vsa nešteta vprašanja, ki so ga bila vznemirjala na potu. Zdelo se mu je, da je ona vanj uprla svoj pogled, a ni se je upal pogledati. Jasno mu je

bilo, da je ona Vitičeva, da mora biti njegova... Stal je ponosno vzravnal in čakal, kaj mu zapove poveljnik.

„Mladi gospod je tvoj tovariš?“ je vprašala Jelena Vitiča.

„Da... Mlad je in se mora učiti bojevanja,“ je odgovoril Vitič; pogledal je na četo in ukazal Erazmu: „Pojdite k Timoteju, tam dobite vse potrebno.“

Par kmetov se je pridružilo Erazmu. Prvi mu je prijel konja, drugi je kazal pot in je pripovedoval Erazmu o slabih stanih. Erazem je stopal za njima zamišljen, s trdimi koraki. Vojaki so se razgubili s konji po vasi ter si poiskali prenočišča.

Gospod Vitič se je vrnil z Jeleno v sobo.

„Pripravil sem ti torej zavetje, golobica,“ je rekel, „in treba bo oditi . . .“

„Tako j?“

„Čim prej, tem bolje . . . Tu ni varno . . .“

„A zakaj sedaj, gospod, ko si ti tukaj in vsa četa?“

„Spomladi so ti kraji nevarni, ne ve se danes, kaj prinese jutrišnji dan.“

Ona je molčala, on pa jo je gledal z utrujenimi očmi.

„A sedaj še ne, gospod, saj sem varna pri tebi.“

Gospod Vitič se je posmejal:

„Hm, prej si pa hotela, da bi šla odtod . . .“

„Da, šla bi, a kam v svet, ne na zapuščen grad.“

„A zakaj hočeš v svet...“ Prijel je zopet nje roko.

„Ne muči me, gospod . . .“ je prosila in solze so ji zalile oči.

To ga je vznemirilo.

„Jelena, ali me ne ljubiš?“ jo je vprašal.

„Kdo te ne bi ljubil, gospod, ko si tako dober.“

„Vidiš, gospodična, jaz te ljubim in zato se bojim zate“, ji je dejal. Stala je pred njim zamišljena in gledala je preko njega, kakor da se mu ne upa pogledati v oči.

„Ako me ljubiš, dovoli, da ostanem pri tebi in ne pošiljaj me proč, navadila sem se tu . . .“

„Ostani, ostani z menoj . . .“ ji je rekel. Začel ji je pripovedovati o svojih pohodih, razgovarjala sta se dolgo in gospodu Vitiču se je zdelo, da se ni še nikdar zabaval z njo tako lepo.

„In kaj mi še more dati?“ se je vpraševal, „ali ne zahtevam preveč od nje, saj je tako mila, dobra. Ali sem vreden nje ljubezni za to, kar sem zakrivil?“

Poslovil se je od nje precej pozno in ni se branila, ko jo je poljubljal po volji.

„Golobica moja, sreča moja“, ji je šepetal, „ti ostaneš z menoj . . .“

Ko je odhajal domov, je postal na vasi. Tiha pomladanska noč je ležala po dolini. Pod vasjo je šumela reka. Po vasi je bila tema, slišalo se je samo hrzanje konj, ki so ležali okoli poslopij. „Ljubi me vendar!“ si je mislil gospod Vitič in se naslonil na meč. Zagledal se je tako v mlado pomladansko noč in je razmišljal dolgo. Čutil je v srcu veliko srečo, toda čutil je, da ni čista. Ni si mogel odgovoriti, ali je v resnici tako, ali se mu to samo zdi vsled njegove nezaupljivosti do ljudi in do sveta.

Zjutraj zgodaj, preden so se prebudile koče, je odšla četa na ogleda.

12.

Poslej so tekli dnevi drug drugemu enaki. Pomlad se je bila razcvetela po brdih in dolinah. Griči so bili

ozeleneli, na polju so se pojavili prvi sejanci. Delali so počasi in leno, zakaj malokdo je upal, da srečno spravi žetev pod streho. Malokod se je glasila prijazna pomladanska pesem, pravega življenja ni bilo nikjer. Kraji okoli in okoli so bili pusti in zapuščeni.

Četa je hodila na ogled v dveh oddelkih, prvega je vodil gospod Vitič sam, drugega Erazem. Odhajali so zjutraj in so se vračali šele zvečer, včasih pa šele čez več dni. Na potu je naletela četa na požgana selišča in na opustošene pokrajine, na cesti so srečavali potujoče množice, ki so bežale proti vojni krajini ter so pripovedovale o napadih, ki se gode vsak dan ob Savi in Kolpi. Vse je kazalo, da bo pomlad viharna.

Erazem se je ogibal hiše, kjer je stanovala Jelena. Prenočišče je imel v majhni koči ob reki in tako je ni videl več od onega prvega trenutka. Njegove noči so bile težke in nemirne. Hotel je vedeti, če ga je še poznala, ali če ga ni morda pozabila že zdavnaj. A govoriti ni hotel o njej niti z Vitičem, niti s kom drugim. Ljubil je preveč junaka, da bi mu bil mogel motiti tiho srečo. Prišla so mu včasih na misel vprašanja, ljubi li tudi Jelena starega junaka, toda premišljati ni hotel o tem. Da, preverjen je bil celo, da je Jelena Vitičeva, ker jo je bil rešil on. Bolesti, ki so mu polnile mlado dušo spričo tega, da je sedaj blizu nje in vendar tako daleč, je hotel udušiti v bojih. Upal je, da trči kdaj na pohodih skupaj z večjo četo in konec bo tako težkih dni.

Vitiču je bil zelo všeč mladi junak, ki je vsak dan kazal večjo moč. Hvalil ga je tudi Jelena . . . Nekoč je Erazem s četo naletel na tolpo vohunov, ki jih je potem zasledoval, a povratek je bil zelo nemiren. Zvečer so videli v daljavi sij požara. Ko se je vrnil

Erazem v vas, je hotel poročati Vitiču o ogledih. Toda Vitičeva četa je bila odšla na drugo stran in se še ni bila vrnila. Erazem je odšel k Jeleni v nadi, da tam dobi Vitiča, toda našel je Jeleno samo v sobi . . .

„Ni tukaj gospoda?“ je vprašal in začutil je takoj, da ni storil prav, ko je šel sem.

„Ne, ni ga,“ je odgovorila Jelena z jasnim glasom. Obstal je bil pri vratih in si jo je komaj upal pogledati. Poklonil se je in hotel je takoj oditi.

„Kje si hodil, gospod, tako dolgo?“ ga je vprašala ona s preprostim glasom, ki pa je bilo v njem toliko vabljivega. Erazem je čutil, da je storil prav, ker je prišel.

„Na ogledih, gospodična,“ je odgovoril.

„In kaj si videl? . . .“

„Požar . . . ogenj . . . slabo znamenje.“

Čutil se je, kako da je zapazila, da ga nekaj dni ni bilo v vasi.

„Torej vojska?“

„Mogoče, da gre vojska.“

Za trenotek sta molčala.

„Zakaj ne prideš nikdar k nam, gospod?“ je vprašala Jelena.

„Ne vem, če smem, gospodična . . .“

Čutil je, kako mu je kri zalila srce; ni se je upal gledati, a ona ga je gledala neprestano.

„Zakaj ne bi smel,“ se je začudila, kakor da bi bilo to samo po sebi umljivo, „ti si bil vendar pri nas, gospod . . .“

„Da, toda mislil sem, da je gospodična na to pozabila.“

„A ti, gospod, nisi pozabil . . .“

„Ne, nikdar. . . .“

Sedla je k mizi in se naslonila. Nje oči so gledale skozi okno v večer. . . .

„Velika nesreča te je zadela, gospodična . . . Tudi moj pobratim je mrtev,“ je rekel Erazem.

Ona je molčala . . .

„Mnogokrat sem hotel priti k tebi, gospodična; tako sem bil vesel, ko sem te ugledal zopet . . . Toda bal sem se, da ne bi bilo po volji gospodu . . .“ je rekel zopet; hotel je povedati vse.

„Ali ne čutiš, gospod, osamelosti? . . .“

Erazem ni vedel, kako osamelost misli, svojo ali njegovo. Naslonil se je na meč in rekel: „Gospodična, ki jo ljubi največji junak med junaki, ni osamela . . .“

Pogledala ga je in si zakrila obraz z rokami. Erazem tega ni mogel razumeti. Najbolje se mu je zdelo, da odide.

„Bodi zdrava, gospodična,“ je rekel in se poklonil.

„Pridi še, gospod,“ je rekla in dvignila glavo.

Erazem je odšel k reki; dolgo je stal na bregu in premišljal o vsem. Živo se je spominjal trenutka, ko jo je srečal prvič, ko je vpričo njega objela brata in se je ljubezen začela v njegovem srcu. Bolj in bolj se mu je zdaj vsiljevalo vprašanje: ali ljubi Jelena Vitiča, ali je srečna z njim?

Vesel pomladanski večer je plaval po dolini ob reki. Erazem niti zapazil ni, da se že noči.

Na vasi je nastal šum. Vrnila se je četa Vitičeva. Sedaj se je šele spomnil, da ima govoriti o važnih rečeh z Vitičem. Odhitel je na vas. Ondukaj je bil velik nemir. Četa Vitičeva se je spustila na poti v boj s tolpani, in je pripeljala nekaj ranjencev s seboj.

„Bliža se vojska,“ je rekel gospod Vitič „jutri se pomaknemo nazaj.“

Vaščani so prestrašeni odhajali v svoje hiše in se pripravljali na beg. Erazem je odšel v svojo kočo, gospod Vitič pa k Jeleni in ji naznanil, da naj se pripravi na pot, ker preti temu kraju nevarnost. Jelena je zajokala, on pa jo je tolažil, da pride kmalu za njo. Bilo mu je zelo po volji, da ga tako ljubi.

13.

Erazem je imel jako nemirno noč. Želel je, da bi pridrevila vojska od vzhoda, da bi se začel boj, da bi prinesel izpremembo v te mučne čase. Jelena odhaja in morda je ne vidi nikdar več . . . in morda ne bo srečna nikdar. Hotel se je posloviti od nje, toda to ni bilo mogoče. Povedati ji je hotel, kako jo je ljubil od nekdanj in ji hotel voščiti srečo na življenja pot. Toda vedel je, da ostane Vitič dolgo pri njej in zjutraj morda ne bo več mogoče govoriti z njo. Ležal je na svoji trdi postelji in je stiskal roke. Želel si je, da bi bil pri Jeleni drug junak; potem bi šel tja in bi ga pozval na dvoboj. Ljubil je gospoda Vitiča in vsaka sovražna misel proti njemu se mu je zdela greh.

„In kaj bo poslej?“ se je vpraševal na trdem ležišču. „Jelena odide k stricu Krištofu in mi odidemo v boje. Vrnemo se in . . .“ Slišal je, da nekdo trka na okno. Začudil se je in vstal.

„Kdo si!“

„Odpri vrata, gospod . . .“ Ženska postava je stala zunaj.

Vstal je in odprl vrata.

„Oprosti, gospod, da te motim. Gospodična Jelena ti pošilja pozdrave in želi govoriti s teboj še nocoj. Čakaj jo na vrtu,“ je rekla starka. Erazem je spoznal Jelenino gospodinjo. Komaj je verjel sam sebi, da je resnica, kar je slišal.

„Če lažeš, starka, če si . . .“

„Ne, gospod, posloviti se hoče od tebe gospodična . . .“

„Pridem,“ je rekel Erazem in je zaprl vrata. Sram ga je bilo samega sebe. Kri je zakipela v mladem srcu in misel, da ga ljubi tudi ona, je zaglušila vse ugovore, ki jih je narekovala čast junaku. Prej bi bil verjel, da padajo zvezde z neba, nego da se je zgodilo kaj takega. In vendar je bilo res. Dolgo zatirano čuvstvo mu je z vso silo objelo mlado dušo. Kakor vihar je zadivjalo v njem, da je sklenil roke in padel na trdo posteljo. „Bog, Bog,“ je mrmral, „tako jo ljubim . . . In zdaj sem izdajalec svojega gospoda, izdajalec, in on me je tako ljubil . . .“

Zahotelo se mu je, da bi šel k Vitiču, razgalil bi pred njim prsi in mu rekel: „Prebodi me, gospod, nisem vreden, da živim; trpim zelo, ljubim Jeleno in grešil sem zoper tebe, ki te tako ljubim!“

A prišlo mu je na misel, da Jelena ne ljubi Vitiča, da torej ta nima nobene pravice do nje. Akotudi ji je rešil življenje, nima pravice, da od nje zahteva ljubezni. Zdelo se mu je, da je to le ostudna misel, ki hoče opravičevati njegovo dejanje. „Kaj mi je storil, da mu uničujem srečo s ponočnimi spletkami? Zakaj si nisem rajši zasadi meča v srce, kakor da sem obljubil priti?“

Duša mu je bila polna kipeče ljubezni in divjal je v njem boj nasprotujočih si misli. Naposled je vstal, si opasal meč in odšel.

Bila je jasna pomladanska noč. Veter je šepetal po drevju in za vasjo je enakomerno šumela reka. Dolge sence dreves so se iztezale preko vrtov in lesenih koč.

Tiho je prestopil pot in odšel je preko vrtov k hiši, kjer je stanovala Jelena. Obstal je v senci debelega drevesa in se zagledal v malo okence, ki je sijalo iz njene sobe. Stal je nekaj časa in čimdalje sramotneje se mu je zdelo to, kar dela.

„Prišel sem,“ si je mislil, „in zdaj bi šel k njemu in bi pokleknil predenj: izdati sem te hotel, ubij me!“

Zdajci se je pokazala bela postava ob hiši. Stopil je izza drevesa in se ji bližal:

„Jelena,“ je zašepetal ves radosten, ko jo je ugledal pred seboj tako vitko, nežno, kakor takrat, ko je bil prišel na njen dom z bratom.

„Si ti, gospod . . .“

Pristopil je k njej in ves je trepetal.

„Kaj se bojiš, gospod? . . .“ ga je vprašala.

„Ne, Jelena . . . Ti odideš jutri, zato sem želel še govoriti s teboj, Jelena . . .“

„In zakaj nisi prišel?“

„Tebe ljubi gospod . . .“

„Ali jaz ne ljubim njega!“ je dejala tiho. Zatrepetala je in se naslonila obenj. Čutil je nje globoko ihtenje.

„Jelena . . .“

„Poslušaj, gospod in sodi! Tako sem se te razveselila, ko si prišel sem, zakaj mislila sem, da sem rešena ječe. Bila sem v ječi pri njem. In ti si se ogibal moje hiše, niti slutil nisi, kako je moja duša hrepenela po tebi, od takrat, ko si prišel z bratom na naš dom. Mislila sem, da si me pozabil in vdala sem se v usodo, ko sem morala ljubiti iz hvaležnosti. A ni ljubezni

brez ljubezni, tudi ne, če hočeš ljubiti. Gospod, gospod, reši me ti . . .“ In zajokala je ob njegovih prsih.

„Ljubi ga, Jelena, jaz pojdem v boj, umrjem . . .“

„Ne umri mi, ne umri, jaz sem sama, zapuščena in kje je rešitev? Zakaj me ni pustil, da bi me bili ubili Turki, ako je zahteval ljubezen za življenje. Vse moreš dati drugemu iz ljubezni, ljubezni ne. In jaz sem tako trpela, trpela . . . In sedaj me bo zaprl v zapuščen grad in vse življenje moje bo ječa, ječa . . .“

Erazem ji je poljubljal lase in ni našel tolažilnih besedi. Dvignila je glavo, združila se v vročem poljubu in sta obstala v objemu . . .

Zaročjal je meč . . . Erazem se je ozrl. Trda kakor jeklo je postala ta trenotek roka, ki je z njo objemal Jeleno. Pred njima je stal gospod Vitič.

V temi se je zasvetilo sokolje oko staremu junaku, njegova roka je segla po meč.

Erazem mu je stopil za korak bliže in rekel: „Tu so prsi, gospod, prebodi jih, ako hočeš, toda odpusti njej, odpusti, ker moraš . . .“

Jelena pa je pokleknila predenj in zajokala:

„Odpusti, gospod, jaz te nisem ljubila . . .“

Kakor brez življenja je stal nekaj časa junak. Pogledal je plakajočo deklico, pogledal je vitko postavo Erazmovo, roko si je položil na oči, obrnil se je in odšel, ne da bi črhnil besede . . . Erazem je dvignil Jeleno in jo odvedel v sobo.

14.

Zaplapolali so rdeči plameni nad vrhovi gora, zažarelo je vse nebo na vzhodu, polumračna svetloba je razsvetljevala vas in vso dolino. Vsi so vedeli, odkod

prihajajo ta znamenja in kaj oznanjajo. Zbudila se je vas, četa se je zbirala, preden se je v svitu požarov dala spoznati jutranja zarja. Vaščani so zapuščali vas in so se s solzami poslavljali od svojih domov. Preden je jutro posvetilo izza gora, je odhajala četa odtod. Na čelu ji je jezdil gospod Vitič z resnim obrazom, za njim Erazem, dve ženski na konjih in četa okoli njih. Solnce je kmalu začelo obsevati vrhove gričev naokoli in četa je urno hitela, da bi še danes dosegla svoj cilj.

Gospod Vitič ni govoril z nikomer; tudi drugi so bili tihi in molčeči. Čutiti se je dalo iz tega neprijetnega molka, da se je zgodilo nekaj posebnega, toda časi so bili tako resni, da je bilo težko misliti o čem drugem nego o bližnji nevarnosti. Povsod, koder je jahala četa, so videli preplašene begune, vse je bežalo v trdnjave in tabore.

Tako je prišla zvečer četa v vas in se tam utaborila, gospod Vitič pa je z Erazmom in ženskama odjezdil v grad. Utrujeni so bili od dolge poti in Jelena je že omagovala, toda ni si upala tožiti, ni si upala ogovoriti Vitiča. Ko so dospeli na dvorišče, jih je sprejel veseli glas gospoda Krištofa, ki jim je z razprostrtimi rokami hitel naproti . . . Poleg njega pa je stopala visoka žena v črnem krilu . . . Gospod Vitič je skočil s konja in takoj objel svojega prijatelja, potem pa je obstal, kakor da se mu je pojavilo nekaj nebeškega.

„Katarina . . .“

Približal se ji je in z obema rokama je prijel roko, ki mu jo je podala prijateljsko. Zdelo se mu je, kakor da je tukaj konec mučne in strašne historije, ki se je dogodila preteklo noč. V njej je videl obraz vsega

svojega življenja, in ta trenotek mu je razodel vse v jasni luči. Videl je, da je blodil, da je bila slaba njegova pot, ki ga je zavedla proč od nje. Njej in edino njej je imelo biti posvečeno njegovo življenje, ona edina mu je mogla dati srečo, čisto, neizkaljeno, ona edina mu je mogla biti plačilo za trud. Sedaj je čutil, da ni ljubil Jelene, da ji je delal krivico, ko ji je zabranil pot v svet . . . Nerazumno mu je bilo ta trenotek, kako ji je mogel vsiljevati svojo ljubezen, kako je mogel zahtevati od nje, da ga ljubi . . .

„Blodil sem, zelo sem blodil . . .“ si je mislil. Spomnil se je, kako mu je snoči roka posegla po meč, da bi ubil mladeniča, ki si je upal ljubiti Jeleno.

„In kako sem mu mogel braniti, da jo ljubi, ko sta oba mlada in se ljubita morda od onega trenutka, ko sta se prvič ugledala na pragu . . .“

Vse to je bilo sedaj gospodu Vitiču živo pred očmi in v Katarini se mu je razodela velika resnica, da je bila ona edina njegova ljubezen, ki ga je dvignila nad vse druge in ga vodila na pota slave . . .

Gospod Vitič ni čutil, kako je bil medtem pokleknil pred Katarino, kako ji je poljubljal dobrotljivo roko. Ona pa je globoko čutila boleost velikega junaka in je razumela ta veliki trenotek — — —

Zadivjala je vojska od vzhoda in požar je svetil po deželi. Pridrevile so divje sile v zapuščena sela in vasi ter uničile brez usmiljenja vse, kar je bila v dolgih časih postavila pridna roka delavnega seljaka in vaščana. Prihrumela je vojska do vasi in je oblegla vaško trdnjavo. Takrat je čutil gospod Vitič, da je prišel njegov čas. Postavil se je svoji četi na čelo in je planil v boj. Nič enakega ni še videlo polje okoli vasi in grad na višini.

Kratek je bil boj a zmagovit. Padla je sovražna moč poteptana v tla pod kopiti hrabre čete . . . In ko je izginil v daljavi zadnji sovražnik, ko se je shajala razkropljena četa na bojišču, takrat so videli, da je zatonila zvezda slave. Gospod Vitič je padel na bojišču. Ko je Erazem s svojo četo stopal preko polja, obstal je ob velikem kupu mrličev. Vedel je, da je to delo gospoda Vitiča. In sredi med njimi je mrtev ležal junak ob svojem konju in z mečem v roki. Vsa četa se je zbrala okoli groba svojega hrabrega poveljnika. Tako je končal junak Vitič pot svoje slave.

*

V vaški cerkvi so vzdali ploščo njemu v spomin. Tam sta ob grobu še v poznih letih pogosto postajali dve gospe z grada. Bili sta Katarina in mlada gospa Jelena.

▽ △ ▽

Bernardo.

Pišem povest svojega mojstra, kakor jo je pripovedoval. Zapel je nekoč zvon z mrtvaškim glasom in nihče ni mogel razumeti, da se je zgodilo nekaj velikega. Zakrila je trda plast njegovo krsto v grajski kapeli in na steni ostane v večni spomin napis: Bernardo. Izginil je ljudem izpred oči in iz spomina; umrl je pozabljen, ko je zasijala jutranja zarja nad dolensko zemljo. Prisijala je jutranja zarja, ki jo je čakal in je ni dočakal, umrl je iz radosti, ko je slutil da prihaja. Ni dovršil slike, ki predstavlja Auroro, zarjo, prihajajočo pred svitom ranega solnca, ožarjeno od gorečih oblakov, vozečo se na zlatem vozu z belimi konji, spremljano od rajajoče mladine. V zraku ji plapolajo jasna krila, zlati lasje se usipajo preko ramen, v vzvišeni radosti ji žari obraz, kakor svit danice ji sijejo žarne oči. Ni dovršeno delo, a končano je življenje.

„Pojdeš na jug,“ je govoril „in spoznaš, zakaj nisem izgotovil dela, zakaj ga nisem mogel izgotoviti. — Glej, tam sije solnce in srečni oni, ki jih obseva. Tam vzhaja zarja, ki ji ni enake na svetu. Videl jo boš in jo boš pozdravljal. Mene pa je usoda pregnala iz dežele solnca in ni zarje brez solnca . . .“

Tako je govoril. Slonel sem ob njegovi postelji in poslušal njegove mehke besede. Kakor živ spomin so mi ostale v srcu, nepozabne, nepozabljene. In sedaj je prazen ostal kraj, kjer je bival. A mene vabiš ti, solnce zarje, ti hrepenenje življenja, cvetoči jug. Morda se ne vrnem nikdar več in tu bodi zapisan spomin, da bo razlagal poznim rodovom ime Bernardo. Spominjali se ga bodo stari ljudje in pripovedovali o njem. Poznali so ga vsi. Hodil je v črni obleki, s širokim baretom na glavi. Dolga brada mu je pokrivala prsi, lasje so mu segali do ramen. Velike temne oči, kakor ugasle, so mu gledale izpod gostih obrvi, plaho in boječe. Kdo je poznal lice milejše, ljubeznivejše? Kdo je bil vrednejši, da ga slika čopič umetnikov, nego on sam, ki bi mu stari bogovi zavidali lepoto? Kdo je kdaj čul slajšo govorico, večje misli, nego ta, ki je mogel poslušati njegovo besedo? Pomrjo stari ljudje, ki so ga poznali, in vnuki pozabijo stari čas in stare ljudi. In kdo bo umeval sliko o prihajajoči zarji, kdo spozna misli umetnikove, ki je hotel govoriti z nemo barvo? — Zato si hrepenel po solničnem jugu, zakaj težko je umirati v temi, kjer se pogreza v pozabljenje vse, kar je neumevno, neumevno zato, ker je veliko, ker je prišlo iz domovine solnca. Zato si gojil svojega učenca, veliki mojster, da ti piše povest. Sedaj razumem, zakaj je nedodelano ostalo veliko delo in jaz pojdem, pojdem odtod, na jug, da se mi odpre svet, ki si mi pripovedoval o njem, da se mi razjasni velika tema, da najde hrepenenje svojo pot, da vidim vstajenje božanstvenega Feba-Apolona, ko vstane v jutru . . . Pridi, pridi, veliki dan.

Ko je obolel mojster Bernardo, polegal je zvečer v postelji in jaz sem mu slonel ob zglavju. Majhna luč je brlela na oknu in razsvetljevala visoko sobo, njegovo delavnico. Po zidu so visele slike napol dovršene, osnutki, študije, obrisi, portreti, a kras vsej sobi je bila velika slika „Aurora“, ki je mojster vedno nanjo obračal svoj pogled. Kadar je bila mesečna noč, je ugasnil luč in je gledal v jasno nebo. Zagledal se je vanj kakor v začarano deželo in strmел z globokimi očmi tja gori, dokler ni utrujen obležal na postelji.

„Glej,“ je pričel govoriti „pojdeš na jug in tam bodo krasne noči, kakor so bile noči nekdanj, ko sem živel še jaz tam . . . Ne pozabi takrat mojstra, svet ti bodi njegov spomin! Želja po življenju nas je rodila, živi z nami in z njo umiramo. Živeti hočemo večno, a večnosti ni, kjer so trenotki. Obupna je misel, da si ta trenotek, da te drugi trenotek ni več, a tolažba velika je misel, da si prišel iz ljubezni in da v njej živiš dalje. Nimam potomcev, dela so edini plod moje ljubezni. Kar prihaja iz življenja, mora preiti v življenje, da ne pade v pozabljenost, jaz pa sem prešel v mrtve barve. Zato pozdravljaj v mojem imenu veliko jasno noč na jugu, bodisi da te bo zibala gondola po lahkih valovih med beneškimi palačami, bodisi da te bo vodila cesta po ponosni Florenci, ali da boš strmел v veličastvo večnega Rima . . .“

Tu mojster Bernardo ni mogel govoriti dalje. Pokusil je vino, ki je bilo poleg njega v srebrni kupi, in je zopet legel. Črna brada se mu je usipala po belih odevih.

Taki so bili večeri ob njegovi postelji. Ni mu bilo žal, da živi, ljubil je življenje, ljubil ga je tudi

takrat, ko je bilo daleč od njega. Ob njegovi postelji so ležale knjige, stare, debele. Kadar je utihnil, je iztegnil roko in odprl bukve. Lice se mu je razjasnilo, ko je začel čitati. Poluglasno je bral, poslušal sam, ponavljal, premišljal in zopet ponavljal velike besede.

„Glej sin moj,“ je govoril, „to vse je mogel roditi le jug, edino jug, tista solnčna zemlja, ki je prva v človeku dvignila človeka! Takrat je živel človek, takrat je živelo življenje. Prišla pa je tema, razbila je stare bogove, zdrobila je staro umetnost, opustošila je zemljo. Človek se je odpovedal življenju v svoji slepoti in je padel in ž njim je padlo življenje. Tisoč let, sin moj, smo spali na razvalinah in se pokorili in še več, še več pokore bi bili smeli bogovi naložiti človeku, ker je bil uničil oni krasni svet. Zdi se mi, da so jezni bogovi kaznovali človeka z neumnostjo, zakaj v svoji zaslepljenosti je bil sovražen samemu sebi. Razumi veliko resnico! Niso ga kaznovali bogovi, sam se je kaznoval v neumnosti svoji. Ko je bil v svojem barbarstvu uničil krasni svet, solnčno življenje, se je zaprl v samostane in pozabil življenje. Že je bil velik in velika so bila njegova dela, pozneje pa je bil majhen, majhen, podoben miši. Grd je bil in ostuden, nič človeškega ni bilo na njem. Prenehal je misliti in je bil majhen. In ker ni mislil, in je bil majhen, je verjel in molil boga neprestano, zakaj bal se je sebe in življenja. Suženj je bil vsem, bogu, samemu sebi in življenju. Čim večji suženj je bil, tem bolje se mu je zdelo; sladko je, nič misliti. In nekega dne se je zgodilo, da je bil papež suženj sužnjev in ves svet, vsi od cesarjev do beračev, so mu bili podvrženci. O svet!... Pomisli, kako je padel človek s svojega veličastva in

kaj je bil. Tudi v deželi solnca je bila takrat tema, saj brezumni ne vidi solnca, in če ga vidi, ne ve, da ga vidi. Žalostna je ta historija, ki ti jo pripovedujem. Bolj in bolj so ljudje pozabljali, kaj so bili nekdanj. Toda glej, zasvetilo se je, prišla je „Aurora“.

Zasolzilo se je oko staremu mojstru in iskal je z očmi svojo sliko na steni . . .

„Aurora, aurora“ je šepetal, „zarja nebeška, označevalka solnca! . . .“

Njegova tresoča roka je posegla v goste lase in oči je uprl proti nebu. Čudno jasen je bil takrat njegov obraz. Včasih so se nasmehnile njegove ustne, ki se jim je tako malo prilegal smeh; njegovo lice je bilo večno resno.

Včasih, kadar je tako gledal na sliko, so se zagledale njegove oči v daljavo, slabotno je stisnil svojo roko in je nadaljeval:

„Razumeš, sin, kaj govori slika? Razumeš ta prihod nove umetnosti, ki prihaja za njo solnce vede? Ko prideš na jug, boš umeval vse. Ne vem, kateri izmed bogov se je usmilil človeka in kakšen je sklep v zboru božanstev. Ampak zgodilo se je, da so ljudje začeli spet misliti in so začeli spet živeti. Zgodilo se je to, kakor zjutraj, ko se prebudimo po noči. Komaj so mogli pojmiti, kako je bilo mogoče, da so prespali tako dolgo noč. Spali so namreč tako dolgo, da jim je oslavel spomin, zakaj ako ne rabimo dobrih darov velikih bogov, nam jih odvzamejo, nam nehvaležnim. In začeli so ljudje razmišljati, ali ni bil že nekoč dan, lep in jasen, solnčen, kakor si ga želi duša zjutraj po temni noči. In glej, takrat so videli, da so spali na razvalinah. Dan je bil nekoč, dan, in mi smo v temi

zasuli vse, kar je bil rodil. Takrat je vstajala starodavnost iz razvalin. Vstajala je stara umetnost in nov človek z njo. O, kako naj te slavim, veliki dan, ki si prinesel novo življenje! Da sem Horacij, bi ti pisal ode nesmrtno, da sem pevec enak Orfeju, bi ti pel pesem veliko, da sem Fidija, vklesal bi te v mramor solnčnobel. Edino, s čimer sem te mogel oslaviti . . .“

In ozrl se je na sliko.

„Ti si prišla, velika zarja velikega dne! Glej, vstali so stari mojstri v vsej slavi in so našli učencev. Vso Italijo so napolnili in odšli z veselim oznanilom v svet. Takrat sem prišel tudi jaz tja . . .“

Utihnil je in pomislil . . . Odložil je knjigo, roka mu je omahnila:

„Začelo se je novo življenje!“

II.

Bila je tiha pomladanska noč, ko sem slonel ob postelji svojega mojstra. Bilo je, kakor da slutiti, da je zadnja. Jasno mu je bilo obličje in radost mu je sijala iz oči.

Povzel je besedo in je začel pripovedovati:

„Poslušaj torej povest o solnčnem jugu, o zarji, o mladem življenju! Ona te spremljaj na pot, kakor spomin name.“

„Tu blizu nekje mi je tekla zibelka na dolenjski zemlji, ki se mi je omilila kot tiho svetišče. Nikdar nisem poznal nje, ki se kliče s sladkim imenom mati.

Nekoč je stal osedlan konj na dvorišču grada, kjer sem bil preživel otroška leta; poleg njega pa je sedel na konju moj prijatelj Marcel, ki sva se bila

z njim pobratila v Ljubljani. Poslovil sem se od grajskih ljudi, ki so mi bili tuji po vsem; nisem vedel, kako sem bil prišel v njih krog in kaj jih je vezalo z menoj. Sedel sem na konja; svet se je odpiral proti jugu.

Bil je majski dan, jasen in lep, kakor mladost, ki je hitela z nama. Veselo sta letela iskra konjiča, kakor da slutita daljno zemljo na jugu, kjer žari novo življenje. In pomisli, kako je človeku v duši, ko hiti po poti in ve, da je tam nekje daleč jasen dan, da sije solnce. Kako sovražiš vse, ki tega niti ne slutijo! Kako se ti zdi vse majhno, nevredno življenja! „Nikdar niso videli solnca!“ porečeš. — „Ali niso mogli, ali niso hoteli?“ si misliš in že bežiš dalje: tam je, tam je... In veter te pozdravlja z juga, ptiči lete s teboj, žari se tam, kakor plameneč ogenj na nebu. In vso pot niti ne vidiš planin, sneženih gora, koč in vasi — vse se ti sanja: o mestih, o palačah, o kipih starih bogov, o življenju pod južnim solncem.

Tako sva potovala s prijateljem. Krasna pot je bila to, okrašena okoli in okoli s sanjami, ki so se igrale v mladem svetu, zlate nade so vstajale in padale med njimi, da je čutilo srce neizmerno hrepenenje in slutilo veliko bodočnost.

Tako sva prijezdila v Padovo, kjer je bilo svetovnoznano središče nekdanje vede. A nama ni bila Padova dovolj; slava Rima in Florence naju je vabila k sebi. Tam je začelo vstajati staro življenje iz razvalin, klasično življenje. Nisva si mogla kaj, da si ne bi bila pogledala kraljice morja. Nekoč sva se zibala na valovih med palačami razkošnih Benetk. Nič bolj nebeskega niso dotedaj videle moje oči, nihče si ne bi mogel izmisliti krasnejšega življenja. Najela sva stanovanje

pri dobrem starčku Portonu, ki je bil zlata benečanska duša. Poznal je vse Benetke, bil je njih živa zgodovina in nič se ni zgodilo podnevi, kar ne bi bil zvečer vedel dobri Portone. Imel je pri sebi starko sestro in lepo hčerko Kornelijo. Ni bilo dvoma, da se zgodi tu nekaj izrednega, saj naju je objemalo življenje razkošnega mesta z vsemi radostmi in naju zavrtelo v veseli ples. Moj prijatelj je bil vesel, lahkoživ človek, ki mu je bila umetnost samo živo življenje in živeti edina filozofija. Njega niso zanimale veličastne palače, dvigajoče se ob kanalih pomorskega mesta, ne sohe ob portalih, ne slike, ki so krasile stene verand. Ljubil je mlade, žive obraze, črne benečanske oči in poljube krasnih ženskih ust. Bolj so mu bile znane razne skrivnosti neznanih ulic, nego najlepše palače na obrežju. Prišel je s sanjami o razkošnem življenju na jug in je začel živeti. Ko je spal, je ležal poleg njega Bocciov dekameron in Marcel je iskal povsod tistega veselega življenja. Pogosto sva ležala na otomanah in govorila o življenju in umetnosti. Toda odtujila sva se drug drugemu, različni so bili najini cilji. Najbolje naju je zabaval Portone, ki je vsak večer pripovedoval mestne novice ter se šalil. Igral je na gitaro in prepeval pesmi. Kornelija je bila med nami čisto domača, vesela in živa. Pripovedovala je, koliko plemičev hodi za njo. Bila je na to zelo ponosna. Na videz se ni menila za goreče poglede mojega prijatelja, ki je bil v njeni prisotnosti vselej nenavadno tih in molčeč. Meni je ugajala Kornelija; ker je bila krasna južna deklica z vsemi znaki lepote, ne one klasične lepote, ki te dviga, ampak one žive lepote, ki te vabi k sebi: vzemi in uživaj! Tako so nama hitro tekli dnevi.

Nekega večera sem se vrnil domov in sem našel Kornelijo z Marcelom na otomani v objemu. Prijatelj se je metal ves večer po postelji in govoril o svoji ljubezni do Kornelije. Živelu se mu je, kakor je hotel, življenje mu je bilo odprto.

A jaz sem začutil, da mi nedostaja nečesa. Spoznal sem, da ne ljubim in da moram ljubiti, sicer je življenje prazno in brez pomena. Zagledal sem se bil tako v umetnost, ki je polnila bogato mesto, da sem pozabil življenje. A kako je to, prijatelj, v življenju, ko hočeš ljubiti in nimaš nikogar? . . . Ne rečem, da ni bilo mnogo krasotic v Benetkah, toda vsa ta krasota je bila vredna platna in barv, ne pa srca in ljubezni. Mnogokrat sem se jezil nad neumnim srcem, ki hoče ljubiti, a noče ljubiti tega, kar ima. Samotno je bilo moje življenje in umetnost moja je nazadovala vsled velike nezadovoljnosti. Nevera v samega sebe. Padeč umetnika, uničenje človeka je v tem. Zazdelo se mi je, da Benetke niso kraj, kjer bi mogel zadovoljiti svoje hrepenenje. Hotelo se mi je naprej, na jug . . .

Nekoč sem se v takih mislih zibal sam v gondoli in gledal odsvit zapadajočega solnca na beneških palačah. Zamislil sem se, da niti videl nisem gondol, ki so hitele mimo. Naenkrat me je nekaj zmotilo. Bile so to jasne modre oči, ki so sijale iz mladega rožnega obraza. V gondoli sta sedeli dve gospodični. Gondola je obstala prav vstric ob palači, videl sem, kako sta se dvignili gospodični, kako je obstala ena izmed njiju pri vratih, kako so žarele jasne modre oči, kako je odplavala gondola. Nisem vedel, kaj se je zgodilo z menoj; veliki trenotki so nam umevni šele tedaj, ko so že daleč od nas. Vrnil sem se na stanovanje in začel

premišljati. Kmalu je prišel k meni Portone z gitaro ter sedel poleg otomane.

„Gospod je truden?“ je vprašal.

„Da, Portone, a sedi tu in igray, igray lepo!“

Takoj je spoznal dobri stavec, kaj se je zgodilo.

„Lep večer je bil danes in taki večeri so nevarni zaradi amorja. Vzemi me v službo, gospod!“

Sedaj sem se šele spomnil, zakaj je Portone na svetu in kaj je njegov poklic. Povedal sem mu torej vse, kaj se je bilo dogodilo zvečer.

„Bodi brez skrbi, gospod, jutri zveš vse, kdo je in kaj je in tudi pota boš vedel, ki vodijo k njej.“

S tem me je potolažil. Dolgo me je zabaval dobri stavec s pravljicami o raznih zaljubljenih in o srečnih parih, ki jim je pomagal on. V vsem je bilo pol resnice, pol izmišljenega, a pripovedovati je znal sladko. Tudi mojo bodočnost mi je naslikal s sladkimi besedami. Vkljub temu nisem imel svoje žive dni nikdar nemirnejše noči. Zgodaj zjutraj, ko je posvetil prvi zor v sobo, sem sedel že pred platnom in pred menoj je rastla nje slika: mlado rožno lice z jasnimi modrimi očmi. Vse, kar sem bil storil dozdej, se mi je zdelo majhno in neznatno, brez pomena; začutil sem v sebi nove sile.

Prijatelj Marcel se je prebudil na postelji in se je spustil v smeh.

„Tudi ti, Bernardo, ljubiš? . . .“

Nisem hotel, da bi kdo govoril o tem; kakor svetišče mi je postalo tisti dan srce. A on je vstal in se mi približal... Položil mi je roko na glavo in rekel pomenljivo:

„Jaz jo poznam . . .“

Neprijetno čuvstvo me je prešinilo tisti trenotek.

„Ti jo poznaš?“ sem vprašal začudeno.

„Poznam vse beneške krasotice in kako naj bi mi ostala skrita ona, ki je kras beneških bregov.“

„Kdo je ona?“

„Virgilija.“

„Plemkinja?“

„Ne, meščanka iz Florence.“

Vedel sem dovolj; nisem hotel dalje izpraševati. A prijatelj Marcel me je prijel za roko in rekel:

„Bernardo, tu imaš prijateljsko desnico, ki bo pomagala premagati vse ovire na potu do nje . . .“

Vesel sem bil takrat prijatelja, bil je zlata duša. Legel sem na otomano in začel premišljati, kako bi še danes prišel do nje.

Kmalu je vstopil v sobo Portone z zadovoljnim nasmehom na obrazu. Mencal si je roke od veselja in mi oznanil:

„Gospod, vse je v redu. Gospodična Virgilija se pelje zvečer na izprehod in jo lahko vidiš. Ima mnogo oboževalcev in častilcev, toda nje srce je trše nego srce Petrankove Lavre. A kdaj je še bilo srce na svetu, ki ga ne bi enkrat zmagala ljubezen, in katera žena ne bi hotela biti ljubljena? Zato se ne boj in pojdi za njo. Pravijo, da je sem prišla zaradi ženina; a kaj je gospodični bogat ženin, kadar vidi lepega zaljubljenca. Pomni pa, da je dandanes v Benetkah vse samo napol res in da je težko ločiti bajko od resnice.“

Portone je vzel gitaro v roke in je prepeval zaljubljene pesmi.

Komaj sem čakal večera. Bil je to menda najdaljši dan v mojem življenju. Počasi, počasi se je nagibalo

solnce na zapad, kakor da je pozabilo svoj tek in hoče še gledati lepo zemljo božjo.

Ko so se zvečer zažarili morski valovi, sem že sedel v gondoli in z nemirnim srcem čakal, kdaj se zgane gondola, ki je stala pripravljena ob palači. A videl sem, da ne čakam sam, druge gondole so švigale okoli in okoli.

Kmalu so se odprla vrata in prikazalo se je dvoje vitkih gospodičen. Spoznal sem jo takoj. Ozrla se je po gondolah in stopila za tovarišico v svojo gondolo. Odpluli smo drug za drugim po kanalu.

Ozrla se je včasih okoli in zdelo se mi je, da me je pogledala. Z roko se je naslonila na rob gondole in bel robec je padel v morje. Moj gondoljer je zavil za njim in ujel sem ga. Gledal sem za njo in zdelo se mi je, da ni zapazila, kaj je izgubila.

Vesel sem bil vendar, da sem imel od nje spomin. In kaj sem še hotel? Ali ni bilo dovolj, da sem jo videl in ljubil? Dala mi je novega življenja, novih sil, in jaz sem bil srečen. Toda brez konca je naše hrepenenje v srcu. Spomnil sem se pesnika Porfirija in čudne povesti o njem. Primerjal se je pesniku Ovidu in proslavljal samega sebe enako Fidelfu, ki je trdil, da bi kamenje na ulicah oznanjalo njegovo slavo, ako bi moglo govoriti. Tako so ljudje začeli ljubiti sebe. In glej, pesnik Porfirio je citiral cele noči brezkončne verze pod oknom svoje ljubice in ni hotel, da bi ga ljubila. Ako bi ga bila ljubila, bi bil prešel njegov ogenj v njeno srce, ljubezen bi mu ugasnila, pesem utihnila. In pesnik Porfirio je bolj ljubil svojo slavo, nego svojo srečo, zato je rajši ostal večno neljubljen, da je večna ostala njegova pesem. Občudovali so ga

vsi zaradi njegovih pesmi. Kakor nekdam za Horacijem, so kazali s prsti za njim, kjer se je pokazal, a zaradi ljubezni ga ne bi bil občudoval nihče. Tako se je oslavil pesnik Porfirio.

Tega sem se spomnil tisti večer in sem premišljal, če niso morda brez pomena moja pota za Virgilijo. Toda spomnil sem se, kaj je bil rekel Portone: da je v Benetkah težko razločiti, kaj je bajka in kaj je resnica. Bil sem pripravljen dati vse za Virgilijo, ne da bi bila moja, ampak, da bi ji bil blizu, da bi govoril z njo. Ko so se torej vračale gondole, se je srečal moj pogled z njenim in zdelo se mi je, da je tih nasmeh preletel njene ustne. Ozrla se je še enkrat in jaz sem hotel, da bi se ta trenotek zgodilo nekaj velikega, ali da se pogreznejo Benetke, ali da vihar pretrese mirni večer. Samo, da ne bi bila taka tihota, tak molk, ko je srce tako polno, ko tam vstajajo velike besede velikih misli in hočejo na dan. Nisem vedel, da me je Virgilija ljubila že zdavnaj.

III.

Ko sem se vrnil domov, je sedel prijatelj Marcel na otomani z žalostnim obrazom. Njegove strastne oči so gledale srepo izpod črnih obrvi, stiskal je v rokah bodalo in kakor blazen je bil s pestmi po otomani. Stopil sem k njemu in ga vprašal:

„Kaj ti je, Marcel?“

A on, kakor da ne more odgovoriti.

„Ti sedaj ljubiš,“ je rekel, „in veš, kaj je to. A ljubiti takrat, kadar izgubiš, kar si ljubil, tega še nisi izkusil!“

Nisem mogel razumeti, zakaj govori tako. Bil sem zelo srečen in nikomur nisem mogel govoriti o svoji sreči.

„Ti veš, da sem jo ljubil . . .“ je vzdihnil.

„Koga?“

„Kornelijo.“

Čudil sem se, kako se more vznemirjati zaradi nje; ljubil ni samo nje, ampak še nešteto drugih.

„Vem, da si jo ljubil . . .“

„Morda prej manj, nego zdaj . . . in ona . . .“
Umolknil je.

„Kaj se je zgodilo?“

„Prišel je grof odnekod in prodala se mu je.“

Vrgel se je na otomano in si zakril obraz.

„In kaj hočeš sedaj? Pusti . . . Odpotujva!“

„Ne, ubijem ga, ubijem . . .“

„Marcel, prijatelj moj!“

Bilo mi ga je žal.

Plakal je kot otrok, jaz pa sem stopil k oknu in gledal v jasno noč; v sladkih mislih na njo sem ji pošiljal tisočere pozdrave ter premišljal, kaj naj storim jutri. Portona ni bilo doma. Tudi Kornelija se ni vrnila čez noč. Utolažil sem težko prijatelja, ki je vstal in odšel v noč. Jaz pa sem dolgo sanjal o Virgiliji in premišljal, kaj prinese bodočnost.

Prijatelj se je vrnil pozno zjutraj in kmalu za njim je prispel v sobo Portone, nekoliko pijan, z gitaro.

„So to krasne noči!“ je vzkliknil, „res, škoda spati. In ti, gospod, si spal, ko te je tvoja ljubica čakala ob oknu! Slikati znaš, slikati, a ljubiti ne. Ali veš, kaj so očitali Hanibalu? Sediš doma, ko je čas prepevati serenade pod njenim oknom. Znamenje ti je vrgla na pot za povabilo, da ji sledi, ti pa sanjariš doma ob oknu. Ej, gospod, tudi Virgilija ima kri in meso. Ne bo zadovoljna z ljubeznijo na tako daljavo.“

Celo od gondole do okna je predaleč za poljube. Prav k oknu priti je najbolje in kdor pride v milost, gre lahko še dalje in še vedno bi bil predaleč . . .“

Portone je zaigral pesem in je prepeval pijano. Neprijetno mi je bilo, da je tako govoril, a zdelo se mi je, da ima prav. Zasmeljal se je zopet in rekel:

„Hiti, gospod, hiti, ženina ima, ženina bogatega, nemškega grofa.“

In zasmeljal se je zopet.

„Danes pojdeš na vizito.“

„Kam?“

Portone se je zasmeljal na ves glas:

„Virgilijo ima in vpraša, kam pojde v vizito. Da bi imeli drugi, gospod, kar imaš ti, bi bili noč in dan pri njej. Pojdi torej vsaj na vizito k njej.“

„Kako?“

„Na vizito greš tako: z gondolo se pripelješ do palače, kjer ona stanuje, potem greš po stopnicah navzgor, vprašaš po gospodični Virgiliji. Ona že čaka zadaj na verandi, potem greš k njej in začneš se pogovarjati.“

Vstal sem in sem hotel oditi.

„Ne gospod,“ je rekel Portone . . . „Pomisli, da ima gospodična ženina pri belem dnevu in takrat ne sme biti tebe blizu. Zakaj, misliš, imajo Benetke lepe noči, če ne zato, da se v njih shajajo zaljubljeni, ki se ne smejo ljubiti pri belem dnevu. In tudi ti si med tistimi. Delaj torej, kakor drugi!“

Ne vem, kako sem preživel tisti dan. Obstanka mi ni bilo nikjer. Ko sem se peljal zvečer v gondoli, Virgilije ni bilo na izprehodu. Vrnil sem se domov in čakal noči. Dobri Portone je stopil v sobo in se je veselo smejal:

„Naspal sem se, gospod, in sedaj pojdeva . . . Ti, gospod, si srečen človek, srečnejšega danes ne bo videla nebeška luna, prijateljica vseh zaljubljenecv.“

Smejal se je, zapel je pesem in potem je začel pripovedovati svoje šale, da bi mi hitreje potekel čas.

Ob enajstih sva stopila s Portonom v gondolo in sva odplula.

„Nož imej vedno pripravljen, gospod, zakaj ne veš, kaj se vse lahko v eni uri izpremeni v Benetkah,“ mi je šepetal Portone.

Malo sem mislil na to; tudi umreti na poti k njej bi mi bilo takrat nekaj nebeško sladkega.

Obstala sva pred njeno palačo.

„Izstopi gospod in dobro se imej! Jaz počakam . . .“

Stopil sem k slugi, ki je čakal pri vratih; priklonil se mi je in odšel sem za njim . . . Privedel me je na verando in izginil. Obstal sem, kakor okamenel; videl sem, da sem sam v tuji hiši in spomnil sem se, kaj mi je bil naročil Portone. Naenkrat je zašumelo pred menoj. Kakor boginja, prihajajoča v jasnem luninem svitu, je stopila pred me Virgilija.

„Virgilija,“ sem vzkliknil ves vznemirjen.

Stala je pred menoj tako krasna; nisem vedel, kaj govorim. Čul sem iz njenih ust svoje ime, naslonila sva se na mramorno ograjo in sva se zagledala v valovanje morja, ki je pljuskalo ob zidu.

„Tako dolgo sem si želela govoriti z vami. Sama in zapuščena sem tukaj.“

Šepetala sva drug ob drugem pozno v noč. Utrujena se je naslonila name in dejala:

„Prepovedana vam je sedaj pot do mene; drugi hočejo gospodovati nad menoj, a ni sile na svetu, ki bi uničila ljubezen . . . Bernardo, ne zapusti me!“

Nisem mogel razumeti vsega, a obetal sem ji pri vseh bogovih in pri vseh znamenjih nebeških, da je ne zapustim.

Naenkrat je zašumelo po palači.

„Jutri dobite sporočilo,“ je šepnila Virgilija in je izginila. Ostal sem sam in nisem vedel, kaj naj storim. Pred mano se je pojavil sluga, prijel me je za roko in me odvedel ven.

Portone je dremal v gondoli.

„Hitro od tod,“ je velel sluga.

Planil sem v gondolo, ki se je začela takoj pomikati.

Zaspal nisem tisto noč. Kakor sanje se mi je zdelo vse. Težkih skrbi me je rešilo njeno pismo.

„Gospod! Jutri odidem v Florenco; veselilo me bo, ako mi sledite. Virgilija.“

Niti malo nisem pomišljal. Kjer je ona, tam hočem biti jaz. Da, bil sem vesel njenega pisma tembolj, ker sem si želel drugam, na jug, v mesta, kjer vstaja klasično življenje. Hotel sem videti umetnost veliko, sveto . . . Marcela ni bilo domov. Napisal sem mu pismo, da odhajam in da ga vabim za seboj. Vedel sem, da so mu Benetke ljube in da ne pojde rad odtod. Pospravil sem svoje slike in videl, da nisem dosegel tega, kar bi bil moral. Živelimo in nismo delali. Poslovil sem se od dobrega Portona in sem odpotoval.

Bil je jasen pomladanski dan, ko sem sedel z Virgilijo v senci citron in oranž. Kdo naj popiše te

čase sreče, ki so nama prišli! Zagledal sem pred seboj mesto, ki je hotelo tekmovati z Rimom, mesto umetnosti. Mnogo umetnikov je pohajalo po ulicah, ob krasnih poslopjih. Tudi moja umetnost je rastla. Videl sem dela velikih mojstrov in sem hotel stopiti v njih vrste. Slikal sem vilo, kjer je prebivala Virgilija. Bila je kakor živa umetnost, kakor kraljica velikega sveta, neznanega vsem onim, ki niso hodili po potih ljubezni. A kratka je bila ta sreča.

Nekoč se je vrnil bratranec Virgilijin iz Benetk in prinesel je sporočilo, da so grofa N., njegovega prijatelja, Virgilijinega ženina, ubili moji ljudje. Razumel sem takoj vso zgodbo. Prijatelj Marcel je bil pobegnil iz Benetk. Poslovil sem se torej od Virgilije, ki je govorila velike besede:

„Bernardo, ti moraš oditi, in kdo ve, kdaj se zopet snideta najina pota. Kri je prišla vmes in je zapisala prokletstvo na ljubezen. Bernardo, pride veliki čas, ko bo zavladala ljubezen nad proketo zemljo, ko spozna človek veliko resnico. Glej, prihaja že zarja, prihaja nova doba velike umetnosti, prihaja stari svet z vso mogočnostjo in začenja se novo življenje!“

Strmel sem v jasne modre oči, ki so govorile veliko resnico. Nič večjega ni videla zemlja tisti trenotek. Še enkrat so se ovile ljubezni polne roke okoli mojega vrata, še enkrat se je združilo dvoje ljubečih se duš v vročem poljubu in razšla sva se.

IV.

Šele medpotoma sem se bil zavedel, kaj se je zgodilo. Bil sem brez nje. Prijatelj, v svet pojdeš na jug in morda srečaš Virgilio, ne te, ki sem jo srečal

jaz, ampak njej enako. Ljubil jo boš in komaj boš mogel vedeti, kako jo ljubiš. Lahkomiselno jo morebiti zapustiš in odideš v svet — in takrat šele boš videl, kako jo ljubiš. Enako sem spoznal to jaz. Preveliki so bili trenotki ob nji, da bi bil mogel zapopasti njih velikost. Samo slike na stenah predmestne vile v Florenci govore morda o njih. Jasno je svetilo italijansko solnce na mojo pot. Niti mislil nisem na to, da sem pravzaprav begunec. No, bil sem brez krivde, zato je bila mirna moja pot. Čutil sem, da se godi z menoj nekaj velikega in da sem samo jaz ljubljenec solnčne sreče, ki se igra s svojim ljubljencem.

Tako sem prišel v Rim. Zopet sem stal na svetih tleh in sem občudoval vedno iznova. Staro veličanstvo je kipelo na dan, kakor kipi cvetje na pomladansko solnce. Vse je imel Rim, vse, pila je v njem žejna duša solnčnojasne žarke nebeške poezije, a praznilo se je moje življenje, umetnost je bila, življenja ni bilo — Virgilije ni bilo tam. Sedaj šele je duša zasanjala o pomladanskih večerih v predmestnem vrtu mesta Florence, kjer sva v zatišju mramorne vile preživela z Virgilijo nepopisno lepe dni, ko sva hodila pod vejami cipres in se ljubila med seboj, ker sva ljubila nekaj, kar je bilo nad nama, umetnost. Zahrepenel sem nazaj in šele tedaj sem spoznal, da ne smem. Šele tedaj sem spoznal, da sem bil na vili namesto njenega ženina, da bi mi bil sicer zaprt dohod do nje. In naenkrat, ko se mi je zdela Virgilija nedosežna, sem začutil veliko revščino svojega življenja. Celo sled je morala izginiti za menoj. Spomnil sem se takrat prijatelja in sem pomislil na njegovo usodo. Zakaj je storil, kar je storil, zakaj je prelival kri? Ali se je

žrtvoval zame? Vsa historija se je kazala bolj in bolj grozna. Spominjal sem se besed, ki mi jih je v slovo govorila Virgilija, da prihaja veliki čas ljudstva. Vse je kazalo tako, prenavljala se je zemlja. In prenavlja se še, nemara pride čas, da vstane človek, ki bo vreden življenja. Čutim, da še odmevajo temni glasovi teme, ki kaze jasni dan. Kadar bo po svetu vse jasno, takrat pride sreča med nas. Vkljub vsemu sem hotel zapustiti Rim in hiteti nazaj v Florenco, k Virgiliji. A nekega dne sem prejel nenadoma pismo, ki se je glasilo :

Prijatelj! Videl sem te včeraj na ulici. Tudi jaz sem tu. Pridi nocoj k Tiberskemu mostu. Odpusti mi dejanje, zaradi katerega si preganjan tudi ti. Maščeval sem sebe in Kornelijo in rešil tebe. Obljubil sem ti, da ti pomagam premagati vse ovire, ki bi ti zapirale pot k Virgiliji. Šel si v deželo sreče in jaz bežim sam pred seboj. Marcel.

Komaj sem čakal večera; žal mi je bilo prijatelja, ki se je žrtvoval zame. Toda, glej, ljubezen ne sme sprejemati nobenih žrtev, ako hoče, da je velika; jasen je nje svet in kri se ji studi. Še tisti večer sva se objela s prijateljem na bregu tihe reke. Oba sva bila izganca. Solza mu je zasijala v očeh, ko se je bil spomnil svojega čina.

„Odpusti mi, odpusti,“ me je prosil. Nisem mu imel kaj odpuščati, ljubil sem ga kot nekdanj in sem bil vesel, da sva se sešla. Sklenila sva, da se vrneva domov.

Ko sva tako hodila pozno zvečer po bregu, se je pojavil pred nama visok človek — in sedaj se sramujem groznega trenutka. Zažvenketali so meči, padel je prijatelj ob moji strani. Nisem takrat premišljal, ali naj potegnem bodalo ali ne — vem le, da se je zvalil

pred mojimi nogami bratranec Virgilije in se zvijal v velikih bolečinah. Čul sem šum in krik za seboj, planil sem v reko. Bežal sem vso noč dalje in dalje in sem se odpočil šele zjutraj v megleni Kampaniji.

Kam sedaj? . . . Naprej v svet, s krvavimi rokami . . . Premišljal sem šele tedaj, kaj se je pravzaprav pripetilo na bregu. Kri je plačala kri. Obupal sem nad svetom, ki se mi je nekdam kazal v tako krasni zarji. Virgilija! . . . Kako daleč je bila sedaj od mene! Kaj bi rekla, ako bi kaj vedela o umorih ona, tako visoka nad vsem nizkim, tako čista pred vsem človeškim . . . Gnusil sem se ta trenotek sam sebi. Ubijalec! Čutil sem, kako se zbirajo Erinije, kako prihaja tema čez svet, kako gine vse, kar je bilo velikega v meni . . . Kakor da je zapustil Bog svetišče in je nastala tema po njem. Preblodil sem tako vso Italijo, izgubljen, izmučen, utrujen. Izginila je izmed mojih podob tista lepa jasna slika, ki je krasila vso mojo umetnost . . . Slikal sem Oresta, preganjanega od Erinij, in groza me je obhajala. Res so se vsi čudili moji umetnosti, a mene je bolela.

Prešla je tako vrsta let in spomnil sem se domovine. Hotel sem se vrniti domov. Toda doma nisem imel. Hotel pa sem se vrniti čist. A kje si naj očistim svoje nečiste roke? Pri njej, pri Virgiliji! . . . Govoril mi je notranji glas, naj se vrnem k njej.

Neko jesen sem se bližal Florenci. Po cesti je šumelo odpadlo listje. S strahom sem stopil na vrt predmestne vile, velik pes se je zdramil pod drevesom. Šel sem nekaj korakov dalje — in pred menoj je stal dolg človek ter me gledal z nezaupnimi očmi. Bil je on, bratranec Virgilijin. Podal sem mu roko:

„Jaz sem.“

Nemo je potegnil z roko preko čela in me odvedel seboj. Konec vrta, kjer je pred nekaj leti posedala Virgilija tako rada, je bil grob in nad njim je bil napis: Virgilija . . . Zgrudil sem se ob kamenitem grobu, ki je kril vse, kar sem kdaj imel na svetu.

Spominjam se, da je bila jasna visoka noč nad menoj, ko sem klečal ob grobu in ponavljal vso prehojeno pot svojega življenja, kakor da sem se izpovedoval Virgiliji. Čutil sem, kako lega tolažba na srce. Zdelo se mi je, da se je dvignila ob meni nje bela senca, da me je gladila po laseh nje dobrotljiva roka. Kakor dve zvezdi so mi sijale nje jasne modre oči iz preteklosti. Kakor da mi je šepetal lahni veter na uho: ljubezen odpušča vse, ljubi in živi.

Ozrl sem se in se vprašal: „Kam sedaj?“ Spomnil sem se besedi, ki mi jih je govorila Virgilija ob slovesu. In prišel je odgovor, kakor od nje: Delaj za srečo drugih, oznanjaj ljubezen, oznanjaj veliki čas . . .

Poljubil sem trdi mramor, ki je kril njen grob in sem odšel na sever . . . daleč naprej od Florence. Ah, kako različna je bila ta cesta od one, ki sem jo hodil s prijateljem takrat pomladi. Kje so bile sanje, kje vse, kar si je bilo obetal srce? Pustil sem njega v tuji zemlji in vračal sem se sam. Vračal sem se očiščen, s sladkim mirom v srcu, z jasnim ciljem pred seboj . . .

Vrnil sem se v domovino in začel delati. Prijatelj, dosti je še dela, tudi ti izkusiš vse to. Nič te ne bo bolelo huje nego to, da se vrneš domov z velikimi nadami in bodo strmeli v tebe z nerazumljivimi očmi. Ne bodo te umeli in tuji si ostanete, kakor smo si ostali mi. Viteze in junake sem slikal po gradovih, da

sem zaslužil denar, to so namreč zahtevali. Ljudje zelo ljubijo sami sebe in sodijo vse po sebi. Zato je rekel grški modrijan, ako bi bili ljudje podobni konjem, bi si tudi bogove predstavljali kot konje. Hotel sem izvršiti velike reči, zakaj živela je z menoj Virgilija. In hotel sem svetu povedati, kaj sem hotel . . .“

Tu se je mojster Bernardo ozrl na sliko.

„Aurora, zarja prihaja . . .“

Utihnili so. Svetilo se je v jutru. Videl sem, da je truden od dolge povesti. Slonel sem ob njem, ko so se njegove oči uprle v svetlo zarjo, ki je vzhajala nad dolensjkimi griči. Pred mojimi očmi je odhitelo burno življenje velikega mojstra.

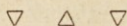
Bil je jasen jesenski dan, ko je ležal mrtev veliki mojster Bernardo in pusti vetrovi so zadivjali okoli gradu. Tam je slonel mlad fant, upiral je oči na veliko podobo prihajajoče zarje in pusto je bilo v njegovi duši, kakor piš jesenskih vetrov.

„Na jug, na jug, pod jasno solnce, da vstane veliko življenje iz velike umetnosti!“

Nem smehljal je igral na jasnem obrazu mrtvega mojstra, kakor da posluša velike besede svoje Virgilije.

Nemo je stala podoba ob steni in govorila veliko misel.

Vse mrtvo. In kje je življenje, življenje enako veliki resnici?

Gura in sinovi.

Večer.

Večer je zatemnil pokrajino, dolgočasen večer in pust, kakor so večeri po pozni zimi v zgodnji pomladi, tihi in prazni, skoraj popolnoma brez življenja, sredi meglene daljave. V temo se je zakrivala dolina pod griči, komaj so se vanjo svetile slabe luči oddaljene vasi ob cesti. Od dolenjske strani je pihal mrzel veter in je neprijetno motil gospodarja Andreja Guro, ki je bil stopil na prag svoje osamljene hiše sredi polja.

Ozrl se je po nebu, kjer so se med oblaki kazale zvezde in pazil, odkod vleče veter. Oblaki so se podili proti zapadu, vzhod se je jasnili. Gura je bil s tem zadovoljen in se je pogladil po trebuhu. Nehote se je ozrl tjakaj, kjer je stal grad na hribu nad vasjo in se je njegovo močno zidovje temnilo ter počasi izginjalo v nerazločno črno podobo, ki jo je Andrej Gura pogosto ponoči opazal vselej z neprijetnim čuvstvom, ki mu je vznemirjalo mirno spanje. V dolini je tiho ležala vas ob cesti in Andrej Gura si je mislil:

„Kako dobro jih varuje.“

Tudi danes mu je prišlo to na misel; prijel je s trdo roko za svoj pas in šlo mu je skoraj na smeh. Ugajal mu je tudi ta pusti zgodnjepomladanski večer, mahnil je z roko in se vrnil v hišo. V veži je namreč slišal težke korake in je takoj vedel, da se je vrnil sin.

Stopil je v nizko sobo in se počasi približal mizi. Stala je tam že večerja, slanina in klobase in poleg njih vrč z vinom. Ni bilo vselej tako, danes je bilo slavnostno, kakor je hotel gospodar Andrej Gura. Sedli so k mizi vsi trije sinovi po isti vrsti, kakor so sedali iz mladega. Andrej Gura je naredil velik križ, molil je počasi in potem so se lotili večerje — molče kakor vselej.

„Jutri pojdemo, he,“ je izpregovoril naposled Andrej Gura in se ozrl po vseh treh sinovih. Prišlo mu je to samo po sebi iz ust. Videlo se je, da hoče reči še nekaj, toda umolknil je in z dobrovoljnim obrazom pogledal vrč pred seboj.

Leščerba je razsvetljevala polutemno sobo. Sinovi so sedeli tiho, niti radosti niti žalosti ni bilo videti na njih obrazih. Bili so vsi, kakor oče, trde nature, kakor brez čuta. Najstarejši, Andrej, si je pogladil brke na vsako stran, v njegovih očeh se je pokazal tisti ogenj, ki je v njih zasijal vselej, kadar je hotel kaj reči; a rekel ni ničesar. Drugi, Rok, je gledal predse zamišljen in je bil tak najbolj podoben svoji materi. Najmlajši, Gervaz, ni bil podoben ne temu ne onemu; sedel je tako, da se je videlo, da mora biti vsem pokoren. Vendar se je javljala v njegovih pogledih tista kljubujoča in uporna narav, ki jo je Andrej Gura že dolgo s skritim veseljem opazal pri svojem najmlajšem sinu.

„Izvrigel se je v obrazu,“ si je mislil oče večkrat, „ampak v duši, ej, to je Gura!“

Gura je nehote motril vse tri in so mu bili jako všeč. Čutil je veliko zadovoljnost in spričo te zadovoljnosti mu je mogočno čuvstvo navdajalo srce. Čudovita sila ga je prevzela za trenotek, da bi vstal in objel in poljubil vse tri. Nikdar svoje žive dni ni storil tega, ampak le čutil je, kako jih ima rad. Kazal jim ni tega nikdar in tudi oni niso njemu nikdar kazali ljubezni. — So to mehke ženske otročarije za nora mlada leta — si je mislil Andrej Gura in je bil zadovoljen, da so sinovi taki kakor on. Tako je ostalo vse trdo, skoraj neprijazno med njimi. A za vsem tem trdim in neprijaznim je bila neprestano tista sladka sila, ki so jo čutili vsi, dasi se ni javila nikdar vidno. — Da, Guri se je celo zdelo, da bi bilo potem konec tega lepega življenja in da ne bi bilo več na svetu Gure in sinov. Prepričan je bil, da bi bilo hudo smešno in neumno, ako bi na primer kdo izmed njih pokazal skrb za drugega drugače, nego delajo to pametni ljudje, namreč v dejanju brez besedi. Zato noben trenotek ni mogel vznemiriti njih src, zato ni moglo nobeno čuvstvo izpremeniti njih lic. Nič ni kazalo, da so to oče in sinovi, da so to bratje med seboj, a čutili so to tako, da bi bilo gorje onemu, ki bi se bil pregrešil zoper enega izmed njih.

Ko se je stari Andrej oziral po sinovih, se je spominjal pri vsakem njegovega življenja prav od rojstva. In tako jih je gledal zdaj pred seboj. Andrej je imel že resne moške poteze in je bil najbolj podoben očetu. Tudi krstili so ga po njem, kakor je bila stara navada. Imel je že dolge brke in

oni kopitasti nos, ki je bil že od davna dediščina v rodovini.

Gura se je spomnil, kako se mu je rodil prvi sin in kakšni so bili tisti časi. Ko ga je zagledal, je vzkliknil: „Čisti Gura!“ In šel je in se napil od veselja. In vzrastel je junačina, kakor se spodobi.

Rok je bil dve leti mlajši. V njegovem bitju je bilo nekaj, kar ga je delalo zelo mladega, nekaj skoraj ženskega, kar ne bi bilo ugajalo očetu Guri, ako ne bi bilo vse to tako podobno njegovi ženi. Zato ga je imel rad in z njim je govoril vse drugače nego na primer z Andrejem. Rok je imel nekoliko kodraste črne lase, obraz bled in temne oči. Pel je rad okoli hiše in včasih dolgo stal na sredi polja ter gledal v božji svet. Bil je zlata duša in jako dobrovoljen pri vinu. Spopolnjeval je oni del rodovinske čudi, ki jo je priroda pozabila dati Andreju; ta je bil vedno trezen in resen in ni bil za družbo, kar Guri ni bilo po volji. Roka je mati najbolj ljubila; zato se je zdelo Guri, da ga ima tudi on najrajši in da bi z njim najlaže govoril o takih rečeh, ki so sicer le za ženske in za mlade ljudi, kadar so zaljubljeni.

Gervaz je bil štiri leta mlajši od brata Andreja in z njim je bila težava. Bil je dvojček; brat njegov, Protaz, je umrl kmalu po rojstvu. Tako je ostal Gervaz sam, a to je čutil vse svoje življenje, kakor da mu je bilo usojeno, da živi z nekim drugim skupaj. Bil je suh in dolg in Guri se je zdelo, da ima ta sin glavo premajhno. Gura se je spominjal, da je videl na svoji svatbi podobnega človeka, ženinega sorodnika in si je mislil: „No, kam nazaj se je vrgel!“ Gervazova narav je bila samosvoja in sebična. To vse se je bralo na

njegovih očeh. Najboljši je bil za kupčijo in hodil je rad po svetu. Zbujal je v vsakem nekako usmiljenje, zakaj njegov obraz in vsa njegova zunanost je kazala tako ubožnost, da se mu ni poznalo prav nič, da je doma z Gurovine. Gura ni vedel, kako ga ima rad. Zdel se mu je vedno nekako tuj, a ljubil ga je zato še bolj. In ker je napram bratoma znal biti uporen in kljubljiv ter si je s tem hotel ohraniti svojo pravico v hiši, je bilo to Guri neizrečno po volji. V tem je kazal tisto staro svojstvo rodovine, ki se ni jasno kazalo pri bratih. Dasi je izgledal dovolj nerodno, skoraj neumno, je bil jako zvit; izučila ga je v tem potreba v njegovi mladosti, ker je bil najmlajši v hiši. Rastel je sam, zapuščen od vseh, kakor tujec v hiši, ker mu je mati umrla ob njegovem rojstvu. Čutil je vedno, da ga ni nikdar božala ljubeča roka; domneval je, da ni bil nikdar ljubljen, zato je ljubil samega sebe in nasprotoval vsem. Posedal je tako sam okoli hiše in je videl veliko zapuščenost okoli sebe; pozneje je moral opravljati celo ženska dela v hiši. Vse to ga je očetu prikupilo tako, da Gura sam ni vedel, ali ga ne ljubi morda najbolj izmed vseh treh.

Tedaj se je Gura spomnil tudi svoje žene in dušo mu je prevzela temna žalost in je zatemnila vse svetle spomine, vse sladke misli. „Bog ji daj večna nebesa,“ ji je želel vselej tiho.

Prijel je vrč in pil.

„Pijte, kaj bi,“ jim je velel veselo; obrisal si je že nekoliko osivele brke in pogledal slanino. Sinovi so pili zaporedoma. Zdelo se mu je, da bi jim bilo treba povedati še mnogo; a kaj, ko ni bila to njegova navada. Tudi ne bi bilo lepo, da bi jih učil, zdaj

morajo vedeti vse že sami. Kar se tiče odhoda, je govorilo danes o njem vse samo po sebi: večerja, vino, njegov obraz . . . Sicer pa je Gura sinovom povedal o njem že prej vse, kar se mu je zdelo potrebno.

Pripeljal se je bil namreč pozno z dolenskega semnja in je bil vsled zaužitega vina skoraj zaspal medpotoma, tako da niti ni prav vedel, kdaj ga je konj sam pripeljal na dvorišče. Andrej je sedel na klopi pred hišo, Gervaz je ležal na travi, Rok žvižgal nekje na vrtu. Razpregli so mu konja in stopili v hišo. Pokašljajal je in se prijel za nos, kakor vselej, kadar je bil dobre volje po vinu.

„Ej, junaki,“ jim je rekel, „ali je v vas še stari rod, ali je še kri od krvi, ki se je pretakala po žilah starih dedov? Ali še spoštujete ime Gura? . . .“

Vsi trije sinovi so ga gledali začudeno. Hvalil je Gura svoj rod vselej, kadar je bil vinjen, a tako ni sinovom govoril še nikdar. Gervaz se je veselo zasmel, Rok si je pel svojo pesem, Andrej je sedel resno, kakor vedno.

Guri se je zresnil obraz: „Kaj se smeješ, kaj poješ, kaj sediš? Ali boš hodil delat tlako po tujih njivah ti, ki je v tebi Gurova kri, ti, ki si se rodil na prosti zemlji, a? . . . Kdo te je ustvaril za hlapca? Ali nisi moj sin?“

Sinovi so molčali in resno gledali očeta. Gura je vstal, svetlile so se mu sive oči, opotekaje se je vstopil na sredo hiše in dvignil pest. Videli so vso moč njegovega junaškega telesa.

„Vsi pojdemo, vsi štirje! Ne bo za sužnja nihče, kdor se na zemlji imenuje Gura. Na Dolenskem se zbira vojska, vsi pojdemo! Mi zaslepljenci, fej, da smo

trpeli zanje, da smo jim delali . . . Sedaj vidite, zdrobimo vse, vse, poteptamo, zbijemo! Kje imaš svojo železno pest, sin?“

In bližal se je sinovom z vzdignjenima rokama rekoč: „Na, primi, videl boš, kaka moč je še tukaj! In vas niso pustili cigani, naša kri ste, otroci naši, hlapci, sužnji in tako pojde naprej, aa, ne pojde, ne pojde . . .“ Prijel in vzdignil je težko leseno tnalno, ki so ga rabili namesto stola in tudi sekali na njem. „Haa, še sem močan . . . Poznate Guro? Še je močan. V ponedeljek štirinajst dni pojdemo! Vse zapremo in pojdemo! Snide se cela vojska! Korošec, Štajerec, Hrvat, Kranjec, vse, kar si, pridi in bij . . . Da nam ni prišlo to na misel že prej! In Gura, Gura, ki ima gospodarstvo, je hodil tlačanit na grad! In vi, moji sinovi, da bi bili sužnji in hlapci!“

Sedel je zopet za mizo, kakor utrujen. Tiho je bilo po hiši; sinovi so premišljali, kaj pomeni to, kar jim je povedal oče. Vedeli so, da je to vse slišal na dolenskem semnju. Enaki glasovi so že dolgo skrivaj prihajali od raznih strani. Gura se sicer ni nikdar raztogotil tako, a danes je kar gorelo iz njega. Najbolj se je jezil sam nad seboj, ker je bil tako dolgo pokoren. Naslonil se je in začel premišljati. Stokal je, kakor da se mu hoče na jok. Stiskal je svojo sivo glavo z rokami in se bil po čelu. Naposled je, kakor onemogel, legel na klop za mizo in zaspal. Sinovi so odšli vsak svojo pot, kakor vsak večer. Andrej je šel spat na seno, Gervaz v listnico, Rok pa v vas k svoji ljubici Aleni.

Tisti večer jim je Gura povedal vse. Ko se je zjutraj prebudil, ni govoril ne o semnju, niti o večeru, niti o pijači. Obstal je na pragu, zehal je dolgo in se

ponosno prijemal za nos, kakor da hoče zopet govoriti. Tako so sinovi videli že tisti dan, da je vedel, kaj je bil snoči govoril. In to je kazal celih štirinajst dni; stopal je samozavestno okoli hiše in pospravljaj, kar se mu je zdelo, da je vredno spraviti. Posebno je bil dobre volje, ko se je ustavil težak voz pred hišo in je naložil nekaj vreč žita. Z voznikom sta se dolgo pogovarjala in ko je zjutraj voznik odrinil, je stal Gura zopet ponosno na pragu. Tako je vse kazalo, da se je resno pripravljaj na pot. Največkrat je šel v hlev, kjer so stali štirje visoki konji, in jih je ogledoval z velikim veseljem.

In zdaj je prišel zadnji večer.

Urejeno je bilo vse; žito so odpeljali na Dolenjsko, denar vzame s seboj, na konjih pojašejo in hiša ostane sama, kokoši se bodo živile same, kakor so se dozday. Tako torej pojdejo in pustijo vse. Vrnejo se prosti na svoj dom, ali pa . . . Gura ni premišljaj o tem. Gledal je po sobi. Leseni, lepo rezljani strop s staro, komaj vidno letnico mu je zelo ugajal. Po stenah so visele razne stare reči, križ, oljke, sv. Trojica, ki je bila tu, kar je stala hiša, ter sv. Andrej, hišni patron in patron vseh njenih gospodarjev. Nad pečjo so bile sklede, pasti za polhe in orodje. Ob steni je stala lepa pisana škrinja, ki jo je bila pripeljaj s seboj nevesta. A to danes ni tako vabilo pogleda njegovega, kakor uzde, ki so visele za durmi, pa veliki turški meč in puška nad njimi. Po godu mu je bilo vse, kar je ostalo še od starih dedov, meč in puško pa si je bil kupil sam od moža, ki se je vračal iz turške vojske. Lepo je bilo oboje in je viselo že dolgo za okras v kotu. A to vse bo zdaj služilo v njegovi službi in

spričo te misli je Gura zopet prijel vrč in ga nagnil globoko.

„Pijmo! He, ali imaš orožje, Gervaz?“ je vprašal in se posmejal. Gervaz ga je gledal s svojimi zvitimi očmi. Dobro se mu je zdelo, da je oče vprašal ravno njega.

„Ga že dobim,“ je odgovoril in vstal.

„Konje dobro nakrmi!“ je velel Gura Andreju. Tudi Andrej je vstal; ozrl se je na uzde pri vratih in tako pokazal, da vse razume in ve, kaj mu je storiti.

„No, Rok, pij še!“ se je posmejal Gura.

Rok se je približal mizi; rdečica je oblivala njegov sicer blede obraz.

„Zakaj gremo?“ je začel. „Zakaj bi šli? Kaj bo s hišo in s poljem? . . .“

Gura ga je pogledal resno. Gervaz je ostal ob vratih in se zasmel na glas, Andrej pa je obstal pri uzdah in resno pogledal brata.

„Kaj!“ je zagrmel Gura. „Zakaj gremo? Ali hočeš ostati večni hlapec, ali si pes? . . . Ali veš, da si moj sin, aa? . . . Tisoč jih pojde, vsa dežela, moj sin bo pa sedel doma in vpraševal zakaj? . . . Vstal je in sedel zopet. „Ha, tak sin! Ostani doma, ostani, če te ni sram! Varuj kokoši, mi pa na konja in hajdi na Dolenjsko . . . Kakor hočeš, Rok, ampak moj sin . . . Stara pravda . . .“

Rok je stal zamišljen ob mizi. Žal mu je bilo besed, ki jih je bil izpregovoril.

„Ej, pojdem tudi jaz, a povedali bi . . .“

„Kaj bi povedal,“ se je smejal Gura, „prideš tja in boš videl vse, pride jih tisoč in tisoč, kaj bi govoril, otrok . . . Ali je duša v tebi hlapčevska . . . Ej, potem boš pel, Rok!“

Sinovi so odšli drug za drugim iz sobe, Gura pa je obsedel za mizo z vrčem v roki.

„Ej junačine!“ si je mislil, ponosen sam nase in na sinove. „Moč junaška! A Rok, kaj govori? ... Vedno nekaj ženskega, rajši govori in izprašuje, nego da bi šel in kaj storil. Kaj bi vpraševal! . . . A sicer, junak. Ej, Andrej, Gervaz, vse, kakor po volji. Nobene besede, to je odgovor!“

Ozrl se je po sobi, zagledal se je v vrč, potem je vstal in snel turški meč in puško s stene. Ogledoval je oboje z veliko zadovoljnostjo. Naposled je položil oboje na mizo, poleg je dejal svoj široki pas, ugasil je svetilnico in legel spat. Premišljal je še o sinovih, o konjih, o domu, o vojski.

Sinovi.

Andrej je obstal zunaj pred hišo in se ozrl po polju. Noč je bila že zdavnaj pokrila vse ozadje, le na vzhodu so beleli griči pod jasnim nebom. Sedel je na ograjo in prijetno se mu je zdelo, ko je slišal hrzanje konj v hlevu. Bilo je tam vse njegovo življenje. Zdelo se mu je, da bolj ljubi živali nego ljudi. Sicer ni o tem premišljal ne prej, ne slej, a čutil je tako. Zagledal se je na jasne vzhodne griče in prijetno mu je bilo pri srcu, ko je pomislil, da jutri odidejo tja. Sedel je tako skoraj vsak večer in je gledal tjakaj. Nihče ne bi mogel nikdar doumeti, zakaj ga to veseli; komaj sam je to vedel. Ako bi bil pomislil resno in modro, bi bil videl, da je brez pomena hoditi sedet na ograjo in gledati na vzhod. A on ni pomislil, ne resno, ne modro; pač pa ga je veselilo vse, kar je prihajalo

odtod, bodisi pesem ponoči, bodi veter večerni, bodi ptič zjutraj. Kadar je zjutraj izhajalo solnce, je stal navadno že pred hišo in nekaj nepopisno krasnega se mu je zdelo to samo zaradi tega, da izhaja solnce od one strani in ga vidi ona morda prej nego on. In včasih, ko se je tako daleč čez svet razgrinjala jasna noč, polna sanj, takrat je gledal tja in mislil o njej. Mislil je, da morda sloni ob oknu, ali pestuje otroka pred hišo in se ozira po tihi noči, po jasnem nebu kakor on. Zato je bil zadovoljen s tem, da pojde jutri proti vzhodu. Konje bo lahko kazal svetu in bliže bo vzhodu. Vendar se mu je zdelo, da bo čudno, ko ne bo mogel sestiti zvečer na ograjo pred hišo, gledati na vzhod in sanjati. Bil je navajen temu od takrat, odkar so bili odpeljali njo po cesti proti vzhodu. Kratka je bila vsa zgodba: Pripeljali so se na kolesljih, z lepimi konji, z okrašenimi vozovi, zasnubili so jo, zaplesali svatbo in so jo odpeljali. In nihče ni vprašal, kaj in kako; bilo je tako, kakor da niti mogoče ni drugače. Svatba je bila vesela, kakor po navadi; tudi nevesta je jokala, kakor po navadi in gradili so bali na vasi, kakor po navadi. Tri tolarje je plačal ženin, da je odkupil nevesto. Zadovoljni so bili vsi in ko so pili v krčmi za tri tolarje, so vsi govorili, da se je omožila bogato. Andreja ni bilo tja, Rok pa je pil tri dni na njeni svatbi.

Zgodilo se je to ono jasno pomlad, kakršne menda še ni bilo nikdar. Krasnega večera je izprevajal kobilo z žrebetom po cesti. Prišlo je po cesti naproti lepo dekletu v pisani obleki. Žrebe je zletelo k njej, bilo je jako domače in razvajano. Dejala mu je roko pod gobec in ga pogladila po glavi. To je bilo Andreju kaj všeč.

„Kam pa, Maruša? . . .“

„Domov . . .“

„Kje si pa bila?“

„Pri teti . . .“

In ni vedel, kaj bi še rekel.

„Lepe konje imaš . . .“ je dejala.

„O, bo lep konj, šest mesecev ima sedaj . . .“

In začel ji je razlagati, na čem se pozna, da bo žrebe lep konj. Šla sta vstric in vedno bolj je temnel čudovito krasni večer. Govorila sta bogve o čem. Približala sta se že skoraj vasi.

„Domov moram, tema bo,“ je rekla Maruša in je hotela dalje. A priskakalo je žrebe in ona ga je zopet pobožala. Andrej jo je prijel za roko in se nasmehnil. Ustrašila se je.

„Pusti me!“ je šepnila vsa zardela.

„Maruša . . .“

Takrat se je začelo, tisti krasni pomladanski večer, ki menda še ni bilo krasnejšega na svetu. Takrat je začel premišljati: Ko bi hotel oče, bi mi dal posestvo, jaz bi se oženil, vzel bi Marušo. A Gura ni slišal teh misli, niti slutil jih ni. In Andrej je premišljal drugače: Ko bi mi dal del ob cesti, bi si postavil tam hišo in hlev, doma naj ima, kdor hoče; uredil bi si tam gospodarstvo in Marušo bi vzel. Bilo bi krasno življenje, konje bi imel, polje lepo, vse . . . A niti tega ni slišal oče Gura. In Andrej je mislil še drugače: doma tako ni ženske in povsod čutimo, da bi je bilo potreba; kuhala bi, prala, pospravljala . . . Lahko bi ostal oče gospodar, jaz pa bi se nastanil na drugem koncu hiše in oba bi pridno delala, jaz in Maruša . . . Lahko bi živeli vsi lepo, zakaj Maruša je dobra . . . Tudi tega

ni slišal Gura; Andrej je hodil, kakor da se ni bilo prigodilo čisto nič, kakor da ni hodil s kobilo po cesti, kakor da ni srečal Maruše, kakor da ni bilo onega krasnega večera, ki menda ni bilo krasnejšega na svetu. In tako ni nihče vedel, kaj premišlja Andrej. Res je zahajal zvečer rad s kobilo na cesto, tudi ko že več ni bilo treba, rad je postajal po polju, zahajal je rad v vas. A nihče ni mogel vedeti, kaj pomeni vse to. In tako so se nekoč pripeljali snubači z dolenje strani, preden je prišel on do konca svojih premišljevanj, kako bi bilo bolj prav njej, njemu, očetu in bratom. In ko so se pripeljali, je bil kakor brez moči. Šel je na cesto. Prišla bo odkod, si je mislil, in on jo vpraša, če je res. Pove ji, kako razmišlja sam s seboj in jo prosi, naj pove, kako misli ona. Toda ona ni prišla in ko je bila vesela svatba, je zapregel par konj in se peljal skozi vas. Ondukaj se je vse veselilo. Ustavili so mu konje, prijeli za vajeti.

„Ehá, stoj, boš pil . . .“

Videl je, kako so plesali v hiši, tudi njo je videl, kako je sedela na strani ženina. Bleda je bila in žalostna, smejala se je po sili. Okoli mize so sedeli dolenski svatje, možje s srebrnimi gumbi na prsih, žene z dragocenimi avbami. Maruša je sedela med njimi, kakor med tujci. Ženin je bil že prileten. Godci so po hiši uganjali burke, ženin se je smejal, oziral se je na Marušo in jo zdajpazdaj kaj vprašal . . . Vse to je Andrej videl. Fantje so mu posedli voz.

„Izprezi in pojdi plesat!“

„Ne grem.“

Prišel je Rok; s kozarcem v rokah, z dekletom ob strani.

„Ej, Andrej, ostani pri nas! Glej, dekle kot roža! . . .“ In zapel je pesem.

Andrej pa je udaril po konjih, da so se vzpeli. Fantje so poskakali z voza, on pa se je odpeljal sam nevede kam dalje v svet in se je vrnil šele zvečer z druge strani. Peli in vriskali so v vasi in godli veselo — on pa je stal pred hišo in poslušal. Neprestano je videl pred sabo Marušo, blede in žalostno, s prisiljenim nasmehom. Legel je na zemljo in ležal dolgo brez misli; zdelo se mu je, da mu je otrpnilo srce od bolesti. V hlevu je zarezgetalo žrebe; šel je tja, objel je ljubljeno žival in se zjokal . . . Dolgo je slonel tam.

Drugi dan je videl, kako so drdrali po cesti koleslji in okrašeni vozovi z bogato oblečenimi pari in v sredi med njimi Maruša ob strani svojega moža. Ukanje, vrisk in glasovi godbe so še dolgo odmevali iz daljave, ko so izginili koleslji in vozovi. Tako so odpeljali Marušo. In od takrat se je začelo njemu tako življenje in zato je ljubil vse, kar je prihajalo od vzhoda in zato je bil zadovoljen, da odidejo jutri na ono stran.

Sedel je dolgo na ograji, kakor da si hoče živo vtisniti v spomin kraj in razgled in vse. Od takrat, kar so odpeljali njo, ni nikdar več premišljal o tem, kako bi bilo boljše z gospodarstvom, bilo mu je to sedaj vseeno.

Vstal je in šel preko vrta. Tam je ležal Gervaz na travi kakor vsak večer.

„Ne spiš še?“ ga je vprašal Andrej.

„E, ne,“ je odgovoril Gervaz.

Andrej je zelo ljubil Gervaza; čutil je to vedno, a nikdar mu ni pokazal preveč prijaznega obraza. Zvezala ju je usoda že takrat, ko je umrla mati in je moral Andrej pestovati Gervaza. Smilil se mu je poslej

vedno, ker je bil majhen in brez matere. Andrej je skoraj pozabljal, da je tudi on mlad in brez matere. Ko je Gervaz vzrastel, je ostalo Andreju še vedno to čuvstvo v srcu. In danes se mu je smilil brat še bolj, ker bo moral še tako mlad v boj.

„Mlajšega konja vzemi ti, je najvišji,“ je rekel Andrej.

„Dober bo,“ je odgovoril Gervaz.

Andrej je odšel. Mnogo je še hotel reči Gervazu, svetovati mu je hotel, naj se ne izpostavlja preveč v boju in še marsikaj. A odšel je spat, ne da bi voščil lahko noč.

Gervaz pa se je prevalil po travi in se zagledal v nebo nad seboj. Pred njim se je v bujni domišljiji že godila cela bitka. Slišal je svoje dni o čudovito močnih ljudeh, o Petru Klepcu in o drugih, o vojskah je slišal in o Turkih ter o starih vitezih z gradov. In premišljal je, kako je to v vojski, kako brenkeče orožje, kako se glase veseli glasovi, kako vse šumi in hrumi. Ljudje padajo vse križem, drugod se bore meč ob meč, in naposled se jamejo umikati slabejši tja proti reki... Tam pa pada vse v vodo in nad vso krajino ori zmagoslavni krik. In vračajo se zmagonosne čete domov pod plapolajočimi prapori, polne življenja, kakor gozd na pomladanski planjavi... To vse si je predstavljal zelo lepo. Zdelo se mu je celo, da res sliši šum in krik, da vidi navdušene čete in vodje na visokih konjih; zakaj malokdo je presanjal toliko lepega kakor on, ko je ležal cele dolge večere v travi. Zapuščen in osamljen od vseh, si je ustvaril že v mladih letih čisto svoj svet, nov in lep, mnogo lepši nego resnični. Nihče ni rajši poslušal povesti starih dedov nego on. Poslušal

jih je po cele dni, ko je hodil še dečko pozimi v vas. In potem mu ni bilo treba več pripovedovati. Zdelo se mu je, da si je ded vse le izmislil, ali pa se je zmotil tuintam, ker bi mnogo zgodb lahko povedal še drugače. Gervaz jih je hotel pripovedovati, pa po svoje, a ni vedel komu. Zato je sam zase premišljeval tiste historije, izpreminjal jih je in sčasoma so bile čisto nove. In v tem svetu je živel in ljubil je zelo ta svoj svet, ki si ga je ustvaril sam. Ljubezni ni poznal nikdar, nihče mu je ni mogel dati, zato ni pogrešal ljudi in zaeno jim ni hotel služiti. To je bil vzrok njegovi sebičnosti in upornosti. Bil je kakor kralj v svojem lepem svetu. Zato je nerad ubogal brata in nerad opravljal ženska dela pri hiši. A spomnil se je pepeluha, kakor pripoveduje bajka o njem. In počasi se je privadil vsemu, bil je zadovoljen. Navzlic temu je vedno sumil, da so vsi proti njemu, da skrbe vsi le zase in da mora tudi on biti proti vsem in skrbeti le zase. — Jako mu je ugajalo, da pojde na vojsko. Peter Klepec ne bi bil nikdar slaven, da ni bil v vojski, kjer je vse premagal. Gervaz je čutil veliko moč v svojih rokah. Čutil je, da ga imajo vsi za slabotnega, a sam sebi se je zdel močan, da bi zapodil celo vojsko. Tam v boju more pokazati moč; šele na kraljevem dvoru je mogel pepeluh pokazati svojo silno moč. Tam je postal kralj tisti, ki je bil preje od vseh zaničevan. Ob svojih sanjah o deveti deželi in o docela novih, čudovito lepih krajih je želel Gervaz, da bi šel po svetu.

In sedaj se mu izpolni vse! Sanjal je že vseh štirinajst dni o bitki, kako beže sovražne vojske; seveda so pri njem zmagovali vedno tisti oddelki, kjer je bil on zraven. Ni si mogel misliti drugače, nego da je v prvih

vrstah in da mlati z velikim cepom po glavah. Vse se umika, beži. Hočejo uteči. Toda niti uteči ne smejo, vsi morajo v vodo! Zaprite jim pot! . . . Sovražna vojska je obkoljena, bleščeči vitezi padajo s prestrašenih konj v vodo.

Gervaz je bil nenavadno vesel, ko mu je Andrej dal najvišjega konja . . . Tja do neba so bežale njegove sanje, neštete so bile boreče se trume in med njimi se je dvigal na visokem konju dolg jezdec s cepom v roki, vse je padalo in se umikalo pred njim. To je bil on sam, Gervaz! O posledicah zmage si ni mislil ničesar. Dolgo je tako sanjaril pod pomladanskim nebom v travi in pozneje na postelji v listnici, dokler ni zaspal.

Medtem je stopal Rok preko polja po dobro znanih stezah. Polje je še ležalo kakor pozimi zmrzlo, steze so vodile med travniki, prekó brvi in mimo njiv. Poznal je dobro vsak grm, vsak kamen-mejnik. Nič mu ni bilo krasnejšega, nego ta pot čez polje. Hodil je tu vsak večer in pel. Njegova duša je bila vesela in želel si je vedno, da bi bila brez konca dolga ta pot. Vedel je, da je kočā na koncu te poti, da je okence tam in da ga tam čaka ona. Navzlic temu si je želel, da bi pot bila dolga, zakaj neskončno sladka je pot hrepenenja in kdo ve, če ne morda slajša, nego to, po čemer hrepeni srce. Rok je to čutil vsak večer; pot k ljubici mu je bila mnogo slajša nego vasovanje pri nji. Polje, travnike, steze, široko pokrajino, visoko nebo, tiho noč in radostno pesem, vse to je ljubil strastno. Ljubil je seveda tudi svojo ljubico, čez vse jo je ljubil. V njej je ljubil vse ono, in zaradi nje je bilo vse tako krasno, ampak prešlo je vse, ko je prišel k njej. Tam je bil konec vsega. Kadar je pel pesmi o ljubici, je

bila lepa samo tam na stezah, na polju. In kakor da je bila Alena v pesmi nekaj drugega, še vsa lepša nego v resnici. Vračal se je vselej žalosten proti jutru. On ni bil, kakor Andrej. Nič ni računal in premišljal, niti o gospodarstvu, niti o konjih, niti o polju. Delal je, kakor je bilo treba, kakor so gospodarili drugi. Najhujša muka njegovemu srcu je bila skrb, zato ni hotel skrbeti, samo ljubil je . . . Bil je najlepši od vseh in ljubila so ga dekleta zaradi črnih kodravih las in zaradi temnih oči. Včasih jih je prišlo več obenem in zdelo se mu je, da ljubi lahko vse naenkrat, vsako drugače. Od vseh teh, ki so ga imele rade, ki so mu to povedale in dokazale ali tudi ne, od vseh teh — se je zdelo Roku — ga je ljubila Alena najmanj, on pa njo najbolj. Godilo se je to po starem pravilu, ki ga je Rok dostikrat premišljal, kadar je stopal čez polje. Takrat je utihnila njegova doneča pesem in žalost mu je težila srce. Kmalu pa se je pesem zopet sama izvila iz žalostnega srca. Tega nikakor ni mogel razumeti in bolj ko je premišljal, bolj mu je bilo čudno. Toliko ljubezni so mu izkazovale druge, prijazne so bile in ljubeznive, mimo Gurovine so hodile, da bi ga videle, v nedeljo so se mu nasmehljavale sladko, da je šlo v srce, z darovi in trakovi so si prizadevale, da bi pridobile njegovo ljubezen — on pa nič. Alena pa je bila svojevolska, neusmiljena, neprijazna, in vendar je hodil vsak večer v vas k njej in ji je bil hvaležen za najmanjšo prijaznost. Včasih se je vračal nezadovoljen domov, zdelo se mu je, da s to Aleno ni in ne bo nič, da je pusta in ponosna, zaveril se je sam sebi, da drugi večer ne pojde k njej, pa je vendar šel. Druge so ji bile hudo nevoščljive in Rok si je mislil, da bi

ga Alena celo ne marala, ako ji ne bi bile druge zavistne.

Nekoč se je namreč razprl z njo, ker ni hvalila pesmi njegove in ni priznala, da je nekaj krasnega, hoditi preko polja in tako dalje. Začel je skoraj ljubiti drugo, ki ga je imela jako rada in je rada govorila o pesmih in o potih čez polje. Takrat pa je prišla Alena za njim; jokala se je in mu očitala nezvestobo, in on je pustil vse in se vrnil k njej. Ni se sicer nič izpremenilo, kakor je on hotel. Njemu je bilo žal one dobre deklice, ki ga je ljubila ter rada govorila o pesmih in o potih čez polje, toda ni si mogel pomagati in tudi sam ni bil srečen. Povedati ni mogel nobeni, kako je to, tudi sam ni vedel, zakaj je tako. In vse to je premišljal sedaj na poti in pesem mu je utihnila. Za poljem poleg vasi se je pokazala črna koča. Zavil je mimo vrtov in kmalu je stal pod malim oknom:

„Alena!“ Potrkal je na lahko.

Dolgo se ni zgenilo nič. Ozrl se je nazaj čez polje. „Poslej ne bom kmalu zopet hodil tu,“ si je mislil in še lepša se mu je zdela pot čez pokrajino. Navzlic temu, da je hodil tod vsak dan, mu ni bila vsakdanja, našel je vedno kaj novega v nji. Tam pa vodi pot po tujem svetu in nikjer ne bo tega, kar ima pokrajina.

Potrkal je zopet; slabo znamenje je vedno, če mora fant trkati dvakrat. Rok je čutil tesno žalost na duši. Nikdar ga Alena še ni sprejela s tisto ljubeznijo, kakor si je želel on. Slišal je šum in okence se je odprlo. Lepa okrogla roka se je pokazala in nato obraz Alenin. Roku se je zdela vselej čudovito lepa o takih trenutkih. Temnordeča lica, temne oči, črni lasje, gosti, dolgi...

Vzpel se je in naslonil glavo na njeno roko, Alena pa je umaknila roko.

„Alena,“ je dejal, „jutri pojdemo.“

„Torej pojedete? . . .“ je rekla in pogledala preko njega, z roko pa si je popravljala lase.

„Alena, meni se bo tožilo po tebi . . .“

Ničesar ni odvrnila na to. Objel jo je okoli vratu in naslonil svojo glavo na njen gorki obraz.

„Ah, kako si mrzel . . .“ In odmaknila se mu je.

„Alena, morda se nič več ne vidiva . . .“

„Hm, pa ne hodi, zakaj greš? . . .“

„Moram, moram, oče hoče! . . .“

„Naj gre on sam!“

„Jaz pojdem . . .“

„In mene pustiš?“

„Alena, jaz tako . . .“

„A, pojdi, greš drugam, imaš druge . . .“

„Tako bo težko živeti brez tebe . . .“

„Živel boš lahko, zakaj pa greš odtod!“

Tako je slonel dolgo ob oknu in žalost mu je prisilila solze v oči, ne zato, ker pojde in jo pusti, ampak, ker je ona taka, da se ne more od nje posloviti tako, kakor zahteva to vroča ljubezen. Ni se pri-tisnila k njemu, niti mu ni šepetala tolažilnih besedi, niti ljubečih misli, niti zaljubljenih sladkosti.

„Mene zebe,“ je rekla Alena, „kaj bi, ti greš . . .“ in je hotela zapreti okno.

„Ne še, Alena, ne še! Zakaj si taka? Poglej, jaz te tako ljubim in šel naj bi v prepiru od tebe?“

„Pa nikar ne hodi!“

Rok je vedel, da bi mu tudi druga govorila tako, toda drugače, polno ljubezni, da bi si želel večno

ostati v objemu za slovo ter bi mu bilo žal, da zapusti dobro dušo, ki ga ima rada in bo poslej brez njega zapuščena. Navzlic temu je stiskal k sebi njena vroča lica in jo poljubljal. In zopet sta se jela pogovarjati in se zopet razprla. Žaprla je okno in prosil je dolgo, dolgo, preden mu je odprla drugič. Pomirila sta se zopet in se ločila.

In tako je stopal Rok s težkim srcem preko polja domov. Mislil je, da je prav, da gre v boj; ko ga Alena izgubi, bo morda čutila, kaj ji je bil. Čutil je na svoji poti neskončno zapuščenost.

Pot.

Zasvetilo se je od vzhoda in se razdanilo. Zažarelo je po vsej pokrajini, po pustem mladem polju. Izginila je nočna tema, pokazala se je hiša na pokrajini iz meglenega, nejasnega somraka, ki je v njem presanjala vso noč. Beli dan je jasno zasijal na okna.

Pred hišo se je pojavil Andrej; prenašal je seno in krmil konje. Postal je in pogledal, kako vzhaja solnce pod zarjo. Hotel je poklicati Gervaza, a pustil ga je danes, naj sanja; tako je hodil sam okoli hiše. Kmalu se je pokazal na vratih Gura in se je oziral po vremenu; bil je zadovoljen in je odšel v hišo. Petelin je že zletel z grede. Takrat je prišel tudi Gervaz iz listnice in se oziral po belem dnevu, kakor da se čudi, kam so izginile vse sanje o boju, o kraljičnah, o zvezdah. Rok je bil vselej zadnji; vedeli so vsi, zakaj,

Konji so hrzali v hlevu, kakor da slutijo, da pojdejo na nenavadno pot. Andrej je spravljal ovsu in sena v vreče.

Gura je pospravljaj dragocenosti v svoj pas, drugo pa je zaklepal v škrinje. Poslavljal se je malone od vsakega kota. Niti malo ni dvomil, da je popolnoma prav, da gre. Rok je prišel v hišo in Gura je bil zadovoljen.

„Lepše se oblecite!“ je velel oče, kakor da govori vsem trem sinovom, „po svetu je treba, da hodi človek, kakor se spodobi.“

Prišla sta Gervaz in Andrej in oblekli so se vsi praznje. Jedli so, kar je ostalo snoči.

„Koso vzemi vsak, da naredimo ostnike!“ je velel Gura.

Kmalu so bili vsi pred hišo, kjer so stali štirje konji, osedlani s slabo narejenimi sedli.

Gura je od znotraj zapahnil vrata, kjuč od drugih vrat pa si je samozavestno privezal za paš. V eni roki je držal puško, v drugi turško sabljo. Stopil je h kobili, pogladil jo je in jo zajahal. Kobila, dasi ne več mlada, je zaplesala nejevoljno; že zdavnaj ni bil nihče jezdil na njej in Gura je bil dovolj težak mož. Gura je poprijel vajeti, položil je puško in sabljo predse navzkriž. Pognal je žival preko vrta proti cesti in ko se je ozrl, so že vsi trije sinovi sedeli na konjih in jahali za njim. Gervaz je bil videti zelo visok in je jezdil zadnji.

„Junačine!“ si je mislil Gura sam pri sebi in se je ozrl še enkrat; bilo jih je lepo videti. A ni se Gura oziral samo po sinovih, ampak tudi po domu. Tako tiha, mirna je bila hiša na pokrajini sredi polja in vrtov. Prijazna je bila odkoder jo je človek videl, a ta trenotek se je zdela Guri tako krasna, kakor sploh ne more biti nobena več na svetu in nehote se je vprašal: Zakaj zapuščam mirni dom, kjer je cvetela

taka sreča, kjer sem živel tako blaženo, zadovoljno, da bi ne menjal s cesarjem? Zdaj se mu je zdelo čisto umevno, zakaj je Rok vprašal včeraj, kako je to, da odhajajo. Življenje tu na samoti s tremi sinovi, s štiri- rimi konji se mu je zdelo tako prijetno, kakor da ni bilo v njem niti enega težavnega trenutka. Nehote se je Gura zopet ozrl. Čimdalje bolj je izginjala prijazna hiša med drevje, nje lini sta kakor dvoje oči gledali za njimi. A Gura je opazil, kako veselo jahajo sinovi za njim, kako visoko nosi glavo Gervaz, in po ušesih mu je zadonelo divje vpitje: V boj za staro pravdo! . . .

„Ej nismo hlapci, ne psi, ne ženske . . .“ In ozrl se je proti zapadu, kjer se je med temnimi vrhovi kazalo zidovje gradu, obsijano od rdeče jutranje zarje. Bilo je, kakor da gori.

„Gorelo bo, gorelo po vsej krajini!“ si je dejal Gura, da bi zaglušil one misli, ki so s tako silo pre- magovale njegova čuvstva. Bal se je ozreti se, vendar se ni mogel zdržati. Zdaj bi bil ustavil konja in gledal dolgo dolgo, neprestano na hišo, ki je njegov dom, posest davnih dedov. Prej pa mu ni nikdar prišlo na misel, da ljubi to bajto. Bila je vedno enaka, kakor za njegove mladosti. Prijel je puško in pognal kobilo. Ugibal je, kako bo, ko pridejo tja, kjer bodo tisoči. — Vsi bodo vedeli, da so oni trije za njim njegov rod. Domislil se je, kako jih je gledal na njivi, ko so orali, ko so s krepkimi koraki stopali za konji. Takrat jih je bil vselej vesel in jih je dolgo opazoval od daleč. Delalo se jim je kakor samo in zato je bilo tako prijetno živeti. Gura se je hotel zopet iznebiti te misli.

„Kako brez skrbi, e, ali si prost? Ali so zastonj vzrastli sinovi, pridni in krepki? Ej, ne bodo hlapci, mi jim poskrbimo svobodo!“

Bližal se je cesti; pot je zavila navzdol proti vzhodu. Gura se ni ozrl več. Pognal je konja in topotala so kopita po trdi cesti.

V daljavi se je razjasnilo popolnoma. Veličastno-ponosno je pošijalo solnce po Krajini. Guro je obšlo veliko veselje, da je na potu. Ozrl se je zopet nazaj po pokrajini in je videl, kako se je skrila streha za poljem, kakor da je utonila. Oddahnil se je; pogledal je kobili na vrat in se poln zadovoljnosti zatopil v svoje misli. Zadaj so se enakomerno čuli udarci kopit in Gura se je zdajpazdaj nasmehnil, kadar se je spomnil, kako visok je Gervaz na konju.

Odnehavala je vsa tista tesnost, ki je pritiskala doma s tako silo na dušo. Odkar mu je bila umrla žena, ni bilo nobenega pravega reda pri hiši, vedno in povsod so pogrešali nekoga. Takoj po njeni smrti je prišla njena sestra in je gospodinjala. Mlada je bila še in lepa. Gura se je hotel oženiti z njo. Bila je skoraj podobna prvi ženi in mislil je, da je najbolje, ako ostane pri eni rodovini. A ona ga ni hotela; grajski lovec, mlad in lep, je hodil pogosto čez polje prav tja k vrtu in ona je zahajala zvečer na rob gozda. Konec je bil kakor po navadi: nekoč je obsedela vsa objokana v hiši in vila roke od obupa. Gura jo je naložil na voz in odpeljal domov. Grajski lovec pa je hodil prej ko slej po svojih potih. Zelo se je jezil Gura takrat na gospodo. Ako ne bi bilo lovca, bi ga bila deklica vzela in ne bi ji bilo treba toliko trpeti. In potem še besede take in take, da je bil vzrok morda

on, Gura! — Od takrat ni maral več mlade ženske v hiši. Starka iz vasi je živel nekaj časa pri njih, da je kuhala otrokom. Umrta je in za njo je prišla druga. A kmalu so se privadili, da so si kuhali sami. Gura je mislil sicer še na ženitev, toda to, kar se je bilo zgodilo, je bilo vzrok, da ga ni hotela nobena. Zato se je Gura zelo jezil na gospodo. Poznal je Gura vse mešetarje in godce, ki so seznanjali ljudi od blizu in od daleč, a nihče mu ni mogel pomagati. Raznesli so ga, da se ni dobro godilo njegovu prvi ženi. Tekla so leta, Gura pa se ni nehal ženiti. Čutil je tudi, da se stara in zdelo se mu je, da bodo zahtevali od njega gospodarstvo, da se bo Andrej hotel ženiti. Gura pa si ni mogel misliti, da ne bi bil on gospodar. Gervaz se je naučil nekoliko kuhati in to je pomagalo vsaj toliko, da ni bilo več treba iskati stark. Vse pa se je izpremenilo, ko je prišel Gura nekoč v dolensko krčmo in se je tam dobro razumel s krčmarico. Krčmarica je bila vdova in je imela samo šestnajstletno hčerko, snubačev pa polno hišo od jutra do večera. Gura je kmalu spoznal, da bi se kazalo tukaj ženiti. Krčmarica je bila še skoraj mlada, bila je okrogla, lepo debela ženska, s prijaznim obrazom, visoke postave. Njena hči je bila v najlepših letih, daleč okoli znana kot najlepši cvet Posavja. Stari in mladi vozniki so se ustavljali v krčmi in ostajali tam po več dni.

„Priženil bi se in priženil bi celo hčer!“ si je mislil Gura. Vedno mu je bilo žal, da se mu ni rodila nobena hči, dasi je bil ponosen na to, da je imel same lepe sinove. Ko bi se bila z dvojčkom Gervazom rodila hči, si je mislil, bi bilo ravno prav; ne bi bilo težav ženskih pri hiši. Predstavljal si je, kako bi lepo gospo-

dinjila in materi bi bila podobna . . . No, ni Bog dal. Jako všeč mu je bila Cilika, hči krčmarice. Sploh: Gura je bil krčmarice resen snubač. Vkljub temu, da je bilo mnogo gostov tam, med njimi mnogo mladih in starih snubačev, je vendar sedela mlada vdova rada poleg Gure in se zaupno pogovarjala z njim. Gura si je celo domišljjal, da ji ugaja. Ko mu je razložila svoje težave, ji je začel Gura razlagati svoje vdovske težave in ob tem izpraznil marsikateri kozarček. Ostal je čez večer in nič ni rekla, ko ji je dejal celo roko okoli pasa. Pomaknil je kučmo na stran, prijel kozarec in rekel:

„Ej, Cila, midva se vzemiva!“

Ona pa je vstala od mize, ker so jo klicali drugam.

Gura je sicer vedel, da so tam snubači ne samo od jutra do večera, ampak tudi od večera do jutra, a o tem večeru ni vedel drugega, nego da se je zjutraj prebudil na svojem vozu. In ker se ni spominjal, kako je pravzaprav bilo snoči in se je bal, da je zagrešil morda kako nerodnost, je dal takoj zapreči in je zapolnil konja po cesti; iz glave mu poslej ni hotela misel, da se bo ženil pri krčmarici. Mislil je zelo mnogo na Cilo ter se takrat vselej prijel za nos. Zato pa je tako vesel šel zopet na dolenski semenj in je sklenil, da se dogovori do konca . . . Ko pa je stopil v krčmo, sprejela ga je tam navdušena množica kmetov, ki so kričali.

„V boj za staro pravdo!“ Prijeli so ga kakor divji in ga potegnili v svojo sredo.

„Kaj to kriče?“ je pomislil Gura.

Ko so ga potegnili med se, se je bal, da mu razbijejo glavo, dasi je videl okoli sebe same poštene kmečke obraze. Gura sicer ni vedel, kaj hočejo, ampak

pritrdil jim je na vse. Nekateri so lovili njegovo roko, drugi so ga objemali, iz vseh grl pa je donel močni krik:

„V boj za staro pravdo!“

Število kmetov je tako narastlo, da so stali tudi na vrtu in pred hišo. Ustavili so vsakega voznika, potegnili ga z voza in ga vlekli s seboj. Nihče se ni upal braniti in vsak je kmalu z njimi vred ustavljal druge ter kričal:

„V boj za staro pravdo!“

Navdušenje je rastlo bolj in bolj; plačali so cel sod vina, zavalili so ga pred hišo in so pili iz vseh posod, katere so dobili v hiši. Gura je hotel videti Cilo, zato je odšel v zgornje prostore. Bilo je mnogo mož okoli nje. Ko ga je zagledala, je prišla k njemu.

„Kaj je pravzaprav, da je vse na nogah?“ je vprašal Gura, ki na to svoje vprašanje še dozdej od nikogar ni dobil jasnega odgovora. Krčmarica je zardela.

„Eh, ta grajski na Raki, cela svinja, fej!“ In potem mu je pripovedovala o dveh dekletih, ki sta prišli na grad in drugo. Gura pa se je spomnil onih časov, ko je bila sestra umrle žene pri njem in je hodil grajski lovec okoli hiše. Pomaknil je kučmo na stran in rekel:

„Vragi, e, mi jim že damo!“ Ob tem je gledal na Ciliko, ki je sedela v kotu z mladim fantom in se mu smejala v obraz. Ves ta dan je bil torej tako buren, da Gura skoraj ni mogel na samem govoriti z vdovo. Tudi je pil z drugimi vred toliko, da so vsi skupaj obležali okoli soda. Naposled pa se je vendar toliko zavedel, da je mogel zopet v hišo. Tam je našel krčmarico Cilo z mladim fantom in zaprla mu je vrata pred nosom. Gura se je razjezil in je dal zapreči. A

preden je odšel, je moral priseči, da se vrne čez štirinajst dni. Prisegel je z veliko resnostjo in obljubil, da privede s seboj vse tri sinove. Vsi so ga pohvalili, objemali so ga in mu stiskali roke. Na potu domov je zaspal. Sanjalo se mu je, da se z vdovo Cilo pogovarjata o svatbi in da si dajeta roke v znak zvestobe. In ko se je Gura zbudil doma na dvorišču, res ni vedel, kaj so bile sanje in kaj je bila resnica: ali to, da je videl Cilo z drugim, in da mu je zaprla vrata pred nosom, ali to, da sta si segla v roke in se zmenila za svatbo. Naposled je verjel sam sebi, da se mu je oboje sanjalo in da je edina resnica samo to, da je prisegel, da pride čez štirinajst dni tja s tremi sinovi. In zdaj mu prvikrat ni bilo prav nič žal, da se mu ni rodila nobena hči, zakaj ne bi je mogel pustiti doma, in ne mogel bi je vzeti s seboj. In zdaj je vseeno, kaj in kako je bilo takrat s krčmarico Cilo, zdaj je ne potrebuje. Sicer pa bo vse drugače, ko prijezdi s svojimi tremi sinovi.

„In pravi celo, da ni treba hoditi, zakaj gremo,“ je mrmral, ko se je spomnil Roka, „vem, zakaj; cel babjek je!“ To je Gura dobro vedel o svojem sinu, pa mu ni štel v zlo, češ, ker je lep, ga imajo dekleta rade, mladenič se potem lahko zmoti.

Ljudje, ki so prišli mimo po cesti, so se ustavljali in izpraševali:

„Kam pa?“

„Na Dolenjsko . . .“

Vedel je skoro vsak, kam gredo; vesti o uporih za staro pravdo so prihajale že dolgo iz Štajerskega in Hrvaškega in se razširile po Krajini in Korotanu. Po samotnih potih, ponoči, so srečavali pozne popotnike.

Po vaseh so posedali vaščanje pozno v noč in govorili tiho, stari dedje pa so častitljivo govorili o stari pravdi. Po krčmah in gostilnicah, po hramovih in zidanicah je odmevalo veselo :

„Stara pravda!“

Gura je jezdil pri belem dnevu in se ni bal nikogar. Premišljal je o gradu in o roboti, o tlaki in desetini. Tako, se mu je zdelo, se je zčila cela dolga neprijetna povest v veselo potovanje, kakor se z veseljem razlije reka po ravnini, kadar priteče iz ozke skalne struge med gorami. Sinovi so jezdili ves čas molče, Andrej in Rok vstric in Gervaz zadaj. Zamislili so se vsak v svoje misli in tudi njim je radost sijala z obrazov. Slutili so, da prihaja po dolgem enoličnem življenju novo življenje, polno šuma in hruma. Za vsakim ovinkom se je odkrival nov svet in zadaj na pokrajini, kjer stoji hiša med vrtovi, je ostalo vse, kakor bi zaspalo, dokler se ne vrnejo. Solnce je bilo vedno više in više, bolj in bolj se je oživiljal pomladanski dan.

Krčma.

Solnce se je nagibalo za vrhove gorenjskih gora, ko so se bližali Gura in sinovi krčmi ob cesti. Rdečilo se je nebo na zapadu, po zemlji je legal pomladanski večer. Tiho je iz dolin med griči prihajalo šumenje in polnilo pokrajino ob cesti s skrivnostnim šepetanjem. V podgorju so bile videti vasi, kočje so se skrivale po bregovih, na gričih so se svetile bele cerkve.

Vsi so molčali. Gura se je spomnil zahoda doma, ko je stal zvečer navadno pred hišo ter gledal preko polja proti vasi, ki se je ob tem času vselej tako lepo

kazala v temnih sencah, kakor da leze v zemljo; lahen šepet je šel vselej čez pokrajino in prijetno je bilo ob takih večerih. Naenkrat pa se je pojavilo nekaj velikega, črnega na grebenu nad vasjo — grad, in je skalilo vse lepe misli. In Gurove roke so krčevito stiskale puško v naročju. Lepo je bilo ves dan, ko so jezdili skozi vasi in so ljudje obstajali, gledali in šepetali; on pa je jahal ponosno pred tremi sinovi.

Od daleč je zaslišal krik in hrum množice; konji so se pasli po travnikih, možje so stali v gručah, pota okoli po rebrih so bila polna ljudi. Guri je zaživelo vse v duši, ko je zagledal krčmo in zaslišal hrum. Tu se začne novo življenje, si je mislil. Poglej, kdor ne verjame — kmetska vojska! Zagledali so ljudje pred hišo štiri jezdece in jih pozdravljali od daleč. Gura je mahnil z roko in se ozrl nazaj po sinovih. Jezdili so kakor prej. Tudi oni so dvigali roke v pozdrav. Razveselili so se tudi oni, ko so zagledali svoj cilj in množico okoli krčme.

„Hej, to je vojska,“ je rekel Gura in pognal kobilu s čevljem. Ta trenotek je popolnoma pozabil krčmarico in veliko veselje ga je navdalo ob misli, da je tudi on s svojimi tremi sinovi del te vojske, ki postaja veselo okoli krčme ter se zbira na boj. Misel, da bo tudi ime Gura znano med ljudmi, ki gredo na boj za svobodo, ta ga je sedaj navduševala. In zopet se je ozrl po sinovih in tedaj je čutil, kako jih ljubi.

„Junačine,“ si je dejal, „to je kri naše krvi!“

Vedno glasnejši je bil hrup in množica se je množila bolj in bolj. Razločno so se čuli prvi pozdravi:

„V boj za staro pravdo!“ In ta „o“ se je razlegal čez vso večerno pokrajino.

„V boj za staro pravdo!“ je vzkliknil Gura in zgrabil kobilo za grivo, da je nejevoljna vzdignila glavo ter stekla hitreje. A Gura je slišal oni glas tudi za seboj in je vedel, da kriči Gervaz. „Dobro, sin!“ je mislil sam pri sebi in dvignil puško nad glavo.

Ustavili so se na cesti pred gostilnico in obkolila jih je navdušena množica. Mnogi so poznali Guro in ga klicali po imenu. Poskakali so raz konje ter se pozdravljali z znanci in neznanci. Vse je vnemalo le eno čuvstvo bratstva, edinosti in sloge. Kaj čuda, da so se proti svoji navadi objemali in poljubovali in si kazali tako svojo ljubezen, ki je bila utemeljena v globoki medsebojni hvaležnosti, da hoče podpirati drug drugega ter se bojevati skupno za skupno svobodo. Ni bilo treba niti priseg niti zavez; sovraštvo do gradov in do gosposkega rodu je družilo vse v ozko vez in nič jih ne bi moglo razdružiti. Dolgo zakrivano sovraštvo, dolgo zadrževana jeza je izbruhnila daleč naokoli, ob Dravi in Soči, tja do Mure in do Adrijanskega morja. In vstala je stara nezmagljiva sila, vstal je narod izmučen in teptan, vstal je kakor omlajen z novo močjo. In začele so se na pomlad dvigati vasi na Posavju; ponoči so se shajali kmetje na dogovorjenih krajih na posvetovanja; po vaseh so šepetali, vse je čutilo, da je prišel veliki čas. Pomlad je prihajala, pomlad osvobojenja. Obenem pa jih je navdajala zavest, da le z zedinjenimi močmi morejo uničiti črno silo nad seboj. V njih je tlela tudi strast maščevanja. Tako je bil zaznamovan boj za staro pravdo in kaj čuda, da so se veselo pozdravljali in se pritiskali na prsi v znamenje, da so pripravljeni umreti drug za drugega, kakor je komu usojeno. V tej krepki zvezi so videli

svojo moč, ki je rastla od dne do dne. Vsak dan in vsako noč so prihajale nove čete na široko planjavo okoli Brežic, na tej in na oni strani Save. Po Koroškem in Gorenjskem pa so že krožile vesti o napadih na gradove. Pesem o stari pravdi pa je donela glasneje in glasneje. In kadar se zbere velika vojska, vzdignejo se, ter preženo gosposko zalego iz gradov ter bodo na svoji zemlji svoji gospodarji, svobodni kakor davni dedi. Tako so mislili, tako so peli.

Guro so odpeljali seboj k starejšinam, ki so bili zbrani na posvetovanju; bili so tam najveljavnejši možje, modri in previdni, ki so delali načrte za razdelitev čet ter pošiljali poročila onim onkraj Save. Navdušeni so pozdravljali Guro, ki je ponosno sedel med nje, položil puško med noge ter začel poslušati njih pogovore. Njih obrazi so bili koščeni, svetile so se jim oči, žuljave, težke pesti so se nemirno premikale po hrastovi mizi.

Sinovi so ostali med množico, ki se je gnetla z glasnim hruščem okoli hiše ter razburjeno že od daleč pozdravljala nanovo prihajajoče. Bili so tu različni ljudje, kakršnih najdeš po dolinah med dolensskimi griči, Belikranjci in različni drugi so bili med njimi. Bili so vmes tudi raztrgani ljudje, ki so živeli brez hiše in brez dela, zdaj veseli ugodne prilike, da so mogli pasti svoj prazni želodec in piti vino. Mnogim so bili Turki požgali domove in se jim ni hotelo, iznova zidati, ali pa niso imeli s čim; pustili so torej podrtijo in so hodili po Posavju in drugod, kjer se je dalo živeti; naposled so se pridružili kmetski vojski. Marsikateri je bil ušel svojemu gospodarju in iskal zavetja po skritih vaseh ter služil kot sel, in je

prenašal poročila od vasi do vasi. Vse to se je zbralo v kmetski vojski. Mnogim je bilo malo do življenja, a tudi drugim niso prizanašali, kadar se jim je zazdelo, da je treba. A tudi v mirnih kmetskih dušah je zdivjala strast, ko so videli bolj in bolj množečo se oboroženo množico in so tu šele prav živo čutili težo krivičnega jarma, ki jih je žulil doma. Navdušenje je rastlo v njih srcih in z navdušenjem divja strast: želja po maščevanju. Sijalo je to iz njih mrtvih oči, ki so se oživljale v divjem svitu ob tej misli in slišalo se je to iz njih glasov, ko so peli pesem o stari pravdi.

Ležali so v gručah po travi, ali pa so sedeli na vozeh ter pili vino, ki so ga bili pripeljali iz hramov. Zato je bila množica vedno živahnejša in nemirnejša. V lopi poleg krčme je koval kovač ostnike iz kos. Ležalo jih je že velik kup, a prinašali so še vedno novih ročnikov in kos. Po kovačnici je bilo zelo živahno, glasan smeh se je čul iz nje med razbijanjem kovačevega kladiva. Zbrali so se tam najmodrejši in najzgovornejši možaki in si pripovedovali stare šale, zgodbe o vragu in pripovedke o graščakih. Okoli kovačnice so ljudje poizkušali novo orožje in se vadili, drugi so pregledovali stare težke puške, ki so jih znesli skupaj od vseh strani, koder so jih pač mogli dobiti. Zaupali pa so toliko svoji moči, da so se malo menili za orožje; kadar udari njih roka, pa naj udari s čimerkoli, udari tako, da je za vselej dovolj, so menili. Kazali so svoje debele pesti in krepke mišičaste roke. Sami sebi so se zdeli tako krepki in utrjeni, da si niso mogli misliti, da bi jih kdo ugnal. Zato so se dobrovoljno smejali in njih suhi koščeni obrazi so sevali v čudnem odsvitu razžarjene peči, kjer je kovač

grel železo in kose. Vse je zagrinjala bolj in bolj hladna, pomladanska noč.

Andrej je bil prešel vse gručice okoli krčme, pogledal je tudi v kovačnico, potem pa je odšel po travniku h konjem, ki so se tam pasli. Odšel je s počasnimi koraki, s prekrizanimi rokami na prsih, kakor je hodil doma okoli hiše. Gledal je, kako se mračne Gorjanci in kako zahaja solnce proti oni strani, kjer leži tiha pokrajina in hiša na njej . . . Okoli in okoli se je razprostirala široka planjava, tuintam pokrita z grmovjem, obrobljena z griči.

„Dolenjsko, Dolenjsko,“ je pomislil, „to je široka dežela. Bog ve, kje je . . .“ Pomislil je na Marušo, zdelo se mu je, da bi moral iti križem sveta, da bi jo našel. A zdelo se mu je to sedaj brez pomena, množica je navdušila tudi njega in mislil je rajši na boj. Pridružil se je ljudem, ki so stali na travniku, in so začeli govoriti o konjih; to mu je bil najljubši pogovor.

Gervaz je poiskal v travi za hišo primerno mesto. Vse sanje zadnjih dni so se pokazale tu v resnici. Videl je množico, planjavo, polje in tam zadaj, kakor je slišal, se vali reka Sava. In pojde vojska preko planjave proti Savi in na drugem bregu je zopet druga vojska . . . Zagledal je leseni hodnik za krčmo, kjer so bile na leseni ograji polomljene rože in posušen nagelj. Naenkrat so se vrata odprla in na hodnik je priletela krasna devica in se za trenotek naslonila na ograjo. V Gervazu je zastala kri.

„To je ona!“ mu je šepnilo nekaj in uprl je pogled na njo . . . Tudi ona ga je zagledala in se mu posmejala na glas. Črni lasje, opleteni okoli glave v dveh kitah so ji obrobljali krasno lice, kjer so ji žarele

oči kakor zvezde v jasni noči. Kmalu pa je prišel za njo fant in jo hotel prijeti za roko, a ona se mu je umaknila. Gervaza je silila tajna sila, naj vstane in plane na hodnik. A bil je še tako zamaknjen v njo, da skoraj ni videl vsiljivega fanta. Ta je objel dekle in takrat se je kakor samo od sebe izvilo Gervazu iz prsi :

„Ej, ti . . .“

Fant se je ozrl.

„Kaj pa hočeš?“ je vprašal fant.

„Kaj pa ti?“ je odvrnil Gervaz.

„Molči, otroče!“ je zabavljal fant.

„Jaz ti . . .“ je zavpil Gervaz in skočil na noge.

Kri mu je zakipela v žilah.

„Kaj ti?“ se je raztogotil fant.

Dekle se je ozrla na Gervaza in trgala svojo roko fantu iz pesti, da bi zbežala v hišo.

„Čakaj, jaz ti pokažem,“ je rekel fant in skočil preko ograje s hodnika na tla. Zavalil se je, videti je bilo, da je bil pijan. Pobral se je in planil proti Gervazu. Gervaz ga je prijel s svojimi dolgimi, kakor jeklo trdimi rokami in ga položil na zemljo. Fant se je zvijal in hropel.

„Nečem ti nič, ampak miruj. Prišel si na vojsko ne pretepat se!“ je rekel Gervaz. Ozrl se je na hodnik, a dekle je že izginilo. Želel si je, da bi videla njegovo moč. „Pusti me!“ je hropel fant, ki ga je trda Gervazeva roka držala za vrat.

V tem so prišli ljudje in ju razdvojili. Fant je utrujen odšel v steljo in tam zaspal. Gervaz pa je legel v travo in premišljal, kar se je bilo zgodilo. Nemirna kri je še kipela po njem in gledal je neprestano na hodnik. A tam je dolgo ostalo vse mirno.

Ljudje so na svetu, ki v nobenem trenutku življenja ne pozabijo na razveseljevanja, niti v najresnejšem položaju, in si žele iznebiti se neprijetnih, resnih misli in jih nadomestiti z veselo lahkoživostjo; prepričani so namreč v dnu duše, da je navzlic vsej neprijetnosti življenja vedno še nekaj veselega, ako ne vzameš stvari tako resno, kakor ljudje, ki zaradi tega nimajo nikdar veselih trenutkov. Njih sanjava duša pozabi vsako neprijetnost. Tako hodijo vedno tisto lepo veselo pot, ki vodi poleg velike težavne ceste; od tam gledajo na trudno borečo se množico, vesele se svobode na svoji poti in si za nameček zapoje pesem. Res zaide včasih tudi v njih srce bridka misel, močenim v sladkih sanjah, a odresejo se kmalu te neprijetnosti in si zopet zapoje pesem.

In tak je bil Rok. Malo je poznal resnih trenutkov v življenju. On si je rajši katero zapel in ni premišljal, kakšna bo prihodnjost. Kdor se ukvarja z resnimi vprašanji, ima mnogo skrbi in malo veselja; to je videl, in če mu je ljubica Alena s svojo trdosrčnostjo grenila življenje, je našel on tudi v tem svoje veselje; mislil je celo, da bi bilo morda še dolgčas na svetu, če bi bilo vse, kakor bi vsak hotel. Zato je bil zelo zadovoljen, ko je videl veliko množico ljudi, zbrano od blizu in daleč na boj zoper gospodo. Najbolj ga je veselilo, ko je zapazil vino na vozech in je smel vsak piti po volji. Pridružil se je veseli družbi in se pobratil z vsemi ter prepeval z njimi. Spoznali so takoj, da je dober pevec in so ga imeli tem rajši. Njegovim bistrim očem pa tudi ni ušlo, da se je tam v krčmi ob oknu pokazala mlada ženska glava. Zapustil je kmalu pivsko družbo in odšel v krčmo.

Krčma je bila natlačeno polna in med pivci se je sukalo več deklet. Roku se je razveselilo srce.

„Poglej, ha, kakor na svatbi!“ je mislil.

Pred njim je obstala deklica s krasnim obrazom, rdečih lic, jasnih oči, kite prepletene okoli glave. Obstala je, kakor da se je zagledala vanj, in tudi on je obstal, da se ji je celo pozabil nasmehniti, kar je storil vsaki, ki mu je bila všeč. Kmalu pa je vedel, kaj je treba; zasmejal se je veselo in rekel:

„Ej, roža, ti . . .“

Ona se mu je nasmehnila in zbežala. Videl je, kako je hitel mlad, napol pijan fant za njo. Rok je sedel k mizi med družbo in si mislil:

„Glej, kaka krasota. Vrag, odkod se je vzela!“

Dekle se je kmalu vrnilo in gostje so jo klicali po imenu. Tudi Rok se je obrnil k njej in rekel:

„Cilika, vina prinesi, tja v kot!“

Tam je hotel biti sam. Ko se je Cilika vrnila, sta se pogovorila hitro nekaj lepih besedi, in Rok ni pozabil, prijeti nje roke in ona je ni umaknila. Odšla je in se je vrnila. Fant, ki je hodil za njo, je kmalu izginil.

Medtem se je znočilo že popolnoma. Med gosti se je raznesla novica; starejšine so sklenili, da odide danes en del proti Raki. Mnogo jih je vstalo in odšlo, drugi so bili omamljeni od vina in so odšli spat na vozove. Tako se je hiša izpraznila. Zunaj na cesti pa se je razlegal hrum zbirajoče se množice in žvenket ostnikov. Rok je odprl okno in pogledal na veliko črno premikajočo se senco, ki se je pregibala v nerazločnih vrstah. Spredaj je bilo par jezdecev in nekdo je vpil ter razglašal načrt o napadu. A množica je

kmalu odšla in planjava okoli krčme je bila tiha in mirna.

Rok se je ozrl po cesti za njimi in bilo mu je po volji, da mu ni treba z njimi. Začutil je roko na svoji rami; ko se je ozrl, je videl pred seboj Ciliko.

„Zakaj pa ne greš?“ ga je vprašala.

„Danes sem trudem, pojdem jutri,“ je odgovoril.

„Ti si hitro truden!“

„Ej, škoda je, iti od tukaj, tudi zaradi tebe.“

In posmejal se ji je veselo. Začel ji je nekaj šepetati na uho.

„Vasovati bi pa mogel?“ ga je zavrnila.

„S teboj, eh, vasovati, to je počitek!“

Stisnila sta si roke in odšla je. Rok je hitro izpil vino in si mislil:

„Eh, kaka krasota, kaka radost. Človek bi vasoval cele noči, tudi ko bi bila za tretjo goro.“

Medtem je stal Gervaz na vrtu in premišljal, ali naj odide s četo proti Raki ali naj še čaka, da se prikaže zopet lepo dekle na hodniku. Ljudje so ležali okoli po travi in po senu; v kovačnici so se starci pogovarjali o starih in novih časih. Tudi tja je hotel iti, da bi slišal, kako tukaj pripovedujejo pripovedke o pepeluhu, o mačehah, o čarovnicah, o vragu in kovaču in drugo, kar je bil že slišal v mladih dneh. A kaj so mu bile danes vse pravljice, ki si jih je izmislil stari ded ali pa jih slišal od drugih, kaj so mu bile vse lepe, neresnične bajke, ki jih je toliko živelo v njem samem, ko je danes videl živo resnično lepoto, lepšo od pravljič in krasnejšo od bajk!

Zato je stal na vrtu in čakal, da se ona prikaže zopet, da se nasloni na ograjo, da izpregovori z njim.

A ker dolgo ni bilo nič, mu je prišlo na misel, da bi odšel v krčmo. Ni bil sicer vaje hoditi v krčme, a tu ni bilo druge poti do nje.

V kotu je zagledal Roka, ki je sedel pri mizi in držal Ciliko za roko. To je bila ona! Gervazu je planila kri v obraz, solze so mu zalile oči.

„Pojdi sem, Gervaz!“ je klical Rok.

Gervaz je stopil k mizi in pogledal Ciliko. Čutil je veliko vročino, ki mu je zalivala prsi in srce kakor ogenj in silila v obraz.

„To je moj brat,“ je rekel Rok Ciliki. Gervaz je pil vino in bilo mu je zelo neprijetno; poznalo se mu je, da ni vaje krčme. Cilika ga je gledala in se mu smejala. Medtem je zahrumelo pri vratih, vstopili so starejšine, in njim na čelu je vstopil sam Gura s turško sabljo.

„Ej, moji sinovi,“ je vzkliknil, ko je zagledal Roka in Gervaza. Vsi so se tja ozrli in Gura je ponosno sedel k mizi. Krčmarica Cila je prišla k njemu in oživilo se mu je rdeče, polno lice.

„Poglej, to so moji sinovi,“ je dejal, „eden pa je šel s četo na napad, junačina! Ves dan je jezdil in ni truden; to je naša kri, to je Gura! . . .“ Starejšine so posedli okoli njega.

Gervaz je vstal in odšel. Bilo mu je tesno v duši. Videl je brata, kako zna lepo govoriti, kako se zna sladko smejati, kako se njegove oči love z njenimi, kako se love roke. Vedel je, da on ne zna tega. Če se mu je Cilika posmejala, ni vedel, ali je to iz prijaznosti ali iz zasmeha. Zato je vstal in odšel. Gura ga je poklical k sebi.

„Ej, Gervaz, naspri se, jutri pojedemo tudi mi.“

Gervaz je odšel zopet na vrt. Jasna noč je počivala nad pokrajino in se izgubljala za griči ob robu planjave. Slišal je hrzanje konj in govorjenje v kovačnici. Okoli so spali ljudje po vozeh in po tleh. Odnekod je čul dolgočasno pesem.

Gervaz se je spomnil bajke o pepeluhu. „Prej je trpel in se trudil,“ je mislil, „potem je prišlo vse lepše“. In pred njim so se pojavile vse lepe slike, kako preplava Savo, kako leti preko daljav, kako se bo bil. Dolgo je stal tako. V krčmi je utihnilo vse, luči so ugasnile. Daleč na cesti so se včasih čuli trdi koraki; tam je straža sprejemala ljudi, ki so prihajali po cesti s poročili iz drugih krajev. Ko je zaspalo vse, se je plazila po hodniku temna senca, pozen vasovalec. Okno na hodnik se je odprlo, začul se je šepet in vse je skrila vase tema.

Straža.

Med četo, ki je že odšla, je bil tudi Andrej. Dolg ostnik je nosil na rami in prijetno se mu je zdelo hoditi s šumečo množico po skritih potih ponoči. Pot se je vila med griči in dalje po dolinah. Peli so o stari pravdi. Mnogo jih je bilo vinjenih, držali so se objeti in hiteli dalje. Noč je bila jasna. Množico je navdajalo divje navdušenje. Bili so med njimi celo starci, a še so hoteli z drugimi v boj zoper tisto gospodo, ki jih je že od mladih nog mučila in priganjala po grajskih njivah.

Andrej je gledal množico okoli sebe. Spomnil se je jasnih noči doma, ko je posedal na ograji ter gledal proti vzhodu. In pomislil je, zakaj je šel tako rad s četo.

Kmalu se je odgrnila široka planjava in sredi nje na malem holmu se je pokazala črna temna graščina, za zidovjem in visokim drevjem. Zganile so se roke in dvignile so se pesti . . . Četa je pospešila korak ter hitela v senci dreves preko polja proti holmu.

Kmalu je napolnil planjavo divji krik, ki je pretresal vso široko noč naokoli. Četa je bila preplezala obzidje, drevila je v poslopja in v par trenutkih se je na holmu zasvetil plamen nad grajskimi poslopji. Pokanje pušk je odmevalo iz vrišča, ki je prebudil vse vasi naokoli, črne sence so polnile polje, vse je hitelo proti gradu, gledat krvavo maščevanje . . . „Na boj za staro pravdo!“ je donelo in odmevalo čez polje.

Dolgo je orila pesem zmagovite čete v svitu ognja na grajskem dvorišču pri dobrem vinu iz grajskih kleti. Mrliče so pometali preko obzidja v jarke, nekaj pa jih je viselo, kakor so jih bili obesili na tramove in na drevesne veje. Nihče se ni zmenil zanje. Upornikov je bilo vedno več, prihajali so od vseh strani ljudje, ki iz bojzljivosti ali iz drugih vzrokov niso bili prišli na brežiško polje, ampak so čakali, da se začne boj. Nekaj starejšin je sedelo ob sodu vina na dvorišču; sprejemali so vse nanovo došle. Bratili so se in objemali in dvigali pesti proti nebu; na njih obrazih je žarela radost zmage, cči so zalivale solze veselja. Žvenketala so okna, ki jih je razbijala množica in dragoceno pohištvo je padalo iz njih na tla ter se drobilo na sto kosov. Odprli so vse ječe, privedli so jetnike, in zopet je navdušen krik odmeval po dvorišču ter se razlegal čez polja v noč.

Tako so gospodovali maščevalci na gradu in ko se je zasvetila prva zarja, so zapeli na razvalinah pesem

o stari pravdi, potem pa so pojoč odšli preko polj proti vasem. Tam so stali starci, žene in otroci in so jih pozdravljali.

Ustavili so se pred veliko belo hišo.

„V boj za staro pravdo!“ je odmevalo po vasi, kjer se je zbrala množica iz vse doline.

„Naprej na gradove! Poginejo naj kakor psi . . .“ je donelo vmes.

Na pragu se je pokazal sivolas starček in poleg njega mlada žena. Andrej je krepkeje stisnil ostnik. Mlada žena je bila Maruša. Visok mož je stopil iz vrste starejšin, bil je hišni gospodar. Prijel je starega očeta svojega za roko in mu pokazal proti holmu, kjer se je dvigal dim okoli graščine in se valil okoli zidovja in legal po dolini kakor megla.

„Prišlo je maščevanje, oče, pogledjte, to je grad . . .“ je dejal gospodar.

Množica je zahrumela.

Starček je pogledal proti gradu.

„Daj Bog srečo,“ je vzdihnil s slabotnim glasom, opiraje se na roko Maruše.

Andrej je stal in gledal. Grozna noč, strašni prizori, pijača, navdušenje, požar, vse ga je tako ommilo, da ni vedel, ali je vse to res ali se mu sanja. A videl je Marušo pred seboj, kakršna je bila nekdanj in še lepša, nego je bila prej.

„In kje je grajski volk?“ je vprašal starček.

„Na vrvi!“

„In kje je valpet?“

„Na drevesu!“

„Na drevesa ž njimi,“ je vpila množica.

Andrej je uprl svoj pogled v Marušo. Res, zapazila ga je. Njen prej blede obraz je zardel; starček si je od radosti začel brisati solze in ona ga je odvedla v vežo. Gospodar je stopil za njima in množica se je začela pomikati dalje. Andrej je bil obstal na mestu, kakor v sanjah. A zaoril je navdušeni krik:

„V boj za staro pravdo!“

Prijeli so ga mimoidoči ter ga odgnali s seboj. Dalje po cesti preko polj in travnikov se je valila vedno naraščajoča množica, prepevajoča pesmi, veseleča se zmage, ter hitela naznanjat veliki dan . . .

Na holmu pa se je ves dan dvigal dim nad zidovjem ter naznanjal daleč gradovom, da je prišel dan maščevanja, obenem pa je vabil nove trume trpinčenih in zatiranih v boj za svobodo.

Taki časi so se zdaj začeli po vsej dolenski strani, po Posavju in Podravju, po Korotanu in po Gorenjskem. Goreli so gradovi, samostani in vse, kar je kdaj sililo kmeta na tuje delo. Pokrajina okoli krčme se je bolj in bolj polnila s četami, ki so odhajale zdaj na to, zdaj na drugo stran, ter se vračale z bogatim plenom, zmage pijane domov. Gospoda je pobegnila pred divjo silo, ki ni prizanašala nikomur, ki se je štel h gosposkemu rodu. Vsa dolina ob Gorjancih, ob Krki do Save in vse gorice okoli Posavja so bile polne kmetskih čet; združevale so se v veliko kmetsko vojsko, ki je bila strah deželam na okoli ter je pretila zadušiti v ognju in krvi zadnje sledove nekdanjega robstva.

V deželo je prihajala pomlad in z njo je kipelo novo življenje iz zemlje in življenje je polnilo šumno Posavje z velikimi dogodki.

Gura je sedel dan za dnevom v zboru starejšin in je imel tam skoraj prvo besedo. Poznali so njegovo ime povsod naokoli. Gura je bil pa te slave tudi vreden. Kadar je navalil on, je razrušil s svojo četo vse. Zelo radi so hodili kmetje z njim napadat zato, ker so pripovedovali, da je nenavadno zvit. Največ smešnih dogodkov so pripovedovali izza napadov onih gradov, ki jih je uničil Gura. Tako si je Gura pridobil v starejšinstvu veljavo in pri vojski izredno slavo. Na oboje je bil ponosen in večkrat se je pojavil vesel smeh na njegovih trdih licih.

„Ej, Gura,“ mu je uhajalo iz ust in ponosno je položil roko na roč turške sablje.

Zvečer je rad počival v krčmi, kjer so se vedno gnetli novi gostje, ki so bili med dnem prijezdili, kdo ve od kod. Najlaže jih je bilo spoznati po govorici. K novim ljudem je Gura rad prisedal in si je tudi pri njih kmalu utrdil svoj ugled. Ko so bili pijani, so mu napivali, objemali so ga in ga poljubovali. Gura je rad pripovedoval o posestvu, o sinovih in o gorenjem kraju. Govoril je vedno, da pojde tja z vojsko. Klel je graščaka in potem se je napil. Takrat je rad lovil roko krčmarice Cile. A ko je stal včasih po takem večeru ob planjavi, videlo se mu je vse drugače. Čutil je, da raste nekaj velikega, mogočnega, a brez prave moči v sebi. Po planjavi je videl ljudi okoli ognjev, kjer so kuhali in čul je njih divje petje.

Na svoj dom je malo mislil. „Morda je že vse pogorelo,“ je mislil, ko se je včasih oziral preko gričev na zapad. A vesel je bil, ko se je spomnil sinov. Motilo ga je le to, da pri krčmarici Cili ni bilo, kakor je on hotel. Možiti se ni hotela, a videl je mnogokrat,

da ni on edini ženin njen. Tolažil se je z mislijo, da zdaj ni čas za svatbe, ampak da pride vse potem, potem . . . No, kdaj, o tem ni hotel misliti. Zato je včasih iz nejevolje pil pozno v noč. Takrat je dal vselej poklicati Gervaza, pogledal ga je z mokrimi očmi in rekel:

„Dobro delaš, Gervaz, duša, junačina! . . .“

A Gervaza to ni veselilo. Izpremenil se je zelo. Bil je sel in je begal na svojem visokem konju s poročili med vojsko na Dolenjskem in ono, ki se je zbrala na Štajerskem. In kadar se je vrnil z novicami s Štajerskega, je ležal po cele ure na vrtu in sanjal. Ni hotel, da so ga hvalili starejšine, hotel je, da bi ga hvalila ona. Nič drugega, samo da bi ga pohvalila in rekla: „Gervaz, ti si junak! . . .“ in dovolj bi bilo. A Cilika se je smejala drugim in njega ni pohvalila nikdar. Menda niti vedela ni, kaka in kako nevarna je pot preko Save na Štajersko in nazaj. In hotel ji je nekoč to pripovedovati. A Cilika ga ni razumela, zasmejala se je in rekla:

„Kaj pripoveduješ to meni? . . .“

Zaraditega je bil Gervaz zelo žalosten in je sanjaril po cele noči. Izogibal se je vseh in najbolj srečen je bil, kadar je bežal s konjem preko Save na Štajersko in so se mogle nemočene z njim pogovarjati lepe misli ob poti, sladke nade, čudovito lepe sanje o bodočnosti. Teh mu ni mogel vzeti nihče . . .

Nekoč se je ustavil v samotni hišici na Štajerskem in je čakal poglavarjev kmetske vojske. Deklica je bila v hiši, prijazna in lepa. Ležal je na klopi in se pogovarjal z njo. Kakor da se mu je posvetilo takrat; zdelo se mu je, da je od dolenjskih gričev preko Save

do štajerskih goric ena pot, en konj, en Gervaz. Vse drugo je izginilo; na eni strani Cilika, na drugi deklica v samotni hišici. Kaj bi lahko utegnilo biti vse iz tega, o tem so mu govorile sanje vso noč.

A ko je jezdil drugo pot s poročilom med štajerskimi goricami, je bila hišica požgana in deklice ni bilo nikjer... Grad je požgal, grad je vzel... In odslej mu je bila pot preko Save žalostna. Prazna mu je bila pot, prej tako polna sanj. Zato je Gervaz žalosten sedel poleg očeta. Sam je bil, osamljen čimdalje bolj. In ni ga mogla ganiti pohvala. In tožilo se mu je zelo po domu in po vrtu, kjer je bilo vse tako krasno, nemočeno.

„In kje je Rok?“ je vpraševal Gura.

Gervaz je zmignil z ramami. Kako bi vedel o njem? Odšel je s četo in se ustavljal, kjer so bila lepša dekleta. Taka je bila njegova navada.

„Ženi se, he, babjek,“ je godrnjal Gura. „Pije, poje in nikjer ga ni, kjer je treba!“

„In Andrej, Andrej?“ je vprašal Gura zopet.

„Pri konjih . . .“ je odgovoril Gervaz.

In zgodilo se je, da je Gura ob takih časih zvečer začutil v sebi tisto čudno silo, kakor jo je čutil včasih doma, ko se mu je hotelo, da bi objel vse tri sinove. Nekaj težkega in neprijetnega mu je leglo take čase na prsi, da so se mu zarosile oči. On pa je prijel čašo in jo izpraznil do dna. Pomislil je na Roka, kako kje poseda po gostilnicah in ljubi dekleta in na Andreja je pomislil, kako leži na travniku med konji. Vse brez doma. In zaželel je, da bi Gervaza objel in mu govoril lepe besede.

„Ti edini si ves moj, naš; ne po obrazu, ampak po duši! . . .“ In zdelo se mu je, da ga zelo ljubi in

nikakor mu ni bilo mogoče povedati, kako mu je pri srcu.

„Junačina, Gervaz, pij!“ je dejal. „Delo bo kmalu končano; še nekaj dni in pojdemo.“

Ni pomislil, kam pojdejo, domov ali v boj ali kam, a zdelo se mu je, da tako ne more biti, da pride izprememba.

„So velike nevarnosti na poti, Gervaz?“ je vpraševal. „Pazi, da jim ne prideš v pest; hudiči so gosposki ljudje!“

Gervaz ni odgovoril ničesar, komaj je slišal te besede. Kaj nevarnosti, ko bi bilo kaj plačila! Ne slava, ne pohvala — drugo plačilo, da bi bilo!... Da bi se vrnil truden in bi ga vprašal kdo: „Truden si, Gervaz?“ — „Truden“. — „Odpočij si pri meni, sladka duša“. — In če bi počival med sladkim šepetanjem, to bi bilo plačilo.

„Drugič pošljemo drugega na pot. Zakaj bi vse delal samo Gura! Mnogo jih je tu. A bojijo se te, Gervaz, kaj, na potu? Junačina! Pij...“ In ugajal je Guri njegov sin, da je bil ponosen, in se je oziral okoli, komu bi pokazal: „glej, moj najmlajši, kakor ptica leta preko Save“. „No, potrpi, Gervaz. Imaš vsega dovolj? Denarja, na! Drugo dobiš vse tu. Ko se vrnemo, oborjemo, obsejemo. Vse bo lepo, na pij, Gervaz...“

Tako je govoril Gura, Gervaz pa je odšel na prosto, da bi mu bilo tam laže pri srcu.

Zunaj je svetila pomladanska noč. Planjava je bila mirna, le od daleč je bilo slišati šum.

Gervaz je stopil na hodnik in bela senca se je zganila tam. Obstal je in si je komaj upal stopiti dalje.

„Gervaz,“ je šepnil nekdo.

Stopil je bliže; tam je slonela Cilika sama.

„Kaj sloniš tako?“ jo je vprašal.

Slonela je nepremično in gledala je v noč preko planjave.

„Kje je Rok, Gervaz?“

Obstal je poleg nje in žalostno mu je bilo v duši. Nič drugega ni mogla vprašati nego to? . . .

„Ne vem; odšel je in se ni vrnil . . .“

„Ali je ubit?“ je zašepetala, kakor da vprašuje gluho noč pred seboj.

Gervaza je stresnilo. Nikdar mu ni prišlo na misel kaj tako groznega.

„No, kdo ve,“ je rekel.

Deklici so se zasolzile oči in njemu se je smilila v srce.

„Tako je, kadar je človek ljubljen, za menoj pa se ne bo solzil nihče,“ je mislil. Slonel je nekaj časa ob nji in ni vedel, kako bi jo potolažil: nič ne bi bilo boljše, ako bi ji povedal, da poseda Rok bogve kje po krčmah in ljubi dekleta. Hotel je oditi.

„Kam greš?“ ga je vprašala.

„No, grem po polju, tam je prijetno . . .“

„In nečeš biti z menoj?“

Sladka misel mu je napolnila srce.

„Rad sem pri tebi, Cilika . . .“

„Gervaz, jaz sem tako nesrečna . . .“

To je Gervaz čutil, a kako naj bi ji pomagal?

Prijel je njeno lepo ročico s svojo nerodno roko.

„Ne jokaj, vrne se!“ Tako zelo rad bi jo bil potolažil.

„Nikdar več . . .“ je rekla in je glasno zaplakala.

Na cesti je zaropotalo in naenkrat je oživila krčma. Priletel je bil poslanec s Štajerskega z novico, da se bliža gosposka vojska.

Gervaz je odšel na vrt in na planjavo. Vse, kar se je bilo zgodilo, ga je tako bolelo . . . Stopal je dalje med vozovi in konji. Kmalu je prišel na kraj, kjer je navadno ležal Andrej. Bila je tam ograja in konji so bili privezani ondi.

Andrej je ležal znak in je gledal proti nebu. Kaj je bilo njemu zdaj do vse vojske? Vedel je, kje stoji hiša, kjer gospodinji Maruša. To je bilo vse. In kaj je pravzaprav čakal tako dolgo, celo vrsto let, vso mladost? . . . Samo zato, da vidi, kako je hrepenel zastonj? Pač, tam, tam za griči leži pokrajina s kočo, z vrtom . . . Tam je vse; polje leži lepo rozorano spomladi, vzcvete, dozori poleti, klasje se ziblje, pride žetev, porumeni polje, prihiti jesen, sneg pobeli pokrajino . . . Tam je vse.

Andrej se je ozrl, ko se je bližal Gervaz.

„Ti si“ . . .

Gervaz je legel poleg njega na seno.

„Gosposka vojska se bliža, jutri odidemo,“ je rekel Gervaz.

„Odidemo,“ je ponovil Andrej.

In ležala sta vštric molče, vsak s svojimi mislimi in sanjami. Okoli krčme se je razlegal hrušč in trušč množice, ki se je navduševala ob pijači; vmes se je čulo razbijanje kovaških kladivov . . . Temne sence konj so ležale po travnikih in vmes so se svetile bele štorije nad vozovi. Oblaki so se podili pod nebom in zdajpazdaj na široko potemnili pokrajino.

In ležala sta oba brata vštric, čutila sta, da si imata mnogo povedati, toda molčala sta oba. Mesec je priplul proti zapadu.

Polje.

In, ko se je zaznaval dan na vzhodu, ko so zagoreli vrhovi Gorjancev v jutranjem solncu, ko so izginjali v temi mrakovi in so se širili po nebu žareči se koľobarji, takrat se je zbudila vsa planjava, dvignila se je vojska. Peš in na konjih se je pomikala v črnih dolgih vrstah proti Savi.

Zveselila se je vojske pomladanska priroda. Kakor da je oživela z njo vred, kakor da jo pozdravljajo cvetoče trate in livade, kakor da ji pojo ptiči po gozdih, kakor da jih izpodbujajo na boj bele megle, enake gorskim vilam.

Ponosno je jezdil Gura na čelu mnogoštevilne čete, ki je z glasnim šumom in petjem, oborožena s svetlimi ostniki, korakala za njim. In na levi mu je jezdil Gervaz z dolgim cepom in na desni Andrej z ostnikom na rami.

„Samo da bi se prikazali!“ si je govoril Gura, „vse pade, vse zlomi železna kmetska pest . . .“ In njegova roka je trdo poprijela puško pred seboj. Pomislil je na Gervaza, ki je bil višji od vseh drugih in na Andreja, ki mu je bila trda roka. „In njega ni . . .“ — „Babjek!“

Prišli so do Save in četa za četo se je prepeljala.

Mogočno so šumeli valovi reke pod težkimi čolni. Njen breg je bil daleč tja do iztoka Krke poln živih trum, ki so polegale ob nji ter čakale, da pride vrsta nanje. Dolgo že ni videla Sava take vojske na svojem obrežju. Ptice so bežale pred veliko množico in so s svojimi jatami razglašale po daljnem obrežju dogodek velikega dne. Valovi so grmeče šumeli zbranim mno-

žicam, kakor da pozdravljajo narod svoj, hiteč na boj za svoje pravice.

Čete so prestopile reko in se zbrale na drugem bregu.

„Sedaj se začne zmagoslavni pohod!“ je dejal Gura sam sebi, ko je stopil njegov konj na štajersko stran.

Popoldne se je skrilo solnce za oblake. Svit požarja je kazal v daljavi, da se je začela krvava igra. Gorele so vasi. Ljudje, ki so prihajali po cesti, so prinašali grozних novic o gosposki vojski.

Starejšine so se sešli na posvetovanje.

„Naprej, naprej!“ so kričale množice. Divji krik je odmeval od vinskih goric naokoli.

In dalje so se usule navdušene trume. Pesem se je glasila naokrog, ostniki so žvenketali nad nepregledno množico, ki se je valila dalje z mogočnim neuzdržnim hrepenenjem.

„Naprej za staro pravdo!“

Valile so se čete preko polj in vasi. Hoteli so dovršiti delo, da bi potem odpočili na svobodni zemlji.

„Naprej za staro pravdo!“ Kje je sila, ki je večja od te sile? Kdo naj zadrži reko, ki je udrla preko jezov in si išče svobodnih poti? Kje je kdo, ki bi ga ne navdušil veliki dan: nepregledne črne množice hite v boj.

„Naprej za staro pravdo!“ In od vseh strani hite nove trume.

Tako so se usipali roji dalje. Razgrnile so se gorice, ravnina je bila med njimi in tam so gorele vasi. Gosposka vojska je stopala preko ravnine...

Gura je pridržal konja. Stal je na griču in je dvignil roko. Obstala je četa za njim, toda množice so že drle nizdolu in hrum je zaglušil opominjajoče

besede. Kakor plaz se je udrla vojska proti gorečim vasem, pok pušk je odmeval med visoko pesmijo: „Stara pravda!“

Gervazu je zarezgetal konj, nemirno je obstal. Gervaz se je ozrl po ravnini; videl je, kako se je dvignila gosposka vojska na velikih konjih s svetlimi ščiti in v železju. Spomnil se je na bajko, ki jo je videl pred seboj v sanjah tolikrat. Vsa dolina se je zavila v meglo dima in divje je hrumelo od vseh strani. Poprijel je cep, stisnil je konja z nogami in planil naprej v valečo se množico.

Zapodili so se težki konji z oboroženimi jezdeci in so mečkali nešteto množico. Tisoče ostnikov je molelo proti njim, a jezdeci so se dvignili in dirjali med množico. Vzpenjali so se ranjeni konji, padali so jezdeci. Žvenket orožja se je mešal s pokanjem pušk in v bojnem šumu je od daleč donela vedno navdušeno se glaseča pesem mnogoštevilnih množic, ki so se usipale proti gosposki vojski:

„Naprej za staro pravdo!“

Gura je sprožil puško in jo vrgel na tla. Prijel je svojo dolgo sabljo in čutil je svojo krepko moč. Zagledal je Gervaza pred seboj na visokem konju, kako bje naokoli z dolgim cepom pred ostniki, ki mole proti gosposkim konjem.

„Smrt psom!“ je zavpil Gura in zopet mu je pogled obstal na Gervazu.

„Gervaz, junačina,“ je vzkliknil, „bij, duša!“... in velika šumeča množica ga je vzela s seboj. Ozrl se je naokoli in je videl, kako še vedno dero trume za njim.

Naenkrat je začul od zadaj grozen vrišč. Ni videl ničesar razen valeče se množice.

„Naprej!“

Še je videl, kako se vzpenja tam dolg jezdec z velikim cepom, kako bije med konji, kako se mu vse umika, zdaj, zdaj — in padel je visoki jezdec, konj se je vzel in nastala je tam velika gruča. Gura je pognal konja in udrihal po temnih obrazih, katere je videl pred seboj . . . Čutil je, kako se je dolga turška sablja nekolikokrat zarezala v nekaj mehkega, kako so izginjali temni obrazi z blestečimi se očmi — naenkrat pa je začutil, kakor da pada. Ponehal je hrum in utihnil je krik.

Med tem pa je že bežala nešteta množica preko polj in cest v gozde in na griče. Gosposka vojska je zmagovala in posekala vse, kar je bilo živega. Vsa ravnina je bila pokrita s krvavimi trupli, preko njih pa so ležali zlomljeni ostniki in izpaljene puške. Andrej je podil konja nazaj po cesti proti Savi, da bi nesel grozno novico na drugo stran. Čutil je za seboj vik in krik bežečih in topot gosposkih konj ter žvenket orožja . . .

Nikjer več glasu o stari pravdi . . . Nikjer navdušujoče pesmi, nikjer moči. Sam obup, pogin . . .

In Andrej je podil konja, da bi se rešil.

„Preplavam Savo,“ je mislil Andrej, „pohitim k njej, k Maruši . . . in odidem domov . . . Domov? Ali še stoji pokrajina s kočjo in vrtom . . . In tako je zahrepenel po domu. Breg Savin se je že polnil z begunci, mnogo jih je že plavalo v valovih. Vse je bežalo. Valovi so šumeli mogočno, veličastno, pod temnim oblačnim nebom. Vse je hitelo proti reki in po bregu navzdol . . . a takoj je prihitela vojaška četa, braniti prehod čez reko. Vse je planilo v vodo in mo-

gočni valovi so pobirali drugega za drugim s seboj v deročo strugo.

„Čemu bežim?“ se je vprašal Andrej in se spomnil Gervaza in očeta. „Braniti je treba reko!“

Pok pušk se je razlegel nad bregom. Prestrašeni konj je planil v valove in pokopal pod seboj jezdeca. Sava je mirno valila naprej svoje valove, ki so rastli, rastli, šumeli in kipeli, polnila so jih človeška trupla . . .

Ko je zakrila noč Posavje, je utihnilo vse naokoli. Sava je šumela mirno in pripravljala se je nevihta za gorami. Ob bregu reke je stala straža na konjih. Sredi noči je zaplapolal plamen nad krčmo sredi planjave, da je razsvetljeval temno noč vojaški posadki.

Ko je po deževni noči zasijal dan, je bila pokrita severna stran Save z mrličmi. Ravnina med goricami je bila kakor grob; bela megla se je plazila preko nje in nad mrličmi so se oglašali krokerji. Bilo je pusto pomladansko jutro.

Ptiči se niso oglašali po drevju ob cestah. Tam so viseli obešenci v strah vsem, ki bi se še hoteli upirati. Vrane in krokerji so obletavali mrtve obraze in kričali v svet o veliki grozi. Med obešenci je visel na drevesu tudi Gura. Poleg njega je visel dolg kmet z zvezanimi rokami . . .

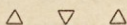
Na pogorišču ob cesti, kjer je stala krčma, ni bilo sledu življenja. Planjava okoli je cvetela v mladem jutru, gosta megla se je vlekla preko nje. A na pogorišču ob cesti, kakor da je sedela bela smrt in dim se je vil nad mrličem, ki je ležal ob cesti. Ležal je Rok s prestreljenim srcem, z ostnikom v roki . . .

In čas je pokopal mrliče na polju in naše polje je naš grob. Tak je bil boj za staro pravdo. Tako so šli

dedje na globoko Posavje klicat starih dni nazaj. Tako je hrumel narod na bregovih Save, tako se je boril in padel. In padlo je z njim hrepenenje po svobodi, sanje o bodočnosti, bajke o preteklosti. Vse je padlo in vse je bilo kakor grob.

Vzplapolal je nekoč ogenj na pokrajini in zgorela je Gurovina in zgorel je zadnji spomin o hrabrih Gurih za kazen, ker so hrepeneli. Pristava je vzrastla na pokrajini, gosposka pristava na kraju, kjer je gospodaril gospodar Gura.

Sava šumi z mogočnimi valovi. Na njenih bregovih leže grobovi. In kadar nad Gorjanci zasije pomlad v deželo, osiplje grob, veliki grob s cveticami. Zaljubljen vasovalec si poje preko planjave v majski noči veselo pesem. Kako ne bi pel, ko novo življenje kipi nad grobom in so davni časi zdavnaj pozabljeni. V zimskih večerih morda pripoveduje ded bajko iz preteklosti.

Predikant.

1.

Visoko se je spenjalo jasno nebo nad poletno nočjo. Kakor obešene lučice so trepetale zvezde na čistem modrem svodu. Obla jasnega ščepa je plula že ves večer med njimi in se je bližala zenitu. Veličastne sinje višave so obzarjale svet pod seboj. V odsvitu žarkih nebeških svetov, napol temna napol razsvetljena, je plula zemlja kakor edina med milijoni zvezd svojo neskončno pot, ko je bilo drugod vse jasno in svetlo. Njena polja in travniki so se porosili z nočno roso, ki so se v njej svetlikale travice in cvetlice; gozdovi so skrivali temo pod svojimi vrhovi z belimi meglicami. Kakor mir je plavala jasna poltema od gora do gora daleč naokoli, v daljavi so strmeli nemi vrhovi v veličastvo nad seboj. Ne pesmi ne glasu ni bilo v veliki tišini.

Na vrhu griča, kjer zavije cesta v dolino proti vasi, se je pojavila visoka črna senca. Uren je bil korak poznega popotnika in ni se ustavil niti ob kapelici na vrhu griča, koder so se vozniki z darovi priporočali svetnikom za srečno vožnjo. Trdi koraki so enakomerno odmevali po nemi noči in po cesti se je z njim pomikala dolga vedno izpreminjajoča se

senca. Dolga suknja je segala skoraj do peta, široko-krajni klobuk je senčil mlad, bel obraz.

Nenadoma se je popotnik ustavil. Med poljem v dolini so se pokazale slamnate, z mesečino oblite strehe; bele stene s sanjavimi okni, temni oboji s črnimi linami so se kazali izpod njih. Iznad kopice streh se je dvigal med drevesi bel stolp stare cerkve. In okoli cerkve so stali drobni leseni križi, drug ob drugem, grob za grobom se je vrstil, pokrit z visoko travo, s samorastlimi cveticami . . .

Obstal je popotnik in se zagledal tja čez dolino, obstala je nepremično črna senca na cesti, utihnili so odmevi korakov v gluhi noči. Obstal je tako, kakor zatopljen v globoke misli. Počasi je dvignil glavo, lunin svit mu je posvetil v mladi beli obraz. Komaj mu je bilo nekaj nad dvajset let. Iz modrih globokih, črno obrobljenih oči je sijala vsa njegova sanjava duša, kakor da leži tam v njih nekaj globokega, velikega, tako veličastnega, kakor je nebo nad zemljo. S prvo brado obrastlo lice je kazalo veliko utrujenost; med milimi potezami bledega obraza se je javljala trpkost.

Sklenil je roke na prsih, zagledal se je v nebo in je vzkliknil:

„Bog, Bog . . . ti nebo visoko, ti jasna noč! . . . Ah, sam, sam v tebi in pod teboj! . . . Senca edina spremlja mene, poznega potnika, po samotni cesti in odmevi korakov v gluhi noči so edini, ki odgovarjajo korakom mojih stopinj na mučni poti. Ne stopa zvesti prijatelj ob meni, ne slišim sladkih besedi ljubeče duše. Le črna senca in temni odmevi, oboje z menoj in z mojo hojo — in brez mene ni . . . ni niti sence, niti odmevov. In mučna pot je, samo če sem jaz, — ah,

in žalost v srcu živi samo z menoj — in brez mene ne more biti žalosti v srcu . . . Bog, Bog . . .“

Umolknil je. V njegovih očeh so se zablestele solze in so zdrknile po licu. Šepetal je gledajoč proti nebu, kakor da ponavlja poslednje besede. Stisnil je ustnice; zdelo se mu je, da je govoril grešne besede. Temna črna misel mu je hotela zakriti jasni pogled. A trpkost na licu se je omilila v sladak smehljaj, izginil je mrak z lica, solze kakor da so tonile v globokih očeh.

„Ne, ne, Bog, ti veš, s teboj govorim. Hočem biti. Črna senca naj hodi z menoj po mojih potih, temni koraki naj bodo odmevi mojih stopinj, brezkončna bodi mučna pot — a jaz hočem biti, hočem hoditi pot resnice! . . . In vsa ta jasna moč pred menoj z visokim modrim oblokom, s prižganimi lučmi nad menoj in z zeleno zemljo pod seboj, da so ji kakor z biseri tla posejana — vsa ta jasna noč je svetišče tvoje, in v njem hodim jaz po trudnih potih. In z njih izginja črna senca moja, temni odmevi se gube v sladkostni pesmi močnega šepetanja in v duši moji vstaja radost, radost velika kot solnce, da presije vsako meglo žalosti, ki prihaja iz temnih daljav . . . In ti vidiš to, Gospod, in ne sodiš . . .“

In tako je gledal proti nebu, njegova misel je hitela v neskončne višave, duša se mu je polnila s sladkim mirom, pred njegovimi očmi je sijala samo visoka jasna noč z milijoni zvezd, polna vzvišene tolažilne pesmi. V njo se je spojilo vse njegovo bistvo, da je čutil, kakor da je samo zemlja pod njim, zelena, z biseri posejana, nebo nad njim, neskončno, polno zvezd — in on med nebom in zemljo. Zato je izginila

senca na cesti, koraki so utihnili, pot je vodila kakor v neskončnost, tja, kje izginja vse za vselej.

Popotnik se je zdramil in pogledal na vas pred seboj v dolini. Pokazala se je naenkrat zopet, kakor da je bila prej izginila v zeleni; z biseri posejani zemlji. Mogočno je posijal stolp nad slamnatimi strehami. In na pokopališču kakor da so zatrepetale gomile in velik grob je ležal med njimi in je rastel.

Zatrepetal je popotnik, zagledal se je še enkrat v krasno noč in je stopil naprej po cesti. Bilo mu je, kakor da se je poslovil od čudovite pesmi, ki je bila za hip utolažila utrujeno dušo; zagledal je zopet črno senco na cesti, temni odmevi so spremljali njegove korake v noči in cesta je bila trda, neprijetna. Povesil je glavo in odšel proti vasi. Izginil je med temnimi hišami, in čez nekaj časa je stal ob grobu na pokopališču. Zganila se je njegova dolga postava in legel je nad grob. Zakrival je svoj obraz v roke in poljubljal rjavo prst. Globoki vzdihli so hiteli iz prs, neutošni, neutolažni:

„Mati, mati!“

Majhen lesen križ se je dvigal nad grobom, kjer so poganjale prve trave. Trde prstene grude so ležale druga ob drugi, kakor so jih bili nasuli pogrebci. Dvoje rož je venelo na vrhu, danj jih je opalil z gorečimi žarki. In v grobu, tiho, vse mrtvo, in tiha mrtva spi mati, tako ljubljena, tako sladka . . .

„Mati, mati! Ti si umirala in mene so preklinjali ob tvoji postelji, in kaj je čutilo tvoje srce? Govori, mati.“ In tiho, mrtvo se je podsula prst nad grobom. Nikjer odgovora.

„Ljubil sem te, in ti si me ljubila, a glej, ljubil sem resnico in nisem smel k tebi, nisem smel gledati

tvoje ljubezni polne umirajoče oči, nisem smel slišati tvojega poslednjega vzdih. Ah, in morda je težka misel motila tvoje blago srce v zadnjih trenutkih. Morda nisi odpustila sinu, da je ljubil resnico bolj nego tebe. In drugi so ti govorili, da živim v prevari in so kleli izgubljenega sina. A ti nisi klela, ne, tvoja ljubeča ustna niso poznala kletve za sina, mati, ti nisi preklinjala. Vem, neskončna je ljubezen matere in neskončne ljubezni vredna, in glej, mati, ki tvoj duh plava nad grobom tem, ali ni bila velika ljubezen, ki sem ti jo daroval, da sem ljubil resnico, da sem šel za njo po težkih potih, da sem vreden življenja, ki si mi ga dala? Ne, ti me nisi mogla preklinjati in zdaj čutiš sina ob grobu, ko hodi dalje na svoji poti resnice, utrujen in preganjan. V laži živi svet in ne ljubi tistih, ki govore resnico. Mati, mati . . .“

In zdelo se mu je, kakor da raste grob visok in prsten visoko nad njim, tako visoko, da zakriva celo jasno noč in ga pokriva s svojo senco. Zašumelo je nad travami preko grobov: Kdor ljubi očeta ali mater bolj kakor mene . . .

Popotnik je dvignil glavo.

„In kdo si ti? . . .“

„Jaz sem, ki polnim duše s hrepenenjem po meni in sem začetek in konec hrepenenja. Jaz sem, ki dajem življenje, da v meni živi življenje življenja, kdor noče živeti življenja smrti. Jaz sem vzrok in posledica življenja. V meni je pozabljenje, da izginja črna senca popotnikova, da se gube odmevi korakov v noči, da se cesta, utrudljiva in brezkončna, izpreminja v zeleno zemljo z biseri posejano, da je obok neba nad njo kakor svetišče polno luči, zakaj jaz sem namen in cilj pozabljenja...“

Zagledal se je popotnik, ko je poslušal te besede. Razgrnila se je zopet jasna noč pred njegovimi očmi in od tam so se glasili odmevi velikih besedi, ki jih je bil slišal v svojem srcu. Izginil je grob pred njim. V njegovi duši je bilo jasno, v srcu je čutil sladko tolažbo. Zagledal se je v prst pred seboj in je pre-mišljal svoje življenje.

2.

Bilo je to ob času, ko je prišla nova vera v deželo. Star pater je hodil takrat iz samostana v vas. Bil je tam doma. Starček je bil suh, visok, osivela mu je bila brada od starih let. Prijazen je bil in ljubili so ga vsi vaščani. Preživel je bil vso mladost v samostanu in na starost se mu je zahotelo, da bi bival med svojimi. Prišel je v rojstno hišo in se je pogovarjal z vaščani. Sestra je živela tam s hčerko in sinom. Ljubil je stari pater vse in po laseh je božal otroke, ki so se naslanjali obenj. In nekoč je pater odšel v samostan ter je odpeljal dečka s seboj. Lepo pomladansko jutro je bilo, ko sta stopala po široki cesti med omlajeno prirodo. In tako je govoril modri pater:

„Poglej, vse kar vidiš, je delo Boga in danes greš z menoj na pot, da se mu posvetiš na vekomaj, in ga boš hvalil ter razglašal slavo njegovo . . .“

Stopal je deček vštric resnega patra in težko mu je prihajalo v duši. Izginila je vas med poljem in komaj vrh rdečega zvonika je molel nad zeleno dolino. Zapustil je bil tam mater in sestro in storilo se mu je milo, ko je pomislil nanje. Solze so se mu udrle po licu. Ustavil se je na cesti beli pater in je dejal:

„Ti jokaš po domu, sinko! A pomisli, da je drugod tvoj dom, da si poklican v veliko službo. Zgodaj se nauči pozabljati svet in zatajevati se, da boš rasel v popolnosti. Zakaj v tem dosežeš večno življenje — in to je tvoj namen . . .“

Šel je pater dalje po cesti, resno mu je bilo lice, častitljiva njegova siva glava. On pa je korakal zraven njega, gledal je po lepih tratah in livadah, po gričih in gozdih in se je spomnil lepih iger, ki jih je bil igral z otroki. In vnovič so se mu udrle solze. Obstal je pater in ga prijel za roko:

„Ti jokaš, ker ne boš skakal po travnikih in se igral z otroki. A pomisli, da ni tvoj poklic: igrati se, ampak živeti! Živi pa se v Bogu, v molitvi . . . Zato se človek zapira v celico, da nemočen moli Boga.“

Usušile so se dečku solze in tolažba mu je prihajala v srce. Stopal je poleg patra in mislil o njegovi popolnosti ter si ponavljal njegove besede. Težko mu je bilo sicer v srcu, a hotel je zmagati. Ni gledal več po tratah in livadah in branil se je želja, da bi se igral z otroki. Pomislil je na samostan. In pred njegovimi očmi se je pojavilo belo zidovje, polno celic, visoko obgrajeno in tam možje, menihi z resnimi obrazi, s trdimi pogledi. Nikjer nobenega znanca, sami tuji obrazi, neprijazni, strogi . . . In udrle so se mu solze po licu.

„Zakaj se jokaš?“ je vprašal pater.

„Bojim se samostana.“

„Ne bojiš se samostana, ampak bojiš se izgubiti svojo prostost. In ne veš, da mora človek vse darovati Bogu, celo sebe. Otrok si, maloveren. Tam se človek zveliča laglje, nego med svetom in zato te vodim s seboj...“

Le ena sreča je in ta je večna — in za to srečo je vredno, da se človek daruje vsega . . .“

Resno je bilo obličje belega patra in dečku so zdrknile zadnje solze preko lic. Premišljal je te besede in hitro sledil z dolgim korakom strica-patra . . . Hotel je pozabiti obraze sosedov, prijazne ljudi, vas, zelene trate in hotel je živeti med zidovi, med strogimi patri, moliti in služiti si srečo, ki je o nji govoril beli pater s tako vnemo . . .

Tako sta prišla do samostana. Veliki beli zidovi so se dvigali na ravnini sredi zelenih gozdov.

„Tam je samostan,“ je rekel pater.

Obstal je deček iz samega strahu — pomislil je — in stopil za patrom.

Stopila sta v veliko cerkev, kakršne deček še ni videl niti v sanjah, in pater je govoril:

„Poklekni in moli in zahvali Boga za srečo, da si prišel v to hišo!“

Nečak je pokleknil in molil.

Vstala sta in sta odšla po dolgih hodnikih, da so koraki votlo odmevali od zidov. Vrata za vrati so se vrstila, stene so bile polne starih podob in napisov. Ustavila sta se pred malimi belimi durmi.

„Tu je prior,“ je rekel pater.

Vstopila sta v celico, kjer je sedel starček lepih rdečih lic.

Patra sta govorila latinsko, on pa je stal in gledal podobe po stenah. Obrnil se je k njemu prior in rekel:

„Pokorščina, fant, to je prvo, pobožnost in čistost...“

Gledal je priorju v lepa rdeča lica in komaj je razumel, kaj mu govori. Preden se je zavedel, ga je porinil pater skozi vrata in ga odvedel po dolgih hod-

nikih v zakristijo. Srečavala sta menihe, ki so gledali za njima.

In tam se je začelo takrat novo življenje med zidovi, dokler ni prišel dan krasan, kakor ko solnce izhaja po jutranji zarji.

3.

Temna je bila noč, ko je zapel zvonec pri samostanskih vratih ter zdramil mladega patra Marcelina iz globoke molitve. Vstal je in se približal oknu.

„Kdo je?“

Zunaj je stal kmet v temi in naznanjal:

„Nevarnost je velika, gospod! Napadli so jih menda hudobni ljudje na cesti, konji so se splašili in zvrnili so prav pod klancem. Gospod leži v hiši ob cesti . . . Ako bi šli takoj, mudi se . . .“

„Pojdemo takoj!“

Odšel je mladi pater in poklical starega. Temno so doneli njiju koraki po hodniku, ko sta odšla v cerkev.

Kmalu nato je pozvanjal zvonček preko polja. Utrudljiva in umazana je bila pot, noč temna. Najprej je stopal kmet in molil glasno, za njim je stopal on, pater Marcelin z zvončkom in zadaj stari pater. Mračno so gledali lesovi preko polja in oblaki so viseli prav nad njimi, kakor da gledajo na pot, kjer hodi trojica. Po polju se je slišal šum voda, ki jih je bil zvečer razlil tam dež. V daljavi se je včasih posvetil dolg blisk.

Blatna in težka je bila pot, vendar je bil pater Marcelin vesel, da je zunaj.

Mučna je bila danes črna noč v celici ob porti, mučna, polna dvomov. Globoka je bila njegova mo-

litev, a motila jo je težka misel. Zunaj je bučala zvečer nevihta okoli samostana, grom je odmeval od visokih zidov, da se je stresalo v temelju mogočno zidovje. In zdelo se mu je, kot da mu Bog govori v gromu: Velika je sila moja, ne dvomi! Majhen si, človek, ne dvomi! Vse, kakor je, je božje, ne dvomi . . . On pa je poslušal grozeče grmenje in govoril je tiho:

„In vendar, Gospod, ni nič popolnejšega, nego to, kar ti dajemo, nič višjega?“

Grom je bučal v temni noči.

„Da, Gospod, življenje med zidovjem in zunaj zidovja je ničevno, nevredno Tebe in nas . . . Sprejmi me in hočem iti in prenoviti življenje in človeka v njem, v duhu Tvojem . . .“

In zopet je grom stresal zemljo.

„S čim ti služim med zidovi, ko je prazno moje življenje, brez dela in srce tako polno, da bi šel na mučna pota ter dvignil ljudstvo, ki je s Tvojimi služabniki vred šlo na pota, tebi tuja.“

Takrat je bil zapel zvonec . . .

Zato je bil srečen sedaj, ko je stopal po težavni poljski stezi v temni noči in je hvalil moč nad seboj, da je uslišala njegovo prošnjo.

V daljavi se je zasvetila plamenica. Kmet je molil glasneje . . . Iz množice okoli baklje je kipela pobožna pesem.

Tam ob cesti pred hišo je stal voz z dvema konjema. Vežna vrata so bila odprta. Kmet je vstopil z glasno molitvijo, zvonček je utihnil. V hiši je ležal na kupu slame, pokritem z belo rjuho, gosposko oblečen star mož in poleg postelje je klečala deklica v gosposki obleki in si brisala solze z belim robcem.

Pater Marcelin je obstal in pokleknil ob klopi. Stari pater je sedel na stol poleg postelje. Kmet je odšel. Deklica si je zakrila obraz.

„Kaj se je zgodilo?“ je vprašal stari pater.

Nihče ni govoril.

Deklica je odkrila obraz; Marcelin je videl krasne oči, orošene od solza, bel čist obraz, kakor angelski. Pogledala je patra in rekla:

„Hvala vam, jako lepo je, da ste prihiteli v tej črni noči. Napadli so nas na cesti in komaj smo si rešili življenje. Bog vam plačaj vaš trud, toda . . .“

Tu se ji je ustavila beseda. Zganila se je velika postava na postelji, temen z brado obrastel obraz se je ozrl na patra. Oči so se zasvetile in močan glas je zadonel po sobi:

„Ljudje, ki so nas napadli, so vaši. Jaz sem protestant. Verujem v Krista Boga . . .“

Utrujena je padla glava nazaj na zglavje . . . Deklica je zaplakala. Stari pater je s strahom stopil korak nazaj.

„Pojdi sin!“ je rekel patru Marcelinu, „zastonj je delo pri pogubljenih!“

Peter Marcelin je obstal. Neznana sila mu je polnila vso dušo, pokleknil je ob drugi strani postelje in dejal:

„Bodi hvaljen Bog! Naj vas ne moti moja halja. V imenu ljubezni, ki smo v nji vsi enaki, ne šovražite nas in odpustite sovražnikom! To je po zapovedi Krista, ki verujete vanj.“

Gospod se je ozrl vanj. Razjasnilo se mu je obličje.

„Sladke in tolažilne so tvoje besede, brat. Odpuščam vsem, ki so v zmoti in greše v zmoti . . .“

Deklica je uprla začudena svoj pogled v mladega patra. On pa je čutil svojo dušo tako polno ljubezni do vseh in toliko sile, da bi mogla pomagati, dvigati in reševati.

Stari pater pa je stať pri vratih in strmel nad vsem tem.

„S kom govoriš, sin!“ je dejal s strogim glasom. „Je-li zmota napolnila tvoje srce in kača zapeljala misli tvoje? Vstani in pojdi!“

„Pokorščina!“ je zašumelo mlademu patru v spominu. Vstal je, ozrl se je še enkrat na postelj in molče je odšel za patrom.

„Bog s teboj, brat!“ je klical glas za njim . . .

V veži so ljudje s strahom sklepali roke, ženske so se prekriževale, moški so zmajevali z glavami.

„Brezverca, luteranca, nevernika ste vzeli v hišo! Pazite, da ne ostanejo njegove zmote med vami! Zakaj hudi so časi sedaj, ko vrag moti ljudi in se bliža antikrist . . . Pojdi, sin! . . .“ S tem je stari pater odšel in nastopila sta mučno pot preko polja po temni noči.

Molče je stopal stari pater in le včasih se je slišalo njegovo godrnjanje: Brezverci. Pater Marcelin je korakal za njim, nemirna je bila njegova duša in solze so mu zalivale oči.

Jasnilo se je nad vzhodom in lahen veter je šumel preko polja ter zibal vrhove dreves, da je šumelo po lesu, vsem v rosnih kapljah.

Marcelinu ni bilo mar poti, blatne in temne; v njegovi duši se je svitalo. Razgrnili so se oblaki in pokazala se je prva zvezda. In molil je in govoril: „Razgrni mi ti, Gospod, temo dvomov, kakor tvoj veter razgrinja oblake na jasnem nebu. Daj, da vidim

resnico, da vidim voljo tvojo. Ali ni višja beseda tvoja od besede človeške? In kaj je vera brez del, kaj molitev brez darov in kaj je ljubezen brez resnice? Ali ni torej naša dolžnost, iti med svet, učiti ljubezen in pomagati, reševati? Glej, on veruje v Krista Boga, mi pa smo gledali nanj, kakor na pogubljenega. In koga bi zavrgla ljubezen Tvoja, ki je namenjena vsem? O govori, Gospod!“

Nebo se je jasnilo bolj in bolj, hitreje in hitreje so bežali oblaki za gore . . .

„O, da ni odgovora odnikoder . . .“

In vse je zatrepetalo v prirodi, vse polno življenja po hudi nevihti, po temni noči; razgrinjala se je okolica iz temin in jasnilo se je nebo nad njo. Šumele so vode po razorih med njivami, in čulo se je kapanje dežja s samotnih dreves.

„Vse živi, napojeno z dobrotno vodo neba, vse, povsod . . . In kako bi bil človek izločen iz tvoje ljubezni? Ali ni to najslabša stvar na svetu, polna sovraštva in zmot? In zakaj? Ali ne zato, ker ne pozna tebe v čisti resnici in ne ve, kaj je njegov namen? Zato postajajo ljudje na cesti v temi in čakajo človeka, da ga ubijejo v svoji zaslepljenosti. In mi hitimo v tolažbo k nesrečnim in jim je ne damo . . . O Gospod, kje je ljubezen naša, zakaj hodi po temi našega življenja pot? . . .“

Tako je govoril sam seboj. Dvigalo se je iz teme veliko belo zidovje samostansko in pater Marcelin se je spomnil, kako je stopal še deček s stricem patrom v samostan, da služi Bogu.

„In kje je služba, kje je služba, kje so dela? . . .“

In težja in težja je bila pot, ko sta se bližala samostanu.

„Služil sem sebi, drugim ne, delal sem zase, za druge nič; prazna je beseda brez dela . . . In kaj je ljubezen v srcu, ako je ne deliš bratom. In spomnil se je ljudi v samostanu, ki žive življenje čudno. Dobro življenje je njih cilj, in smejejo se ob velikih trenutkih, govore mnogo, in ne poznajo ljubezni. S studom se je ozrl na samostansko zidovje.

„Iti?“ se je vprašal.

„Kam?“ — „V svet učit ljubezni, delat za ljudi, preganjat zmote, kazat čisto resnico.“

„In kaj poreče svet? . . .“ „Resnica je višja od sveta. Kako moreš živeti v zmoti ter legati sam sebi in drugim? . . .“

Skrit glas mu je govoril te besede.

Obstala sta s starim patrom pred velikim vhomom in stari pater je dejal:

„Velik je tvoj greh, sin! Z grehom na duši prestopaš prag v svetišče. Velika bodi tvoja pokora. Govoril si z nevernikom in si priznaval zmoto za resnico. Bojim se za dušo tvojo. Očisti se! . . .“

Resen je bil obraz starega patra. Vrata so se odprla, vstopila sta in pater mu je pokazal pot v cerkev. „Tam išči milosti . . .“

Tisto noč je pater Marcellin odšel iz samostana.

4.

Nekaj dni potem je obstal pred dolenjskimi mestnimi vratmi v Ljubljani mlad popotnik v slabi obleki; shuššan mu je bil obraz, blede mu je bilo lice.

Gosti črni lasje so se usipali okoli glave, v globokih modrih očeh se je skrivala tiha žalost. Solnce je sijalo jasno preko dolenskih gričev in obsevalo široka močvirja ljubljanskega barja. Ljudje in vozovi so hiteli iz mesta in v mesto . . .

„Kam sedaj, kam sedaj?“ se je izpraševal mladi popotnik in dvignil obraz proti solncu. Prehodil je bil pot po deželi, pot težko, kakor da leži povsod črna tema. Preganjali so ga in mu pretili s pestmi.

„Ubijte luteranca!“

On pa je govoril in jim oznanjal ljubezen. Spomnil se je, da je hodil po deželi mož in oznanjal ljubezen. Preganjali so ga zato in naposled križali.

Smejali so se luterancu v obraz in mu kazali pot iz vasi; pobirali so kamenje in hvalili otroke, ki so metali palice za njim. In ko je prišel do rodne vasi, ognil se je je daleč. Ni smel videti niti matere, niti sestre, niti drugih, ki so ga nekdanj ljubili. Vrgli bi ga iz hiš, ga preklinjali in pse ščuvali za njim. Rodna mati ne bi mu pogledala v oči, ne bi hotela slišati njegovih besedi. Ustavil se je utrujen ob mestnih vratih in mislil je na to pot . . .

Odšel je v mesto, kjer je hitela množica po Starem trgu in po Mestnem trgu v Špitalske ulice. Pomešal se je med nje in odšel ž njimi. Vse je drlo v cerkev sv. Elizabete na bregu Ljubljance, kjer so imeli protestantje v „Špitalu“ svoje pridige. Obstal je pred cerkvenim vhodom. Lepo gosposko so bili oblečeni vsi, on pa je bil oblečen slabo. Obstal je in pomislil: na srce gleda Bog . . . Pred njim se je pokazal obraz lep in prijazen . . . Komaj se ga je upal pogledati . . . Bila je deklica, ki jo je bil srečal ono

noč ob postelji protestanta. Spoznala ga je; njene oči so se zasmejale. Sram ga je bilo, ko je stal pred njo v taki obleki, ona pa je bila oblečena tako lepo. Uprl je vanjo svoje boječe oči . . .

„Vi ste bili mladi pater,“ je vprašala.

„Bil sem.“

„In ste spoznali resnico? . . .“

„Spoznal . . .“

„Bog z vami . . . Kam gre vaša pot?“

„V svet, oznanjat resnico, preganjat zmoto, učiti pozabljeno vero ljubezni.“

„Predikant boste?“

Starka, ki je stala poleg deklice, jo je prijela za roko, naj bi odšla v cerkev; čudno se ji je zdelo, da govori gospodična s slabo oblečenim človekom. Naslonil se je na cerkveni zid in rekel:

„Bog sam naj vodi na pot, ki vodi k njemu! . . .“

Množica je prihajala od vseh strani in cerkev se je polnila. Gledali so ga, tujega človeka in čutil je, da jim je tujec in da so oni njemu tujci. Tudi gospodična je med množico izginila v cerkev.

„Kam sedaj?“ se je vprašal, „o Bog, kako dolga je večna cesta z večnimi vprašanji! . . . Kam? . . .“

Odšel je z drugimi v cerkev in zaprli so vrata. Množica se je gnetla in čakala pridige. Stopil je v zadnji kot, da ne bi motil pričujočih.

Nastopil je pridigar in je govoril o čistem evangeliju, o besedi božji, o veri . . .

Poslušal je lepe besede in zdelo se mu je, da bi on govoril še drugače. In prišla mu je težka misel: kdo je poklican govoriti, kdo je izvoljen? Ali ni dolžnost, da vsak sam išče pot? In ali jo najde vsak?

Kako bi mogel človek hoditi drugo pot, ko je hrepenenje po resnici v njem, ko je zapisano vse v živo življenje, ko ljubezen polni vsa srca . . . Premišljal je to globoko in ni slišal pridigarja. Množica se je zganila, bil je konec. Zagledal je zopet med drugimi obraz gospodične. Obseval jo je žarek prihajajoč z visokega okna in bila je videti tako čista, krasna, angelska.

„Kako je izgubljena moja pot, kako je izgubljena!“ si je govoril. „In vendar je pot k resnici.“

Množica je začela odhajati.

„Kam sedaj?“ se je vprašal. „Naprej? . . .“

In skrit glas mu je govoril: Naprej na pot brez konca.

Tedaj mu je položil nekdo roko na ramo.

Pred njim je stal dolg mož v črni halji, predikant in mu namignil, naj mu sledi. Odšel je za njim po cerkvi v zakristijo. Mnogo gosposkih ljudi je bilo tam in so upirali vanj oči. Pridigar je stal pred njim in ga je nagovoril:

„Bog s teboj, brat! Kam vodi tvoja pot?“

„Naprej brez konca za resnico!“

„Ostani z nami, vabimo te. Enaka je naša pot.“

Zdelo se mu je, da je zasijalo solnce.

„Ostanem in pojdem z vami!“

„Pisati znaš?“

„Znam.“

„Latinsko tudi?“

„Tudi.“

„Prelagal boš pismo.“

„Delati hočem v čast božjo.“

Odšel je z njimi. Prišli so v veliko hišo z visokim vhomom.

„Tukaj delamo.“

Odrpli so vrata v veliko sobo. Dolge mize so stale tam, kupi velikih bukev, foliantov in papirjev so ležali po tleh. Ljudje z resnimi obrazi so sedeli pri mizah in delali.

„Tu, glej tvoje bivališče, tvoje delo . . .“

In tu so se začeli novi časi. Posedal je noč in dan pri mizah, bral in pisal in mislil je na narod, ki je zdaj zaslepljen, da pobija svoje ljudi. Dobi pa knjigo v roko, je mislil, in spozna pot resnice. Stal je tako utrujen ponoči ob oknu, ko je pod hišo šumela Ljubljana, in nešteto misli mu je vstajalo v duši, ko je gledal večnost neba nad seboj. Sedel je in pisal, da bi prešlo veliko hrepenenje. Zdelo se mu je, da tudi sem ne sodi k protestantom. Še druga, lepša je pot, ki bi jo morali poznati ljudje in hoditi po njej. In premišljal je dolgo o tej poti, ki bi morali po njej hoditi vsi.

5.

Potrkal je na vrata velike mestne hiše. Novo biblijo je imel pod pazduho. Vratar mu je odprl.

„Ali je doma gospodar?“

„Doma.“

Odšel je po stopnicah.

„Hvaljen Bog!“ ga je sprejela starka.

Vstopil je v sobo. Tam je sedel gospodar in Lizabeta je slonela ob oknu.

Gospodar ga je pozdravil veselo, Lizabeta je sklenila roke od začudenja.

„Biblija je gotova.“

Položil je knjigo na mizo.

„Končano je veliko delo.“ S spoštovanjem je pre-
gledoval gospodar knjigo.

„Sedite, gospod! Glejte, kaka čudna pota nas
vodijo. Sovražil sem takrat vas, ko ste stopili v kmetsko
sobo, noseč mi tolažbe. Sovražil sem vas, ker ste imeli
na sebi meniško haljo. Sedaj ne bi nikogar. Nihče
ne ve, kaj je skrito v človeškem srcu.“

„Da, nihče ne ve.“

„In sedaj govore o novem cesarskem ediktu zoper
protestante.“

„Velika je sila teme, a kako naj umori veliko
resnico, ki živi v naših srcih.“

„Kadar umrjo srca, umrje tudi resnica v njih.“

Mladi predikant ga je pogledal.

„Da, Rim vedno mori. Prej je moril paganski
Rim in sedaj mori katoliški Rim. To je sila teme . . .“

Prezirljiv nasmeh je preletel obraz predikanta.

„Iz smrti se rodi življenje. Jasna resnica zasije
poslej in zmaga. Knjiga bo govorila.“

„Zastonj je knjiga njim, ki ne znajo brati.“

„Pojdimo torej in bomo učili do smrti . . .“

Njegove globoke oči so sijale v svetem ognju, v
radosti se je svetil blede obraz. Niti zapazil ni, kako
je Lizabeta nepremično gledala nanj; zdel se ji je
kakor prerok. Ko je vstal, je odšla za njim in obstala
je na hodniku, ko je odhajal po stopnicah. Obstal je
tam za trenotek, ozrl se je in odšel . . .

Lizabeta je slonela pozno v mraku na balkonu
in sladka misel je šepetala v vsem večeru, šepetala
milo, tolažilno, blažeče, tiho, radovedno, prihajala je
in odhajala, kakor veter. Poslej je prišel večkrat. Težka
je bila vselej pot k njej in pot od nje; hotel je, da

ne bi hodil te poti. In pogosto ni vedel, da hodi; čudne sanje so objemale njegovo dušo. In nekoč sta obstala drug ob drugem na hodniku, ko je visok večer plaval nad motnimi zidovi. Obstala sta tam, kakor utrujena, z roko v roki, nevede, kaj se godi . . .

„Ljubila sem te tako od one temne noči, ko so se srečala najina pota; ljubezen je vstala, ker si delil ljubezen.“

„Pomisli, draga, kakšna je mojega življenja pot.“

„Enaka so najina pota in duše so zedinjene v tem, da ljubijo eno resnico.“

„A glej, ni življenja . . .“

„Ni li življenje resnica? . . .“

„Prav govoriš . . .“

In takrat je spoznal, kako je krasna njegovega življenja pot, ki se je sešla z drugo, enako. Rad je hodil po nji, pozabljena so bila trda tla.

Že se je bližal dan, jasen, svetel . . .

In nastali so težki, temni časi.

Ponoči so se stepili protestantje in katoliki na ulicah in prišel je ukaz: Kdor ne veruje, kakor ukazujemo, zapusti mesto in deželo, sicer zapade smrti.

Prihitel je k Lizabeti. Pripravljali so se na beg. Obstala je molče pred njim in solze so ji lile po bledih licih.

„Kam, kam sedaj?“

Stal je brez odgovora.

„Na pot, na večno pot.“

Gledala sta si iz oči v oči.

„Ali veruješ še?“ je vprašala vsa obupana.

„Verujem.“

„Kako veruješ?“

Tih smeh je razjasnil njegov obraz.

Prijel je njene bele roke, zasijale so njegove globoke oči v svetem ognju in rekel je:

„Kako naj, draga, omejeni človek določi neomejenega Boga? Kako naj ti povem, kaj verujem? Vsa moja vera je samo hrepenenje k Bogu, iz katerega sem izšel. Pot k njemu pa je pot dobrega — in vse drugo, se mi zdi, je nepotrebno.“

„Ti torej nisi protestant?“

„Tega ne vem, premišljaj sama! Sedaj gre dalje moja pot, ne zaradi tega, da bi si rešil življenje, ampak da grem oznanjat resnico . . .“

Lizabeta je sedla na zofo in zajokala.

„In kje se zopet srečajo najina pota?“

„Srečala so se in gredo skupaj; ne razidejo se nikdar, ako hočeš . . . A sedaj vedi, da se bliža tema in da je treba na pot. Glej, med grobovi je zrastel nov grob na pokopališču, grob materin; njen sin ni smel klečati ob njeni smrtni postelji. Grem, da se poslovim od nje in odidem oznanjat ljubezen v svet . . .“

Odšel je s tihimi koraki. Ostala je sama in se zgrudila na tla. Globoki vzdihji so ji hiteli iz prsi.

„O Bog, o veliki Bog . . .“

On pa je odšel v mraku iz mesta.

„Zakaj nisem šel prej?“ se je vpraševal. „Bil je čas in sem ga zamudil . . . Ljubil sem in sem pozabil, da je resnica višji od ljubezni. Ali ni bilo določeno, da bi šla skupaj najina pot v ljubezni in resnici? . . . Toda ne: bliža se tema in treba je kazati luč, ki vzplapola in razsvetli svet . . . Toda ona je v srcih naših in s temo jo zakrivamo. Kako naj beseda govori o tem? Kdo naj določi neomejenega Boga?“

Kdo more reči, da je poklican? Ali ni prav, da nihče ne govori o njem, da je tembolj božji, čim manj je človeški, in da zato vsi s hrepenenjem zahrepene po njem, zakaj s tem, da ga iščejo, gredo k njemu!“

In napolnila je njegovo dušo velika žalost. Črna senca na cesti je spremljala njegovo pot in koraki so odmevali po noči.

Tako je stopal popotnik do vrh griča, kjer je izginila trda cesta v zeleni, z biseri posejani poljani in odmevi korakov so utihnili v visoki pesmi jasne noči.

6.

Jutro se je dvigalo nad gorami; zlatil se je ves rob neba na jasnem vzhodu, zazelenele so doline obrobljene s temnimi lesovi prav tja do vzhoda. Daleč iz daljave je prihajal božji dan. Od hiše do hiše po vasi je hitela temna senca vaškega cerkovnika, od okna do okna.

„Tek, tek. Vstanite!“

„Kaj je?“

„Predikant-luteranec je na pokopališču. Menda je Otava. Pojdite . . .“

In zbrala se je četa temnih mož na vasi, ko je zarja zlatila nebo nad slamnatimi strehami.

„Pojdimo, pojdimo.“

„Zapodili so vse brezverce iz Ljubljane in povsod. Vsak jih lahko ubija!“

„Sramota je bil za nas: iz kloštra je ušel, vero zatajil, mater zatajil . . .“

Hiteli so oboroženi na pokopališče in obstali okoli njega. Ležal je na grobu, kakor mrtev in je objemal trdo prst.

„Brezverec! . . .“

Sklonil se je, kakor da se je zbudil iz dolgih sanj. Pogledal jih je in je vstal.

„Nisem mu enak, toda tudi nadenj so prišli s koli . . .“

„Pobijte brezverca, Boga kolne!

„Ti, sramota naša . . .“

Planili so po njem.

„Odpuščam vam, zakaj sužnji teme ste.“

Padel je ob grobu matere in njegova kri je pordečila rjavo prst.

„Lizabeta . . . Ljubezen . . . Bog! . . .“

Ob ranem jutru je kopal cerkovnik jamo v neblagoslovljenem kotu pokopališča, kjer je z jutrom vzrastel nov grob.

Visoko solnce je plulo čez nebo in vsa zemlja je žarela v njem.

Tako so sosedje-vaščani ubili na pokopališču predikanta Otavo.

Antonijeta.

1.

Tisti čas je bila prišla vas pod zapreško graščino. Hudi časi so bili to; enakih niso doživeli najstarejši ljudje. Gospodaril je na zapreški graščini in po vsej okolici oskrbnik Garhof, krut in neusmiljen mož, ki je zatiral vaščane - tlačane; nalagal jim je novih robot, pretepal jih je na tlaki, zapiral jih je v turške ječe in si je lastil njih zemljo. Grozni časi so bili to tem bolj, ker si niso mogli vaščani pomagati. Garhof je gospodaril sam po svoji volji s svojimi hlapci in pomagači. Ni ga bilo gospoda nad njim, ker je bila mlada gospodarica Antonijeta odpotovala v svet in je bil grad brez gospode. Pritisk Garhofa in njegovih služabnikov je bil tem hujši, ker je bila nekaj let prej premagana nova kmetska vojska pri Brežicah na Krškem polju in se je hotela sedaj gospoda maščevati nad ubogimi tlačani. Garhof sam je bil takrat v bitki in mu je kmetska puška prebila desno roko tako, da je ni mogel dvigati. Zato je prisegel kmetom maščevanje do smrti. Časi so bili tem hujši tudi zato, ker je bila zemlja izsesana od neštetihi turških napadov. Res so pri Sisku pobili Turke in je bilo poslej mirno v deželi, toda gospoda se je vrnila v deželo. A hujše se ni godilo nikomur, nego vasesm, katere je dobil v pest Garhof.

Stiskali so starci žuljave roke, pretili so gospodarji z železnimi pestmi, žene so jokale po hišah. Starci pa so pripovedovali povest o Guri in sinovih, ki so šli in se niso vrnili. Dvakrat je bilo že tako, da so šli ljudje na Posavje in so padli brez zmage. In kmetje so mislili na cesarja, toda cesar je daleč, in molili so k Bogu, toda Bog je visoko.

Nekega dopoldne se je pojavil na vasi oskrbnik Garhof na svojem debelem lisastem konju in se je ustavil ob lipi nasredi vasi. Desna roka mu je visela trdo ob strani in njegov pogled je bil srep in sovražen. Dvoje hlapcev je jahalo z njim. Prestrašili so se vaščani. Slabo znamenje je bilo, kadar se je pokazal oskrbnik na vasi. Vsak je tiho premišljal, ali mu ni morda kje po neprevidnem ušla kaka beseda zoper Garhofa in če morda ni pozabil kako svojo dolžnost. Oskrbnik je imel povsod svoje ljudi in je izvedel vse, kar se je govorilo o njem. Vsakega takega upornika je dal z biči tepsti na vasi.

Še bolj pa nego možje, so se bale žene in dekleta oskrbnika Garhofa, ki je ljubil žene in dekleta, dasi ni bil več mlad. In težko se je bilo rešiti iz njegovih krutih rok. Hlapca sta odjezdila po vasi in klicala vaščane na vas pred oskrbnika; vsi: možje, žene in otroci so morali priti tja. S strahom in neradi so ze zbirali vaščani okoli oskrbnika in se mu od daleč priklanjali. Otroci so se skrivali materam za krila; vedeli so že davno, da je na svetu dvoje stvari, ki se jih je treba bati: oskrbnik Garhof in vrag. Zato so ga gledali boječe od daleč.

Ko so bili vsi vaščani zbrani, je pogledal oskrbnik po njih in rekel:

„Danes popoldne se pripelje kočija skozi vas. V kočiji bo sedela njena milost Antonijeta . . .“

Tih šum radosti je prihajal od množice, upapolni smehljaji so preleteli izmučene obraze. Oskrbnik je to zapazil in ni mu bilo všeč. Ugriznil se je v ustne in pokazal je na prvega starca, rekoč:

„Kaj je danes tvoja dolžnost?“

„Da pozdravim Antonijeto,“ je odgovoril starec.

„Ona ni Antonijeta,“ je zagrmel oskrbnik nad njim, „njena milost Antonijeta se pravi!“

Starec je molčal. Kaj bi mogel odgovoriti na to? Poznal je Antonijeto, ko je bila še majhna in se je vozila z urnim konjičkom skozi vas. Lepa je bila kakor kraljica, a ni bila ponosna. Kadar jo je pozdravil od daleč navaden človek, mu je veselo pokimala; s kmeti je govorila na polju, kadar je prišla tja; beračem je dajala in nihče ji ni rekel drugače nego Antonijeta in ni se jezila . . . Zakaj bi jo imenoval „njeno milost“? Tako je mislil starec in molčal.

Oskrbnik pa je naročal dalje:

„Pot po vasi bodi lepa, posuta s peskom in nastlana s cvetjem. Vsi stojte pred hišami odkriti — ali ste slišali? — trotje — odkriti in se priklanajte, ko se bo mimo peljala njena milost. Če bo koga pogledala, naj se prikloni še enkrat — ste slišali? — lenuhi — vedno se priklanajte. Pa ne smejajte se, kakor norci. Ko jo zagledate od daleč, dvignite roke in kličite: Vivat euer Gnaden!“

„Kako boš klical?“ je vprašal fanta pred seboj.

Fant ni vedel nič.

„Zijalo!“ se je razjezil oskrbnik. „Vsi morate molčati, nihče naj ne zine besede, če ne jih dobi jutri

po podplatih. Niti besede, da ste slišali, vi zalega kmetska. Šele ko se bo nje milost odpeljala iz vasi, smete zopet govoriti . . . Kdor se pregreši najmanj zoper njeno milost, čutil bo, kdaj se je upal kljubovati svoji milostljivi gospodarici!“

Oskrbnik je umolknil in prezirno gledal na množico. Videlo se je, da je hotel reči še nekaj, da pa ni vedel, kako bi začel. Pogledal je temno in dejal:

„Ako ima kdo kaj govoriti, naj govori zdaj!“

Vse je bilo tiho, a mnogim se je zdelo, kaj je hotel oskrbnik. Poznali so Antonijeto, da je blaga in dobra. Vedeli so, da se začne lepše življenje, ker bo odslej gospodarila Antonijeta in ne oskrbnik.

„Pride čas, ko bomo govorili,“ so si mislili. Med množico je vstal starec s sivo glavo, stopil je pred oskrbnika in rekel:

„Sina mi dajte! . . .“

„Kako se govori z menoj?“ je kričal nad starcem oskrbnik z divjim obrazom.

„Sina mi izpustite, tako se govori.“

„Ej, čakaj, starec, jaz ti pristrižem greben! Zdelo se mi je, da bo tako. Jaz vas že priporočim njeni milosti, da bo poznala vaše uporniške glave!“

Starec se ni ganil. Stal je na mestu in čakal odgovora.

„Kaj hočeš?“ je zarohnel oskrbnik nad starcem in vlekel z levico bič izza dolge golenice.

„Sina hočem, ki je zaprt na gradu po nedolžnem.“

„O, vi ste vsi nedolžni, vi uporniki! Še ječa je predobra zanj! Lažeš starec, kakor pes.“

„Jaz ne lažem,“ je rekel starec ponosno.

„Aaa, ti upornik, jaz ti dam!“

Med množico je rasel šum.

Starcu so se v sveti jezi posvetile oči in je rekel:

„Ako ga ne izpustite, povem vse gospodarici Antonijeti!“

„Ti se drzneš govoriti . . .“

„Jaz. — Imam napisano . . .“

„Le upaj se, jaz ti dam pretreti stare kosti.“

Množica je prestrašena čakala konca. Videli so vsi, da se oskrbnik ne upa tako divjati, kakor sicer. To jim je dalo pogum, zlasti, ker so čutili, da je Antonijeta blizu in se ji bodo smilili zatirani.

„Kaj vi, uporniki, vi boste tožili mene, ha, ha!“ je vpil oskrbnik in njegov bič je zažvižgal nad glavami. Vse je utihnilo.

„Primita starca!“ je zavpil hlapcema. Hlapca sta zapodila konja proti množici, ki se je preplašena umikala, eden njiju je prijel starca za rame.

„V grad ž njim!“ je vpil oskrbnik.

A starec je s trdo močno roko odrinil konja od sebe. Oskrbnik pa se je zapodil proti njemu in dolgi bič je zažvižgal starcu okoli glave . . .

„Ubijte vraga!“ so vpili nekateri med množico.

„Saj se bliža konec,“ so kričali drugi in od daleč pretili oskrbniku.

In kdo ve, kaj bi se bilo zgodilo, da se ni naenkrat na vasi pokazal nov jezdec na visokem črnem konju. Oskrbniku je roka obstala in hlapca sta mirila svoja konja. Med množico pa so šepetali:

„Gospod Vajkard . . .“

Mahoma so pokleknili vaščani pred mladim jezdecem in slišal se je en glas:

„Reši nas, rešite nas . . .“

„Kaj se je zgodilo?“ je vprašal jezdec.

Vsi so kazali na starca, ki je klečal na zemlji in dvigal dvoje trdih pesti nad glavo.

Oskrbnik je začel v tujem jeziku nekaj pripovedovati, a mladi jezdec mu je odgovoril:

„O tem govorimo pozneje . . .“

„Ne mešajte se v mojo oblast!“ je velel jezno oskrbnik.

Jezdec mu ni odgovoril.

„Vzdignite starega moža,“ je ukazal Vajkard vaščanom.

Bič je bil priletel starčku preko glave in solze so mu lile iz oči.

„To si zapomnite, gospod Vajkard!“ je rekel oskrbnik, obrnil je konja in je v urnem teku zapustil vas.

Gospod Vajkard je gledal nekaj časa ubogo množico. Ženske so jokale, možje so stali s povešenimi glavami. Smilili so se mu ubogi ljudje.

„Kmalu bo bolje,“ jih je tolažil, „ali veste, da pride danes gospodična Antonijeta?“

„Vemo, vemo, gospod!“ so odgovarjali.

„Pozdravite jo lepo, ko se bo peljala skozi vas!“

„Bomo, gospod!“

„Jaz poskrbim za vas . . .“

„Gospod, gospod!“ so klicali hvaležno in dvigali k njemu roke.

„Vidimo se kmalu,“ je rekel gospod Vajkard in je odjezdil po vasi.

Vaščani so ostali skupaj in se pogovarjali. Poznali so gospoda Vajkarda, ki je gospodaril na dolski graščini in srečni so bili kmetje tam. Mnogo jih je pobegnilo tja k svojim sorodnikom, ko je oskrbnik Garhof

hotel poseči po njih. Hvalili so vsi dobrega gospoda, vedeli so tudi, da se ga boji oskrbnik Garhof. Mnogokrat jih je bil že rešil Vajkard. Po bitki pri Sisku se je bil vrnil domov in je živel samotno življenje. Počasi so se razšli vaščanje in so pripravljali svoje hiše in vas za prihod gospodarice Antonijete.

2.

Popoldne se je že nagibalo solnce proti zapadu, ko so stali vaščanje na vasi in gledali od vseh strani, ali se že bliža lepa kočija. Med njimi je hodil starec, ki ga je bil zjutraj napadel oskrbnik. Beli papir je imel v rokah. Že zdavnaj je bil šel v daljno vas k cerkovniku, ki so o njem vedeli vsi, da zna pisati. In tam sta napisala vse, kako je oskrbnik zaprl v turško ječo njegovega sina, ker je imel mlado nevesto, ki jo je hotel imeti grajski oskrbnik. A nevesta je zbežala k sorodnikom, kmetom gospoda Vajkarda. Vse natančno je tam opisal cerkovnik, zato je hodil starec ponosno po vasi; prišel je danes dan, ki ga je čakal že dolgo in težko.

Cesta je bila posuta z belim peskom, s cvetjem je bila nastlana, vse je bilo kakor praznično.

„Gredo, gredo!“ se je začul klic nad vasjo . . .

Vsi so hiteli pred svoje hiše in se postavili tam v vrsto. Kmalu se je pokazal sprevod. Spredaj so jezdili grajski služabniki, za njimi oskrbnik Garhof in zadaj se je peljala črna kočija z belimi konji.

Počasi je sprevod zavil v vas. Vaščani so zagledali Antonijeto in so se ji globoko priklanjali. Razveselili so se je zelo in kar niso mogli dovolj pokazati svojega veselja. Sedela je sama v kočiji in jih je

gledala s tistim prijaznim obrazom kakor nekdam. Na glavi je imela belo baroko z visokim klobukom in lepo je bila oblečena. Ko je bila odšla, je bila kakor otrok, a zdaj je bilo resno nje lice. Kakor kraljica je bila, in lepa, da bi človek mislil, da vidi prikazen v sanjah, ne živega človeka.

Oskrbniku Garhofu je bilo neprijetno. Ozrl se ni ne na pravo ne na levo in je jezdil ponosno. Naenkrat sredi vasi se je ustavila kočija. Približal se ji je bil starec s pisanjem in ko je Antonijeta to zapazila, je ukazala ustaviti. Tiho, brez sape so obstali ljudje iz strahu, kaj se zgodi. Oskrbnik se je ves bled ozrl in je že hotel zakričati nad starcem, a videl je, da hoče Antonijeta poslušati.

Starec ji je položil pisanje pred noge, pokleknil je ob kočiji in zaplakal:

„Gospodarica, usmili se nas!“

Antonijeta je vzela pisanje v roke in z milim obrazom gledala starca. Ko je ta dvignil glavo in se je upal pogledati gospodično, mu je mignila, naj vstane. Ozrla se je po vasi in je videla hvaležne obraze svojih podložnikov, ki niso vedeli, kako naj bi izražali svoje veselje. Nekateri so se bližali od daleč in slišala je proseče glasove:

„Usmilite se nas, Antonijeta! . . .“

Ni razumela, kaj pomeni vse to, a slutila je. Tedaj se je obrnil oskrbnik in rekel:

„Ne zaupajte hinavstvu, vaša milost!“

Antonijeta ni pogledala oskrbnika, kakor da ni slišala njegovih besedi. Prijazno je prikimala množici, ki se je bila nabrala okoli kočije, in vprašala:

„No, kaj hočete?“

Veseli vzkliki so se jim izvili iz prsi.

„Gospodična, vaša milost, trpimo, zelo trpimo, po krivici!“

A sedaj so utihnili vsi; težko je bilo povedati vse na enkrat. Vsi so se ozirali na oskrbnika. A starček je povzel besedo in je govoril:

„Antonijeta, tvoja milost, pustila si nas same in grdo so gospodarili z nami! Radi te imamo in težko smo čakali, da se vrneš in rešiš nas, ti naša gospodarica dobra! Ni bilo pravice za nas. Trpeli smo kot živina in ječe so polne. Vse je napisano. Edini gospod Vajkard nas je branil, pobil bi bil nas vse ta Garhof. A zdaj si prišla med nas, ti naša gospodarica in sodi pravično! Oh, samo da si prišla . . .“

Antonijeti je bil ta govor zelo prijeten, a kmalu se ji je zmračilo jasno lice in je vprašala:

„Kdo bi bil pobil?“

Vse roke so kazale na oskrbnika.

„Ne verujte, vaša milost, upornikom!“ je rekel oskrbnik in je zasukal konja, da bi šli dalje.

„Povabim vas na grad,“ je rekla Antonijeta starcu in z njenega obraza je odsevala dobrota.

Sto hvaležnih rok se je vzpenjalo k njej . . .

„Antonijeta, ti naša dobra . . .“

Kočija se je že pomikala od tod. Še enkrat se je ozrla Antonijeta po svojih vaščanih, videla je njih hvaležne obraze in jim je pomigala z roko v slovo. Veselo so klicali za njo. Konji so se spustili v tek in kmalu ji je izginila vas izpred oči.

Antonijeta se je ozirala po polju, kjer so delali tlačani, in ni ji hotela izpred oči podoba starca, ki ji je govoril s preprostimi besedami tako iz srca.

Cesta se je vila med poljem in vrtovi proti gradu in tlačani so postajali za trenotek, odkrivali so se ji in jo pozdravljali od daleč.

Antonijeta je gledala vse to in se je zamislila v one čase, ko je še hodila po polju med delavci in so jo vsi ljubili. Spomnila se je svojih otroških let in milo se ji je storilo v srcu.

Med drevjem se je pokazalo zidovje gradu in ni se ga razveselila. Bala se je zapuščenosti tam prav tako, kakor se ji je gnusila izprijenost sveta, ki ga je ravnokar bila zapustila, ter se je iz njega zdaj utrujena vračala domov. Začutila je, da so te vasi po dolini okoli morda edino, kar ji bo poslej moglo polniti življenje. Zato se je ozirala nazaj po cesti, koder se je bila pripeljala in zazdelo se ji je, da je kakor majhna kraljica, ki vlada nad vsem tem svetom naokoli. In ko se je spomnila veselih obrazov in besed starčkovih, ko se je spomnila, kako hvaležni so ti ljudje že zato, ker jim kaže prijazen obraz, kako jo ljubijo, ker jim je dobra, takrat jo je obšel čut velike zadovoljnosti in sklenila je, da bo res dobra, da bo vredna njih hvaležnosti, da bodo videli in čutili, da niso zastonj upali vanjo.

Kočija je zavila skozi grajska vrata na dvorišče, tam je skočil oskrbnik s konja, vse služabništvo se je zbralo okoli njega, in začel je dolg govor, kjer je pozdravljaj njen prihod. Poslušala je samo napol lepo priučene besede in je odšla sama po stopnicah v grad.

3.

Ko je stopila Antonijeta v svojo sobo, je sedla utrujena v naslanjač in se ozrla po sobi. Odslovila je služabnike, ki so ji bili sledili ter čakali ukazov in

ostala je sama. Soba je bila taka, kakršno je bila pustila. Iste slike starih dedov in sorodnikov, junakov iz turških in drugih vojsk so visele po stenah, lepo pohišstvo se je svetilo, kakor nekdej, zrcalo nji nasproti in zavese ob oknih so bile iste. Pozdravljala je vse to in je bila vesela, da je vse, kakor je bilo. Zagledala se je v zrcalu in je pomislila, koliko se je izpremenila, odkar je bila odšla odtu. Priznavati si je morala, da je še vedno lepa in nehote se je posmejala sama sebi.

„Sama, sama,“ ji je odmevalo od vseh strani. A ona ni hotela slišati tega, zato je vzela v roke pisanje, ki ji ga je bil dal starec na vasi. Pisano je bilo slabo, a ugajalo ji je tudi to in brala je vso tožbo ubovega starčka, ki je v pisanju razlagal zgodbo o svojem sinu in njegovi nevesti.

„Ker vem, da ne morem priti pred vaše noge, gospodična Antonijeta, ker bi oskrbnik Garhof ne pustil, povem vam s tem pisanjem . . . itd. Pomislila je, koliko je stalo truda, preden je bilo to napisano in všeč ji je bila zaupljivost. Ko je prečitala do konca, je odložila pisanje in pomislila.

„Še mnogo hudega bi lahko razložil,“ tako se je končalo pisanje, „a iz tega lahko vidite, kako je.“

Antonijeta je pomislila na oskrbnika in ta trenotek se ji je zastudil. Stopila je k oknu, a niti tam ni mogla ostati. Pod oknom je šumel lep gaj, toda neprijeten spomin ji je ostal v duši.

Prišel je v sobo služabnik in naznanil, da želi oskrbnik govoriti z njo.

„Naj pride!“ je odgovorila.

Vstopil je oskrbnik in se ji od daleč globoko priklonil. Sedla je v naslanjač, da bi ga poslušala.

Oskrbnik je začel:

„Vaša milost! Za vaše odsotnosti sem gospodaril tako, da bo vaša milost gotovo zadovoljna. Zvesto sem izpolnjeval vaša naročila in se ravnal po zapovedih vašega strica . . .“

Antonijeta ga je pogledala strogo. Oskrbnika je to nekoliko zmotilo.

„Gospodarstvo je v najlepšem redu in vse bogatstvo gradu, upam, pregleda vaša milost jutri. Ta red pa je bil mogoč le tedaj, ako so ljudje izpolnjevali svojo dolžnost. A oni delajo šele takrat, kadar jih primoramo; uporni duh jim je ostal v glavah. Vsak dan se je bati, da se zbero nove tolpe in planejo nad gradove; ne morejo pozabiti, kaj se je zgodilo pred nekaj leti. Treba je vse zatreti že v kali, zakaj hinavski so njih obrazi in ubili bi vse, ako bi mogli. Šlo je za to, da rešim vaše imetje in upam, da bo vaša milost vedela ceniti moj trud in mojo zvestobo. Svarim vašo milost, naj ne bo preveč zaupljiva do teh ljudi. Prišle bodo pritožbe zoper mene, a to samo zato, ker sem jih prisilil, da so dali nam, kar nam gre. Ako ne bi bil delal tako, bi se bili vzdignili že zdavnaj zoper grad, zakaj govorili so: „Antonijete ni tukaj in komu bomo pokorni? Razdelimo si grad!“ Ti ljudje nam morajo biti v strahu, če ne jih ni mogoče krotiti. Vse, kar ste videli danes, je bilo hinavstvo; zapovedal sem jim, naj okrase vas in vas pozdravljajo. Ako jim ne bi bil zapovedal tega, ne bi bili storili ničesar. Zjutraj, ko sem bil na vasi, so se mi upirali.“

„Kdo se je upiral?“

„Starec, ki vam je dal pisanje . . .“

Antonijeta je pomislila.

„To je eno. Drugo, kar sem hotel povedati — vaša milost je utrujena, a povedati moram — drugo je to, da se je sosed gospod Dolski vmešaval v vaše razmere in hotel gospodovati. Potuho je dajal kmetom. Prikrival je upornike, ki so bežali k njemu. Danes, ko sem naročil vasi, naj se pripravi za vaš prihod in so se upirali, je prišel tja in se postavil proti meni. Ker sem mu nasprotoval, me bržkone sovraži. Morda se predrzne celo napram vam črniti vašega zvestega služabnika. Opozarjam vašo milost, naj tudi njemu ne zaupa preveč. Vem, da se bo hotel tudi poslej zaradi svoje koristi vtikati v naše gospodarstvo, prilizoval se bo in zbiral upornike proti vam. Močno se mi zdi, da je njegov namen, dobiti zapreško graščino. Zato se dobrika kmetom in, ako boste tem ljudem dobri, prejmete lepo plačilo. Svarim vas torej pred nevarnostmi, ki vam prete. Vsi vedo, da le jaz še varujem vaše imetje, zato bodo izkušali vas hinavsko preslepiti, mene pa odpraviti. Priporočam se vaši milosti; ne gre za mojo, ampak za vašo korist, da, za vaše življenje! Hotel sem rešiti vas, in sedaj delajte, kakor drago vaši milosti . . .“

„In kaj je s sinom onega starca?“

„Zaprť je, ker je nevaren upornik.“

„Kaj je storil?“

„Upiral se je, delati ni hotel.“

Antonijeta je pogledala oskrbnika.

„In kaj je z njegovim dekletom?“

„Zbežala je in gospod Vajkard jo čuva“. Oskrbnik se je posmejal zaničljivo.

„Zakaj je zbežala?“ je vprašala Antonijeta.

„Imela je pač slabo vest in gospod Vajkard . . .“

„Rada bi videla fanta.“

„Vaša milost! . . .“

„Tako j!“

„Hoče vaša milost, da porušijo prvo noč grad . . .?“

„Zakaj?“

„Fant se vrne, zbere upornike, vrnejo se in . . .“

V sobo je stopil sluga s pismom. Antonijeta je pogledala napis in rdečica ji je zalila blede lice. Odprla je ovoj in čitala . . .

„Vaše blagorodje! Vrnili ste se danes domov in veselju vaših podanikov se pridružuje tudi moje. Pozdravljam Vas kot vaš sosed in prijatelj. Veseli smo vašega prihoda tem bolj, ker je rešitev vsem zatiranim. Vse tožbe, ki jih boste čuli, so resnične in dovolil bi si Vam pojasniti, kar Vam ne bo jasno. Zanašajte se na pomoč starega prijatelja, ki se iskreno veseli svidenja z Vami, s svojo novo sosedo.

Vajkard R.

„Izpustite fanta tako j!“ je ukazala Antonijeta.

„Vaša milost, jaz ne prevzamem odgovornosti za posledice“.

„Izpustite ga tako j!“

„Ne zaupajte, vaša milost . . .“ je jecljal oskrbnik ves rdeč.

„Tu sem jaz gospodar . . .“ je rekla odločno Antonijeta.

Oskrbnik se je poklonil in odšel . . .

„Bomo videli, koliko časa boš,“ je šepetal oskrbnik na hodniku in škripal z zobmi. Poklical je ječarja in mu naročil, naj izpusti kmeta, ki je prejšnji dan zamudil tlako.

Mrak je legal po dolinah okoli gradu. Prišel je iz daljave in zamračil okno ter se raztegnil samoblastno po vsej sobi. Zakril je podobe dedov, slavnihi sorodnikov in velikih junakov in tudi Antonijetina podoba v zrcalu je izginila v mrakotah. Antonijeta niti ni čutila, da se je bližala noč. Vdala se je svojim spominom in se zagledala skozi okno, kjer se je kazalo za griči jasno obzorje. Dan, ki ga je bila preživela, je bil tako poln raznih dogodkov, da se je čutila utrujeno in začutila je, da se bliža tisto, česar se je bala ves čas na poti domov — zapuščenost.

„Kje imam prijatelja, kje imam človeka, ki bi mi zaupala vse, ki bi mi bil odkrit in dober?“

Spomnila se je pisma Vajkardovega in čudno ji je bilo pri srcu.

„Ali mi je odpustil?“ Njegova vitka postava in obraz z velikimi resnimi očmi je stal živo pred njo.

„Kako je dober . . .“ Naslonila je glavo na naslanjač. „Ah, kje je resnica, kje resnica v izprijenem svetu, ko je vse sama prevara, hinavstvo! V vasi me pozdravljajo zato, ker morajo, ker jim je zapovedal oskrbnik in ker se boje kazni, oskrbnik zapoveduje zato, da bi se priliznil, — vse same maske, sama prevara! In on, ali on tudi . . .?“ Pomislila je, ali morda ne sodi krivo. Spomnila se je ljudi, ki so bili stali na vasi in so govorili tako iz srca in klicali zaupno njeno ime, kakor da so domači z njo. In starček piše in toži v pisanju, kakor bi pisal svoji prijateljici, in on, on . . . Tu so se ji zopet ustavile misli.

„In morda me vendar ljubijo vsi ti ljudje in če jim bom dobra, me bodo ljubili še bolj. Kako bo vesel starček, ko pride sin domov takoj danes in sin pojde takoj zvečer k dekletu in vsi bodo videli, da hočem biti dobra. Tudi on bo slišal o tem . . . Zakaj me ni prišel sam pozdraljat, zakaj je le pisal? Ali se ne upa? . . . Sosed? . . . Morda ne sme? In sama ostanem: za menoj svet poln prevare, pred menoj samota, zapuščenost, osamelost, neljubljena bom in tuja vsem . . .“ Solze so ji zalile oči.

Pred par leti se je bil vrnil Vajkard iz vojske in je začel gospodariti na svoji mali graščini. Bil je navdušen lovec a sicer zelo samotarski gospod. Prijahal je bil včasih na zapreško graščino, kjer je bila navadno zbrana velika družba. Stric Antonijetin je bil vesel mož, ki je ljubil družbo, lov, pijačo in petje. Nekoč, ko so bili veseli gostje zbrani v lovski sobi, je prišel na vrt in je tam srečal Antonijeto. Odkar se je bil vrnil z vojske, ni imel prilike, da bi govoril z njo. Obstal je pred njo in ji rekel:

„Gospodična Antonijeta, veseli me, da sva se srečala.“

„Zakaj?“

„No, zakaj, to je ravno vprašanje! Komaj sam bi si vedel odgovoriti, ampak veseli me.“

„Saj me vidite vselej, kadar pridete.“

„To je res. Ali se spominjate, gospodična Antonijeta, kdaj sva se srečala prvič?“

„Ne, pozabila sem.“

„Vidite, to je bilo takrat, ko ste se pripeljali s stricem prvič sem in je bil lov vam na čast.“

„Vi ste bili tudi pri nas?“

„Da, tudi jaz sem bil tu, takrat še jako mlad.“

Zdelo se ji je vse to zelo dolgočasno; iz lovske sobe pa je prihajalo veselo petje.

„In potem sem vedno mislil na vas, ko sem bil na vojski in pozneje in sem mislil . . .“

Prijel jo je na lahko za roko. Tudi ona se ga je še spominjala iz prejšnjih dni in ji je bil ljub, samo zelo dolgočasen je bil. Odtegnila mu je roko, on pa se je sklonil k njej in ji šepnil:

„Jaz vas tako ljubim, Antonijeta!“ Izgovarjal je to s takim glasom, da se je čutilo, kako je prišlo vse iz samega srca. Ona je vsa zatrepetala; še nikdar ji ni bil nihče govoril takih besed in tako iz srca. Bila je kakor omamljena in mu je dopustila, da ji je poljubljal roko, ko je klečal pred njo.

A takrat je nekaj zašumelo in ona je zbežala . . .

Srečala sta se potem še večkrat in stal je vselej pred njo z resnimi vprašujočimi očmi.

Na gradu je bival takrat s stricem mlad plemič iz rodu grofov Blagajev. Vsi so slutili, da ni navaden gost. Antonijeta je bila še mlada, veselila se je življenja in je sanjarila o lepem slavnem junaku, ki nekoč pride in se zaljubi vanjo, kakor pojo stare pesmi, kakor pripovedujejo stare bajke. Ni bil grof Blagaj tak, kakor si je mislila, predstavljala si ga je drugačnega. A bil je iz imenitne rodovine.

Kmalu po onem dogodku na vrtu je stric govoril z njo resno, govoril je proti Vajkardu in ji obetal lepe svetle dvorane v svetu. Imenoval ji je ženina. In nekoč je ostala sama z mladim plemičem v sobi. Bil je lep pomladanski večer in gaj pod grajskim obzidjem je šumel v tihem hrepenenju; sto in sto ptičev je pelo

pesem ljubezni. Tudi ona je čutila tiho hrepenenje. Stopila je k oknu in on za njo. Šepetal ji je lepe besede in ji govoril o lepem svetu tam zunaj, o mestih, o dvoru, o krasnih dvorinah, o plesih. Zahrepenela je po tem svetu. Želela si je živeti tako življenje. Prosil jo je ljubezni in obljubila mu je, da bo njegova . . . Takoj drugi dan sta odpotovala in začelo se je življenje po velikih gradovih, v blestečih dvorinah, v šumnih mestih. In v tem življenju se ji je zdelo, da ljubi tudi njega, ki jo je vedel v to življenje. In zgodilo se je, da je srečala na bogati pojedini Vajkardovega prijatelja, ki ji je sporočil pozdrave od njega. Takrat se je prvič spomnila doma in Vajkarda. „Zakaj ne gre v svet, kako more živeti tam?“ si je mislila . . . Govorila je s prijateljem o Vajkardu in ko je omenil, da jo on ljubi, se mu je nasmejala, saj svet, ki je v njem živela, se je smejal ljubezni. Govorili so, da je to nekaj starega, kar ni več v modi, da se s tem ukvarjajo samo mladi in neizkušeni ljudje. Antonijeta je imela mnogo častilcev in to ji je ugajalo. Vedela je, da je bila lepa in da ji gospe in gospodične zavidajo njeno lepoto in njene zmage. Ugajalo ji je, da je med častilci tudi Vajkard in ni se jezila nad njim.

„On je dolgočasen zaljubljenec, ne pozna sveta!“ je rekla prijatelju in se spomnila vseh tistih, ki so ji že odkrili svojo ljubezen, ki so jo obsipali s cvetjem ter ji šepetali najslajše besede. Antonijeta je bila kraljica v dvorinah, občudovali so jo in ona je hotela biti občudovana. Hotela je, da ji poklekujajo pred noge junaki in bogati plemiči, a ljubila ni nikogar; slavnega in lepega junaka, ki je bila o njem sanjala nekdanj, ni bilo odnikoder. In če bi bil prišel, bi bil

moral poklekniti pred njo in bil bi enak drugim. Zato je spomin na Vajkarda ni motil; tudi drugi so znali krasno govoriti, kadar so slavili njeno krasoto. Pustila je ženina, ki ga ni ljubila; in on je ni prosil ljubezni. To je Antonijeto užalilo. Bila je prosta in poslej je igrala še bolj svojo veselo igro. Vsi, katerim je njena lepota ganila srce, so morali čutiti njeno maščevanje. Čutila je bolj in bolj, da je ta množica ne ljubi, ampak le časti. In njena sebičnost je to hotela.

Približal se ji je nekoč na plesu črnolas mladenič. Plah je bil, komaj si je upal pogledati vanjo. Ljubezen mu je gorela iz oči. Vedela je, da je ljubi in umikala se mu je. Mladenič pa je izginil, prebodel se je z mečem. Takrat se je zganilo v njej. Žal ji je bilo mladeniča in sama je čutila, da je prevarana, da je brez ljubezni svet, ki je v njem živel, in da je grešila zoper ljubezen. In tožilo se ji je domov, na staro graščino, kjer vlada mir, kjer ni hinavskih besedi, kjer ljudje govore odkrite besede. Tam je hotela popraviti vse, kar je bila zakrivila v svetu. Svet ji je učinil sanje, vzal ji je vse, in ko se je hotela maščevati nad njim, je trpela sama. Naveličala se je bila razkošnega, burnega življenja, zahrepenela je po tihoti. Bala se je osamelosti, a zdelo se ji je, da ves čas v šumnem svetu ni utegnila premišljevati sama o sebi.

„No, in zdaj?“ se je vprašala Antonijeta, ko se je spomnila vsega tega. „Ali ni tu zopet isti svet?“

Bila je noč. Prižgala je luč in je dolgo slonela ob mizici ter premišljala vse, pred njo pa je ležalo pismo Vajkardovo in pisanje starčkovo.

Par dni pozneje je prijahal gospod Vajkard. Vprašal je hlapca po Antonijeti in, ko je čul, da je v sobi, je odhitel po stopnicah. Nekoliko nemirno mu je bilo srce, ko je potrkal.

Antonijeta je stala ob oknu, ko je vstopil. Priklonil se ji je globoko in tako nerodno, da bi se bila Antonijeta skoraj zasmejala.

„Klanjam se, gospodična Antonijeta! Odpustite, če vas motim,“ je dejal. Šla mu je naproti in mu je veselo podala roko, ki jo je poljubil. Bil je tak kakor nekdanj in njegove oči so gledale resno, vprašujoče.

„Sedite, prosim,“ je rekla in mu ponudila stol. On pa je začel takoj z jasnim glasom:

„Najprej, gospodična Antonijeta, naj vas prosim, da izpustite ljudi, ki so zaprti po nedolžnem.“

„Kje?“ se je začudila Antonijeta.

„Tu v gradu, v turških ječah.“

Antonijeta je pobledela.

„O tem nisem vedela ničesar; za enega je prosil starček na vasi ...“

„In ga niste izpustili. To ni bilo lepo, gospodična Antonijeta,“ je rekel Vajkard.

Antonijeta se je začudila.

„Izpustila sem ga takoj prvi dan,“ je ponovila.

„Jaz sem bil danes na vasi. Srečam starca. Je sin doma, vprašam; ni ga doma, odgovori starec. Mislim sem si, gospod, da je gospodična dobra, a ni dobra, oskrbnik jo je zmotil. Prijazna nam je bila, ko se je pripeljala, a zdaj je vse, kakor je bilo. In zelo je bil žalosten. Zato sem prišel k vam, gospodična Antonijeta.“

In moram reči, da ni lepo, ako ne verjamete ljudem, ki vas ljubijo. Jaz, gospodična Antonijeta, nimam nič od tega, a žal mi je onih, ki trpe po krivici. V njih imenu vas prosim, bodite dobri! Obljubili ste jim, da jih povabite na grad, da vam vse potožijo in jim niste storili tega veselja. Ljubijo vas.“

Umolknil je in zdelo se mu je, da je govoril pretrdo. Antonijeta si je zakrila obraz. Hudo ji je bilo tem bolj, ker ji je vse to očital on in po krivici. Ni mogla odgovoriti, nikdar ni bila vajena, da bi ji bil kdo kaj očital s tako jasnim čistim glasom. Čutila se je pred njim majhno in on se ji je zdel tako dober, blag, velik.

Vstala je in rekla:

„Dovolite, da pokličem oskrbnika . . .“

Ko se je vrnila, je Vajkard nadaljeval:

„Drugo, za kar sem prišel, je, da ne ravnate z ljudmi tako, da bodo morali bežati po vsej deželi. Ko ne bi bilo mene blizu, bi bil delal vaš oskrbnik še drugače. Prišel sem nekoč na grad; deset hlapcev je teplo kmeta, oskrbnik pa je ukazoval. Ko sem se potegnil za kmeta, mi je to prepovedal. Dekle zaprtega fanta je pri mojih ljudeh, ker je komaj ubežala oskrbniku. Prosil bi vas torej, gospodična Antonijeta, da pazite, koga imate v službi. In prosil bi, da rešite ljudi tega . . .“

Vstopil je oskrbnik. Priklonil se je Antonijeti in potem gostu.

„Zakaj niste izpustili fanta, kakor sem ukazala?“ je rekla Antonijeta strogo.

„Izpustil sem ga, vaša milost, kako ste ukazali.“

„Ni res,“ je rekel Vajkard. Oskrbnik je umolknil. Vajkard je pogledal Antonijeto, ki je slonela ob mizi.

„Pokličite ječarja!“ je velel Vajkard. Oskrbnik se ni ganil. Vajkardu je zakipela kri, oči so mu zažarele.

„Slišite . . .“

„Tam je moja zapovednica,“ je rekel oskrbnik. Antonijeta je vstala.

„Pokličite ga!“ je ukazala.

Oskrbnik je odšel.

„Oprostite, gospodična Antonijeta,“ je rekel Vajkard, „meni se zdi, da vas ne poslušajo, da zapovedujejo drugi, ne pa vi.“

Antonijeta je molčala.

Vstopil je oskrbnik z ječarjem.

„Zmotil se je, spustil je drugega, vaša milost,“ je rekel oskrbnik in se priklonil. Ječar je molčal. A Vajkard je stopil pred oba in vprašal ječarja:

„Koga je velel izpustiti . . .“

„Kmeta . . .“ je jecljal ječar.

„Sedaj slišite, gospod oskrbnik! Meni se je zdelo,“ je rekel Vajkard.

„Izpustite vse!“ je rekla Antonijeta in mignila oskrbniku, naj odide.

„Dovolite, gospodična Antonijeta, da potem pregledam, kako so izpolnili vašo zapoved,“ je rekel Vajkard glasno. Antonijeta je prikimala. Nastal je molk, ko sta ostala sama.

„To ste lepo storili, gospodična Antonijeta,“ je nadaljeval Vajkard z nekoliko milejšim glasom. „Zahvaljujem se v imenu vseh, ki ste jim priznali pravico. A tudi sami še pridejo zahvaljevat. A da končam, naj povem še tretji vzrok, zakaj sem prišel sem. Kakor vam je znano, je prišlo večkrat do razporov med

menoj in vašim oskrbnikom, ker si je svojil zemljo onstran meje in je sploh hotel sejati prepír. Ne rečem, da je delal to vam na korist, kakor bi si dovolil sploh dvomiti o tem, da je delal kaj vam na korist; dvomim o njegovi poštenosti, kakor vsi, ki ga poznajo. A to je vaša reč. Da si je prisvajal tuje blago, to je imelo svoj namen. Ako bi bil jaz hotel iskati pravice, bi moral k višji gospodi. A tega nisem hotel zaradi vas, gospodična Antonijeta, ker se ne maram prepírati s svojimi sosedi. Pretepati in prepírati se z oskrbnikom bi bilo zoper mojo čast. Škodoval mi je mnogo; zahtevam, da pravično zopet stoji meja, kjer je stala.“

„To izvršite sami!“ je rekla tiho Antonijeta.

„Zahvaljujem se vam za vašo zaupljivost, gospodična Antonijeta,“ je rekel Vajkard in utihnil, kakor da premišlja, ali ji ima še kaj povedati. Njegov obraz je bil ves čas zelo resen in beseda njegova je bila trda. Antonijeta se je spomnila tistih njegovih šepetajočih besed, ki jih je bil nekoč govoril tako iz srca, danes pa je bilo vse tako trdo, neusmiljeno. Priznati si je morala, da ga je čakala težko, da si je želela njegove družbe v zapuščenosti — a sedaj ji je bil skoraj zoprn. Navajena je bila sladkih besed lepih govoric, globokih poklonov, on pa je govoril samo o gospodarstvu, o mejah. Ni prišel zaradi nje, ampak zaradi drugih in zaradi mej. Niti ene prijazne vdane besede ni izustil, razen večno ponavljane „gospodične Antonijete.“ Le tedaj se je včasih dal slutiti tisti glaš, ki ji je nekdanj govoril: „Jaz vas tako ljubim!“ Začutila je, da je zapuščena, osamljena bolj, nego kdaj prej. Niti to, kar je pričakovala, da ji bo sladilo samotne dni, niti to ni bilo, kakor je mislila. Brez čuta je svet, brez ljubezni

zanjo. In prišla ji je misel: „Kam sedaj? Ali naj živim tu sovražena, osamljena, ali bežim nazaj med svet?... V sa mostan?“ Naenkrat se ji je pojavila ta misel. Naslonila je utrujeno glavico na mizo in zmagovale so jo solze.

„Da, da, take so gospodarske skrbi,“ je nadaljeval Vajkard, in to je lepo, da se jih ne bojite. Ampak dobrih ljudi potrebujete, zanesljivih. Ljudje vas ljubijo . . . Pa kako dolgo vas ni bilo nazaj, gospodična Antonijeta. Seveda, lepo je v svetu. Ampak jaz sem rajši tu. Sam sem sicer, pa saj je dela dovolj. Vidite tu okoli, to so vsi ljudje, dobri jim moramo biti, mnogo so trpeli. Pa zakaj ste se pravzaprav vrnili tako nenadoma? Jaz sem se vas res razveselil in ljudje, ljudje . . . Videli boste, kako se človek privadi. Seveda v svetu je lepo. No, družba vam pride na grad in kratkočasili se boste. Ako vam je drago, gospodična Antonijeta, v moji dolini imate krasen lov. Pripravim vam vse. Zabave dovolj tudi pri nas. Poglejte, kdo bi si mislil, da se tako snidemo? Poslej, upam, gospodična Antonijeta, da se vidimo večkrat . . . Ako potrebujete mojih nasvetov, pomoči — prosim, blagovolite mi samo sporočiti . . . Upam, da si bomo dobri sosedje . . . Verjemite mi, da nihče . . . gotovo mi bo največje veselje, da ne boste odklanjali moje prijateljske podpore . . . Upam, da mi zaupate, jaz vam, gospodična Antonijeta, drugega ne morem . . . veste, da bi . . . in ne morem vam biti dovolj hvaležen, da ste tako dobra . . . Jaz nimam niti enega jetnika. In sedaj ne bodo govorili, da niste dobri . . . Vi ste dobri, gospodična Antonijeta . . .“

Antonijeta ni poslušala tega dolgega govora, ki je bil, kakor da se nekdo pogovarja sam s seboj. Šele

proti koncu je čula nekaj besedi. Ihtela je tiho ; težko ji je bilo v duši. Tako je želela imeti človeka, ki bi mu povedala vse in upala je, da bo prišel on, a prišel je — in ne more mu povedati ničesar. Nikjer več ni v njem nič srčnega, kar bi želela slišati po tako dolgi, dolgi dobi. Prešlo je vse. Obrisala si je solze in stopila k oknu. Tudi on je vstal.

„Težko je res, gospodična Antonijeta, ampak jaz ne morem drugega, nego da vam prijateljsko pomagam. Dovolite torej, da pregledam, kako so izvršili vaš ukaz.“ Poklonil se je in odšel.

Antonijeta je sedla na naslanjač in se glasno izjokala. Nekaj tako čudnega ji je bilo v duši, da ni mogla razumeti. Ni mogla razumeti, ali se joka od žalosti ali od veselja . . . Polnilo se je v duši in hotelo je na dan. Hotelo se ji je, da bi pokleknila pred noge dobremu človeku Vajkardu in bi ga prosila, da naj jo dvigne k sebi.

Ko je Vajkard prišel na dvorišče, so stali tam kmetje, izpuščeni iz ječ ; hoteli so se zahvaliti Antonijeti. Hlapci pa so jih podili domov. Ko so jetniki zagledali Vajkarda, so šli proti njemu. Potolažil jih je, da se lahko zahvalijo Antonijeti, a prej morajo biti vse ječe prazne. Prešel je torej z ječarjem vse temnice in ko se je vrnil na dvorišče, je poslal slugo, naj pokliče Antonijeto. Prišla je počasi po stopnicah in izpuščeni jetniki so poklekovali iz hvaležnosti pred njo. Govoriti ni mogla. Mignila jim je, naj mirno odidejo domov. Po dvorišču pa so se glasili glasovi: Proč z oskrbnikom! Oskrbnika ni bilo nikjer. Veselo so odhiteli v vas.

Vajkard je spremil Antonijeto po stopnicah.

„Kako ste ginjeni, gospodična Antonijeta, vidite, to je sreča, drugim deliti srečo,“ je rekel, ko si je brisala solze. Pri vratih se ji je poklonil. „Opravil sem kar sem hotel in upam, da vas smem zopet obiskati.“

„Pridite kmalu, dragi prijatelj,“ je rekla Antonijeta, ko ji je poljubil roko. Odšel je s trdimi koraki po stopnicah.

Antonijeta pa je stopila v svojo sobo in ni mogla razumeti, zakaj je odšel kar tako.

„Ne ljubi me več,“ je vzdihnila in začela je misliti na samostan. Sklenila je urediti vse gospodarstvo, obdariti uboge in zapustiti goljufivi svet. Dolgo je premišljala.

Proti večeru je stopil v sobo sluga in naznanil, da so našli Vajkarda na cesti ustreljenega. Ljudje so videli oskrbnika, ki je bežal na konju proti jugu.

Antonijeta se je zgrudila na naslanjač — in se je jokala dolgo v noč.

* * *

Par dni pozneje je jezdila Antonijeta proti dolski graščini. Pot je vodila skozi divje gozde; sredi njih se je skrivala graščina. Ko je prijezdila na grad, so zalajali psi, hlapci so se bližali z negotovimi koraki, ženske pa so pobegnile z dvorišča.

„Kako je gospodu Vajkardu?“ je vprašala.

„Bolje, ej, gospod je trden, je bil v vojski; ampak telovaja bi jaz obesil!“ ji je odgovoril star hlapec in ni vedel, ali bi ji pomagal s konja, ali skoči sama na tla. Prijel je konja in gledal je proč.

„Odvedite me h gospodu . . .“ je rekla. Mlad fant se ji je priklonil in odšla je za njim. Na dvorišču

pa se je zbrala družina, ženske so sklepale roke, in stari hlapec, ki je ogledoval belega Antonijetinega konja, je od veselja pljunil v stran.

„Ježeš, Antonijeta, kakor kraljica . . .“

In stara dekla se je začela jokati od veselja, ker se je spomnila, da je pestovala gospoda Vajkarda.

Antonijeta je stopala po pustih hodnikih in votlo so odmevali koraki. Fant je obstal pred vratmi in jih odprl. „Tukaj, prosim . . .“

Vstopila je v preprosto sobo in obstala . . .

„Tako sam! . . .“

„Antonijeta,“ je vzkliknil Vajkard in blede lice je oblila lahna rdečica.

Stopila je bliže k postelji.

„Antonijeta!“ je ponavljal in srečen smehljal, poln ljubezni mu je razjasnil resni obraz.

Stopila je k njemu. Dvignil je roko, ki mu jo je podala Antonijeta, in jo je hotel poljubiti, a ona si je zakrila obraz in je sedla ob postelji.

„Antonijeta, kako željno sem vas pričakoval, vi moja sreča, vi moje življenje!“

Naslonila se je nad njim.

„Odpustite mi, dragi prijatelj, kar sem vam storila.“

Prijel je nje bele roke in jih poljubljal.

„Ljubil sem vas, Antonijeta, in kdor ljubi, nima kaj odpuščati. Vse je bilo sladko, kar je prihajalo od vas. Trudno je naše življenje in malo je lepega in srečnega, a vse si lahko damo, ako ljubimo. Ne plakajte, Antonijeta, odpustite mi morda pretrde besede. Dobri ste, Antonijeta. Ljubil sem vas v veseli mladosti, in ljubil sem vas sredi vesele družbe, in ljubil sem

vas, ko ste odšli v svet po srečo, ljubil sem vas še bolj, ker sem se bal, da niste srečni. Življenje bi bil dal, ko bi bil mogel z njim dati srečo vam. In ko ste se vrnili, kdo je čakal vaše vrnitve bolj, nego jaz, ki je s tem prišla v moje srce prvič zopet nada, da vas ni uničil svet, da ste še Antonijeta. In kako sem se bal, da ste se izpremenili, in da ne boste hoteli govoriti s sosedom, ki ni vaje lepih dvoran. Ah, gospodična Antonijeta, da ste čutili to sladko radost, ko sem vas našel in ta veliki strah, da vas izgubim za vselej . . . In nisem hotel drugega, nego da bi bili dobri vsem, ki vas ljubijo, podložnikom svojim in meni. In kako sem bil srečen, ko sem čul iz vaših ust besede: Izpustite vse . . .“

Utrudil se je tako, da ni mogel nadaljevati . . .

„Vi trpite zaradi mene“, je rekla Antonijeta in naslonila glavo na njegovo zglavje.

„Ne trpim, gospodična Antonijeta, morda je prav, da smo se spoznali in našli . . .“ Sklonil se je k njej in jo začel poljubljati: „Antonijeta, Antonijeta . . .“

Od takrat so prišli boljši časi v vas.

